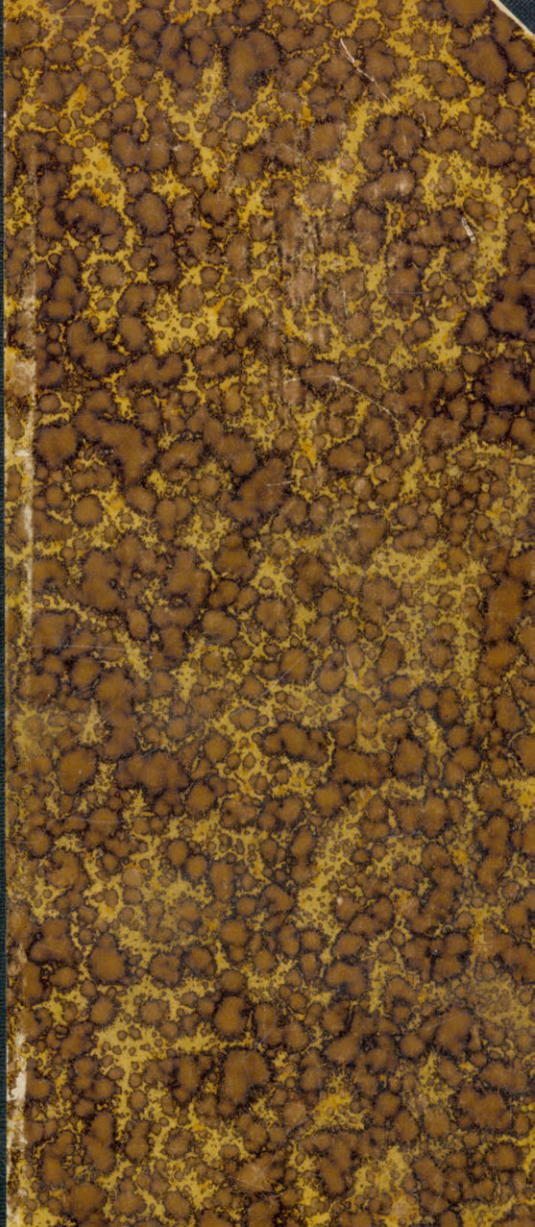

199309

Hung. l.

363. u

Rómer Ferenc Flóris élete és működése.

Irta

Kumlik Emil.

Négy arcképpel, két hasonmással.

A szerző sajátja.

Angermayer Károly kiadása
és könyvnyomdája.

Pozsony, 1907.

ÁRA 1 KORONA.

Rómer Ferenc Flóris élete és működése.

Irta

Kumlik Emil.

Négy arcképpel, két hasonmással.

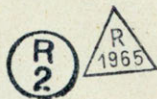
A szerző sajátja.

Steiner Zs. könyvkereskedő
bizománya.

Pozsony, 1907.

ÁRA 1 KORONA.

199309

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növedéknapló.
1908 .év. 5 .SZ.

SZÜLŐVÁROSOMNAK

A

MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZET-
VIZSGÁLÓK POZSONYBAN TAR-
TOTT XXXIV. VÁNDORGYÜLÉSE ÉS
RÓMER FERENC FLÓRIS POZSONYI
SZOBRÁNAK LELEPLEZÉSE
ALKALMÁRA.

ΡÓΜΕΡ F. FLÓRIS 1859. ÉVI ARCKÉPE.

(KOZICS EDE POZSONYI MŰHELVÉBŐL.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

1877. évi kiadás. Budapest, 1877.
(A Magyar Királyság és a Szerbiai Királyság közötti határvidék)

ELŐSZÓ.

A pozsonyiaknak, szeretett szülővárosom polgárainak írom és ajánlom ezt a munkát, mely Pozsony egyik jeles fiának életrajzát mutatja be e város közönségének.

A szabadságharc pozsonyi vértanúiról szóló, két évvel ezelőtt megjelent könyvem egyik fejezete a császári haditörvényszéknek számos oly vádlottjáról szól, akiket 1849-ben itt Pozsonyban ítéltek hosszabb-rövidebb börtönre vagy fogságra. Hogy az a könyv kelle-ténél terjedelmesebbé ne váljék, e „vértelen“ pozsonyi mártirokra vonatkozó igen sok adatot felhasználatlanul kellett akkor az íróasztal alá hullatnom. Ennek a kárbavesztett élet- és kor-rajzi anyagnak legjava Rómer Flórisra, a később híressé vált régiségbuvárra vonatkozott, aki szentbenedekrendi lelkész korában a po-zsonyi kir. akadémia természetrajzi profesz-szora volt s kit Pozsonynál történt elfogatása után „fegyveres zendülésben való részvétel“ miatt nyolcévi vár-fogságra ítéltek. A róla szóló irodalom meglehetősen bőséges, úgy hogy biográfiájának főbb mozzanatait gondos

feldolgozásban nagyrészt készen találtam. Azonfelül városi muzeumunknak egyik jókora kéziratcsomója és több értékes ereklyéje, nemkülömben pedig Rómernek itt élő rokonaitól és ismerőseitől szerzett adataim abban az időben annyi érdekes és becses tudnivalóval járultak hozzá a nyomtatásban meglevő forrásanyag kibővítéséhez, hogy a szigorú válogatás és irgalmatlan megrostolás munkája nem csekély önnegtagadásomba került.

Már akkor föltettem magamban, hogy alkalomadtán önálló füzetben, esetleg kis könyv alakjában is feldolgozom Rómer Flóris életrajzát, különös tekintettel a pozsonyiakat érdeklő helyi vonatkozásokra, melyekre a fővárosi életrajzírók mindeddig kevés súlyt helyeztek. Ezt a kedvező alkalmat városunk híres szülöttje emléksobrának ez év nyarán végbemenő leleplezése szolgáltatja nekem. Az Országos Régészeti és Embertani Társulat e szobor létesítése érdekében már a millenniumi ünnep évében (1896-ben) indított a maga kebelében mozgalmat, melyhez Pozsony szab. kir. város képviselő-testülete készöröme anyagi áldozattal is hozzájárult. Strobl Alajos budapesti képfaragó-művész nem sokára el is készítette a mellszobor mintáját. Kisebbitett másolata néhány évig polgármesterünk dolgozószobáját díszítette. A szép terv megvalósítását tizenegy évi huza-vona után végre az a körülmény siettette, hogy a magyar orvosok és természetvizsgálók ez év au-

gusztus havának végén itt Pozsonyban tartják 34.vándorgyűlésüket, melynek lefolyását a Pozsonyi Orvos- és Természettudományi Egyesület a maga ötvenéves fennállásának megünneplésével köti össze. Rómer Flóris pozsonyi szobra addigra már, a dicső halott szülőháza felé fordított ércábrázatával, készen fog állani a Ferenciek-terén, örök időkre hirdetve Pozsony város egyik kiváló fiának nevét és hervadhatatlan érdemeit. Ha a jelen szerény műveeskével Rómer Flóris dicső emlékének az ő szülővárosában való öregbitéséhez bármily csekély mértékben a magam részéről is hozzájárulnom sikerül, munkálkodásom bőven megleli erkölcsi jutalmát.

Jelen dolgozatom megírására tehát alig választhattam volna a jelennél időszerűbb alkalmat. Vállalkozásom kivitelét nagyban megkönnyítette a „Nyugatmagyarországi Híradó“ szerkesztő-tulajdonosának, dr. V u t k o v i c h Ödönnek abbeli szives készsége, hogy lapjának hasábjait oly tárcacikksorozat közlésére bocsátotta rendelkezésemre, mely a maga egészében lehetőleg teljes képét fogja adni Rómer Flóris életének és működésének. E tárcáknak különlenyomatban való összefoglalása csekély anyagi kockázattal teszi nekem lehetővé az egész dolgozatnak könyvalakban való kiadását.

Ami az anyag feldolgozását illeti, törekvésem leginkább arra irányul, hogy az elszórt írott adatoknak összegyűjtésével és némi ön-

álló, eredeti kutatásommal ismeretterjesztő olvasmányt, azonfelül pedig formai tekintetben oly dolgozatot, adhassak pozsonyi polgártársaim kezébe, amely — kerülve az olcsó frázist és az üres szószaporitást, de tartózkodva egyúttal száraz adatok fárasztó felsorolásától — szépirodalmi tekintetben is kiállja a jóakaró bírálatot. E mellett a tárgy komolyságánál fogva sok szigoruan tudományos dolog felölelése, nevezetesen pedig Rómer Flóris régészeti, történetirói és természetkutató tevékenységének ismertetése válik szükségessé. Amennyiben ismereteim e téren fogyatékosak, lehetőleg híven oly elismert szakírók (Hampel József, Fraknói Vilmos, Ortway Tivadar) munkáihoz tartom magamat, akik Rómer Flórist mint tudóst már jóval az én csekélységem előtt tették kellő méltatás tárgyává.

A felhasznált irott forrásokot és élőszóbeli adatok szerzőit a szövegben is idézem, dolgozatom végén pedig együttesen is felsorolom.

P o z s o n y, 1907. május havában.

K. E.

Születése, származása és családja.

Rómer Ferenc (a Flóris nevet csak szerzetes korában kapta) 1815 április 12-én Pozsonyban született. Németajku szüleinek kiterjedt rokonságából néhány család városunkban ma is létezik. (Mergl, Flock, Bau.)

Rómerek Pozsony legrégebbi polgári családai közt szerepelnek. Egyik Rómer Jánost már az 1439. évi városi telekkönyvben találjuk a pozsonyi házbirtokosok közt felsorolva és Ortway Tivadar*), habár a család származását nem lehet megbízhatóan kimutatni, a névből valamelyes olasz (római) eredetre következtet. Ezzel szemben Rómer Ferenc egyik Pozsonyban élő rokonának birtokában levő családi cimerre lehet hivatkozni, melynek fölírása szerint a családot eredetileg R a m m e r -nak hívták. A cimere alatt pedig ez áll: „Aus Bayern“. Városi levéltárunk ősrégi Bürgerbuch-jának tanúsága szerint végül, mely a Pozsonyban polgárjogot nyert házbirtokosok, iparosok, szőlőgazdák és önálló értelmi keresetet folytató lakosok neveit s egyéb életviszonyait tartalmazza, Rómer Ferenc édesatyja, aki polgári cipésmester volt, valószínűleg

*) Pozsony város utcái és terei. Pozsony, 1905.

csak a XIX. század elején vándorolt be Bécsből Pozsonyba. *)

Véleményem szerint a Rómerek származására nézve felsorolt háromféle adat egyike sem zárja ki teljesen a másik kettőt. Aki valaha böngészte egy levéltár, vagy egy könyvgyűjtemény régi iratait, jól tudja, hogy a tulajdonnevek helyesírása egészen a legújabb korig mindenféle ingadozást mutat. A németajku pozsonyiak beszédközben ma sem különböztetik meg szigorúan az „á“-t az „ó“-tól. S így a Rammer vagy Ramer épúgy lehet a Rómer tájszólásbeli változata, valamint az sem lehetetlen, hogy egy eredetileg római származású ilynevű család már a középkorban is itt élt, később pedig egészben vagy részben Bajorországba szakadt és utóbb Bécsen át megint csak visszakerült Pozsonyba. Merőszórszálhasogatás volna, ha akár az egyik, akár a másik vagy harmadik nézet mellett akarnánk — döntő bizonyíték híján — sikra

*) „Bürgerbuch 1791—1819. Am 2. Oktober 1810 Franz Rommer von Wien gebürtig, ein Schuhmachermeister, kath. 12 fl.“ — E levéltári adat szerint a bécsi születésű idősb Rómer Ferencet 1810 október 2-án vették föl a városi polgárok sorába, mely alkalommal ő 12 forint illetéket fizetett a városi pénztárba. — Az ugyanezévi Protocollum actionale-ban 2984. sorszám alatt a következő bejegyzés olvasható: „Franz Ramer von Wien gebürtig, kath., ein Schuhmacher. Dessen Bürgeren Johann Pauer, genannter Bürger, und Anton Moser, beide bürgerliche Schuhmachermeister.“ Pauer János és Moser Antal nevű cipészársai tehát a polgárrá való felavatásnál mint ajánlók és szavatalók (Bürgeren) szerepeltek. Megjegyzendő, hogy valamely mesterember az ő bevándorlása és állandó letelepedése után csak két esztendő múlva volt fölvehető a városi polgárok jegyzékébe. Valószínű tehát, hogy Rómer Flóris atyja 1807- vagy 1808-ban jött Pozsonyba, itt üzletet nyitott és 1810 végén történt megnősülésével egyidejűleg lett pozsonyi polgárrá.

szállani. Még egy polgári család címerének fölirata sem bizonyít semmit, vagy csak nagyon keveset. Régebben (vagy talán még ma is) minden valamirevaló, jobbmódu városi lakos nagyon szerette (és szereti) adni a *p a t r i c i u s i* származású nagyurat. Cimerekre, sőt családfákra is elég sűrűn akadunk és nem ritka a német „v o n“, a latin „de“, esetleg holmi nemesi *praedicatum*-féle jelzőnek illetéktelen használata sem. Ne törődjünk az ilyen könnyen megbocsátható gyöngeségekkel, bizuk a társadalmi előítéletek ápolását a „nemesi“ osztály hátramaradottabb képviselőire és azok gyarlóságainak polgári utánzóira, mi pedig elégedjünk meg egyszerűen azzal, hogy Rómer Ferenc egy jóra való pozsonyi suszternak volt a fia, mely „alacsony“ származás sem akadályozta meg abban, hogy utóbb a szabadságharc vitézei, majd pedig a hazai tudomány legérdemesebb művelői közt ne szerepeljen.

Atyját szintén Ferencnek, anyját leánykorában *V e t s e r a* (Vecsera) Annának hitták. Édesanyja révén rokonságot tartott Vecsera Bernáttal, a későbbi városkapitánynyal, ki viszont nagyatyja volt a Rudolf trónörökös tragédiája révén szomorú hirnévre jutott Vecsera Mária bárónőnek. *Franciscus Romer keresztszülei gyanánt „Josephus Schiller civis sutor et Susanna nata F r a m b a c h consors ejus“* vannak bejegyezve a városi főplébánián őrzött anyakönyv 16133. lapján. A felsoroltakon kívül följegyzésre méltó családi adatra e helyen nem akadtam.

A városi muzeumunkban levő Rómer-ereklyék közt egy fából készült cukorszelence is látható, melyet a rajta levő tréfás német vers tanúsága szerint Rómer Ferenc édesatyjá-

nak egyik jóbarátja, Müller pozsonyi esztergályosmester készítette az öreg Rammer cipésmesternek. A szelence falán egy suszterműhely ábrája van kifaragva. A műhely címtáblája fűben heverő csinos bécsi urfit mutat. Felirása: Zum schönem Wiener. (A bécsi széplegényhez.) Rammer apó boltja és műhelye eleinte a nyerges- (mai Deák-) utcában ugyanott volt, ahol most az Engel-féle divatárusüzlet van, azaz a 10. számú, most Richter-féle házban. Később a Klarissza-utcába költözött.

Szülőháza.

A családi származásnál sokkal nehezebben megoldható kérdés Rómer Ferenc szülőházának már régebben is sokat vitatott ügye. A kilenevenes évek közepe táján csak arról folyt a szó- és tollhare, vajjon a régi lakatos-utcának melyik épületében született. Most folyó kutatásaim során azonban egy figyelmen kívül nem hagyható új adatra akadtam, melynek alaki hitelességéhez kétség nem fér s mely szerint Rómer szülőháza nem is az utóbb róla elnevezett lakatos-utcában, hanem másfelé keresendő. Pozsony város muzeumában ugyanis a Rómer-féle hagyaték eredeti iratai közt a dicső halottnak egy sajátkezűleg írt önéletrajzi töredéke is szerepel, melyet tudomásom szerint a biográfusok egyike sem ismert vagy legalább nem használt mindeddig forrásul. Ennek a máskülömben is érdekes és becses önéletrajzi vázlatnak legelső mondata betűszerint így szól:

Értekezések 1875. April 12-án Pármányban a nagy
örögszékben! Vesztes József kápi mellett a nagy kalypos
utóga hírlapok székében, mely az utógaikkal szembe
áll.

Rómer F. Flóris sajátkezűleg írott önéletrajzi töredékének első mondata. Az eredeti teljes
szöveg Pozsony szab. kir. város muzeumában van. (L. a 9. oldalt.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

„Születtem 1815. April 12-én Posonyban anyai öregatyám Vecsera József háza mellett a nagykalapos-utca szögletében, mely az apáczákkal szemközt áll...“

Könyöki József főreáliskolai professzor, városi muzeumunknak 1900-ben meghalt érdemes kusztosa volt az a lelkes kutató és tollforgató, aki a szülőház körül keletkezett vitát annak idejében a lakatos-utca javára döntötte el. Érdemesnek találom, hogy Könyökinek ezt a perdöntő cikkét*), mely egyébiránt is sok figyelemreméltó apróságot foglal magában, e helyütt — némi rövidítéssel — szószerint idézzem:

„Pár évvel ezelőtt városunkban mozgalom indult meg az iránt, hogy Rómer Flóris, hazánk és városunk tudós fia szülőházára emléktábla kerüljön. Az illető körökben mindenki tudta, hogy a születési ház a Lakatos-utcában van, de melyik az a ház, melyben bölcsője állott a nagy hazafiúnak, arról a nézetek eltértek.

Én, mint Rómernek nem csak tisztelője, de rokona is, a Lakatos-utcának jelenlegi 10. számú házát jelöltem ki annak. Egy 80 éves asszony, ki Rómer családját ismerte, azt állította, hogy Flóris nem a 10. számú házban, hanem ennek átellenében, a Tellár üveges mester 9. számú házában született.

Egy becsületes pozsonyi cipésmester, H. M., ki jelenleg (1895.) már nagyon közel áll a 80. évhez, azt állítja, hogy fiatal korában az öreg Rómer apónál, mint segéd, a Tellár-féle házban dolgozott. Arra nem emlékszik, hogy a házban említés tétel volt volna arról, hogy Rómerék a 10. számú házban laktak.

*) Lásd „Nyugatm. Híradó“ 1895. február 10.

Sem az öregasszony, sem H. M. úrnak állítása sem cáfolja meg azt, hogy Flóris a 10. számú házban született, mert tekintetbe véve H. M. úr és Rómer Flóris korát — ha jelenleg élne, — úgy, amikor H. M. Rómernál dolgozott, mindketten felnőtt ifju korukban voltak, s így alig volt ok arra nézve, hogy Rómer családjánál a hajdani lakásuk szóba kerüljön.

Rómer apónak boltja — „Zum schönem Wiener“ címmel — a jelenlegi Deák-utcában, Stampfel udvari könyvkereskedő mellett volt. Sok megrendelésnek örvendvén, a 10. számú házban lévő lakást otthagya és műhelyét a Tellár-féle 9. számú házba tette át. Minthogy azonban az említett urak Rómer születésének házáat okiratilag bebizonyítva nem találták, a városi képviselő-testületnek oly indítvány tétetett, hogy a Lakatos-utca „R ó m e r F l ó r i s - u t c á n a k“ neveztesse el, mit a képviselő-testület el is fogadott...

1845. évi október elején a pozsonyi királyi akadémiának bölcsészeti tanfolyama második osztályába mint rendes hallgató iratkoztam be. Ekkor jött Rómer Flóris Gyórból, mint a természettan tanára, az akadémiához... Szigoru, de rendkívül leereszkedő, barátságos bánásmódban részesítette tanítványait, és így velünk lévén, gyakran elbeszélte nekünk gyermekkorából különböző epizódokat, a többi közt azt is, hogy ő a Lakatos-utcában a 10. szám alatt levő házban látta a napvilágot. Én tehát már 50 évvel ezelőtt Rómer saját állítása folytán ismertem születése házáat.

1875-ben az országos történeti társulat boldogult Ipolyi Arnold püspök elnöksége alatt Pozsonyban tartotta vándorgyűlését. Az első közgyűlés alkalmával a tagokat bizottságokba osztották, s minthogy a társulatnak ré-

gészeti bizottsága is volt, Rómer mint elnök, én pedig mint jegyző lettünk a bizottságba beosztva.

A találkozó másnap 9 órakor a városház kapuja előtt volt; de a többi bizottsági tag közül egyik sem jelent meg, minek következtében azt határoztuk, hogy megnézzük és összeírjuk a középkori műemlékeket, hogy azokról a közgyűlésnek jelentést tegyünk. A városházról elmentünk a szentferenciek templomába, onnan pedig a Lakatos-utcán keresztül a szt. Mihály-tornyon lévő cimereket akartuk megnézni. Midőn a 10. számú ház elé kerültünk, Rómer megállt a kapu előtt és így szólt hozzám:

„Lássa kedves barátom, ebben a házban születtem, — itt éltem zsenge gyermekkoromat.“

E szavakat könnyezve s felindulva, mondhatnám sirva intézte hozzám. E jelenet alkalomával mint a villám ment át fejemen az eszem, hogy, ha Rómer megtalálna halni és ha netalán a kegyeletes utókor emléktáblával akarná megjelölni e házat, én leszek az a biztos forrás, a ki határozottan állíthatja azt, hogy Rómer maga mutatta meg születésének helyét.

Miután kijelentettem Rómernek, hogy a házat ismerem, arra kértem egyuttal, hogy a lakást mutassa meg; kijelentésemre Rómer ismét könnyezni kezdett, fölmentünk az első emeletre s egy nyílt folyosón keresztül kerültünk egy kis konyhába; ennek baloldalán az ajtó egy szobába vezet, melyet Rómer mint a tyjá m ű h e l y é t jelölt meg. A jobb oldalon levő ajtó egy kétaablakos szobába nyílt, melynek egyik ablakánál Rómer a feladatait tanulta és irta. E szobából ismét egy szobába

értünk, melynek csak egy ablaka van, s ezt a szobát jelölte ki Rómer annak, h o l e l ő s z ö r l á t t a a n a p v i l á g o t . . .

Nem mulaszthatom el ez uttal idősb dr. V u t k o v i c h Sándor akadémiai tanár barátomra is hivatkozni, kinek Rómer Flóris szintén maga jelölte ki a 10. sz. alatti házat, mint szülőházát.“

E cikkhez idősb dr. V u t k o v i c h Sándor szerkesztő a következő megjegyzést fűzte:

„Könyöki József urnak rám való hivatkozása teljesen jogosult. Rómer Flóris valahányszor csak szülővárosába jött, mindannyiszor megörvendezettett látogatásával. E sorok írójának is azt beszélte, hogy a b b a n a h á z b a n született, melyet pozsonyi legkedvesebb híve, K ö n y ö k i ú r, kijelöl.“

A szülőházra vonatkozó eltérő adatok dolgában én magam most nemrégén F l o c k Gyula urhoz, a boldogultnak unokaöccséhez fordultam, akiről köztudomású, hogy nagybátyjával annak élete fogytáig meghitt rokoni viszonyban volt. Flock úr anélkül, hogy Könyöki cikkét elolvasta vagy annak tartalmát ismerte volna, személyesen elment velem a mai Rómer Flóris-utcába. Ott egyenesen elvezetett a 10. számú háznak első emeletére, melynek nyílt folyosójáról üvegajtó vezet egy kétszobás lakásba. A folyosóról a konyhába jut az ember. Jobb- és balfelől egy-egy kis szoba van. Most P e r s c h i l l adóhivatali tisztviselőnek özvegye lakik bennük. A ház S c h ö n h o f e r Tivadar nyug. városi árvaszéki pénztáros tulajdona. A házban mindenki úgy tudja, hogy Rómer Flóris a jelzett lakásban született. Flock úr pedig a lehető leghatározottabban elmondta nekem a következőt:

Rómer körülbelül félévvel elhunyt előtt.

— az 1888. nyarán — itt Pozsonyban meglátogatta több rokonát és egyéb jóemberét, többi közt magát Flock Gyula városi rendőrtisztviselőt is, akinek most nemrég elhalt felesége Rómer Flóris unokahuga volt. A városházáról, ahol szintén megfordult, Flock úr kíséretében aznap elment a lakatos-utca-ba és ott a 10. számú házhoz érve, így szólt:

„Valószínű, hogy ez alkalommal utoljára vagyok Pozsonyban. Nem mulaszthatom el, hogy még egyszer meg ne látogassam az én szülőházamat.“

Azután együtt be is mentek a házba. Mielőtt a szűk lépcsőházba értek, fölemlítette, hogy annak felső végén annak idején egy kis rácsos vaskorlát volt, amely pozsonyi lakatosmunka és a XVII. (?) századból való. Fölérve a lépcsőn, nagyon megörült neki, hogy ez a vaskorlát még mindig ott van. Pedig hányszor végezte rajta kisfiu korában vakmerő tornamutatóványait! (Midőn Flock úr velem fölment a lépcsőn, legott megállapította, hogy ugyanez a kis vaskorlát még most is megvan a régi helyén.) Majd az imént jelzett lakást is kétséget kizáró határozottsággal fölismerte Rómer annak, amelyben született és gyermekévei nagy részét töltötte. Az utca alsó végével szemben utóbb a Ferencrendiek templomának külső sarkán levő néhány fülkére mutatva, derült arccal elmondta, hogy „azon a templomsarkon be sokszor játszottunk — szentesdit.“ Magyarázatúl hozzá tette, hogy ez a játék a templom belsejében levő néhány szentszobornak lehetőleg hű utánzásából állott. Az egyik fiu egy összekulcsolt kezű szent püspököt, a másik egy térdeplő szentet, a harmadik vaspáncélu szent lovagot ábrázolt — ki-ki a maga fali fülkéjében. A kegyeletlen játéknak egy-

szer a mogorva sekrestyés azzal vetett hirtelenül véget, hogy a gyertyaoltó-kupak hosszú nyelével irgalmatlanul közékük csapott.

Bármennyire kell is hitelt adnom Könyöki József, Vutkovich Sándor és Flock Gyula kifogástalan tanubizonyságának, mégsem voltam képes Rómernek a nagykalapos-utcára vonatkozó sajátkezű följegyzését egyszerűen elsikkasztani. Vajjon mi indithatta őt arra, hogy egyszer így írjon, másszor meg amugy beszéljen, arra feleljen, aki tud. Én még csak annyit jegyzek meg, hogy a szóban levő önéletrajzi vázlat nincs ugyan dátummal ellátva, a muzeumban őrzött egyéb eredeti kézirattal való összehasonlítás azonban, nemkülömben a helyesírás és a stilus, a papiros meg a ténia minősége is amellet szól, hogy Rómer Flóris az öt nyolcadrét oldalra terjedő biografia-töredéket alighanem az ötvenes években — talán épenséggel olműtzi vagy jوسفstadti fogsága idején — irta. (Emellet alighanem az a körülmény is szól, hogy a benne foglalt életrajzi adatok csak a szabadságharc kezdetéig terjednek.) Jóval később alkalmasint rájött, hogy a szülőház dolgában annak idején tévedett.

Egész bizonyos külömben, hogy szülei egy ideig a nagykalapos-utcában is laktak. Erre aztán Rómer Flóris utóbb úgy emlékezett, mintha ott lett volna a szülőháza. Még később azonban másképp értesült rokonai valószínűleg megmagyarázták neki a tévedést.

Batka János városi levéltáros is, akit Rómer Ferenc utolsó pozsonyi tartozkodása alkalmából (1888. junius 22-én) szintén meglátogatott, határozottan úgy emlékszik, hogy a tudós főpap akkor a Lakatos-utcának azt a épületét jelölte meg szülőháza gyanánt, amely előtt akkor még nyilvános kút állott a

sarokban. Ez pedig a 10. számú ház. (A kutat utóbb, midőn a vízvezeték elkészült, használatatlanná tették, majd egészen eltávolítottak.)

Az 1812—13. évi „Schema contributionale“ szerint, mely a város adófizető polgárainak katonaiügyi terheit tünteti fel, a belváros 54. számú házában akkor R o m m e r F e r e n c cipésmester lakott. A ház K ü n s t n e r Antalé volt, aki ugyancsak a cipésmesterséget üzte. Ez a hivatalos adat m e g e r ő s i t i magának Rómer Flórisnak abbeli állítását, hogy szülei 1815. táján, tehát körülbelül az ő születése idejében, a nagykalapos-utcában laktak. A 54. számú ház csakugyan ebben az utcában, tehát a mai H u m m e l - u t c á b a n volt. A Rómer-féle önéletrajzban említett Vecsera-féle ház, mely az ő állítólagos szülőházának szomszédságában állott, az idézett „Schema contributionale“ szerint a belvárosnak 42. sz. épülete. (A házszámok akkoriban gyakran „ugráltak“ s így az 52. számú épület közvetlenül a 42. számú mellett is lehetett.)

Be van tehát bizonyítva, hogy Rommerék 1815. előtt csakugyan a nagykalapos-utcában laktak. Kérdés csak az, vajjon 1815-ben, a kis Ferenc születése napján még ott laktak-e. Ő maga akkor, a mikor az idézett életrajzi töredéket megírta, határozottan úgy tudta, hogy: i g e n. Később valószínűleg elmondták neki, hogy szülei még az ő világrajötte előtt hagyták ott a nagykalapos-utcai lakást és elköltöztek a lakatos-utcába.

A mai Hummel-utcának a képe azóta alaposan megváltozott. Az állítólagos szülőház annak a saroképületnek a helyén állott, mely ma a 6. számot viseli, ez pedig egyfelől a Hummel József szülőháza, másfelül a mai kiskala-

pos-utcának 8. sz. épülete mellett van. A sarokkal szemben levő épületek akkor is csakugyan az Orsolya-apácáké voltak s így Rómer Flóris biográfiájának e részben is igaza van.

A kérdéses sarokház, melyben Rómer Flóris állítólag született, később átépült és tulajdonosa néhányszor változott. Ma a városi tisztviselők nyugdíj - alapjának tulajdona, nemsokára pedig a szomszédos házzal együtt lebontják, hogy helyére — Durvay Antal építőmester pályanyertes terve alapján — a kiskalapos-utca tetemes kiszélesítésével nagy, modern bérházat emeljenek.

Gyermekkora. Pozsonyi és trencsényi tanulói évei. A család vagyoni viszonyai.

Gyermekéveire nézve Hampel József*) ezt írja: „Kisiparos németajku család szülötte. A műhely és gyermekkori környezete a céhélet egész humorával hatott fiatal kedélyére és nyomot hagyott rajta mindvégig; l e l k é n e k d e r ü l t s é g e, mely néha szélesebb jó kedvtől sem irtózott, mint beceses adomány kísérte végig hosszú életén.“

Az idézett tudós szerzőnek ez a jellemrajzi adata igen helyes és találó. Rómer vigkedvű, élénkeszű fiú volt és humorát viszontagságos életének válságos pillanataiban sem vesztette el. Még aggastyán korában is nagyon szeretett adomázni. Ifjúságának tréfás epizódjairól so-

*) „Emlékbeszéd Rómer F. Flóris rendes tagról.“
Lásd az akadémiai Emlékbeszédek VI. kötetének 13. számát.

kat mesélt rokonainak, pozsonyi ismerőseinek. Ilyenkor a kissé vastagabb kómikumtól főpap létére sem idegenkedett. Pozsonyi látogatásai alkalmával különösen a gyermekkori emlékek földidézésekor akárhányszor annyira felvidult a lelke, hogy környezetét is alaposan megnevetette. Ezek a „zaftosabb“ Rómer-adomák nagyrészt olyanok, hogy nem igen illenek egy komoly biográfia keretébe, mert szerzőjét nagyon is „pongyolában“ mutatják be. Számos jóízű ötletének egyikét azonban, mely annak idején a rokonság körében szállóige gyanánt elterjedt, Rómer Flóris népies humorának élő bizonyítékaként e helyütt el kell mondanom.

Setét Józsefné szül. Bau Paulina, Rómernek egyik Pozsonyban ma is élő unokahuga, kinek szóbeli adatai híres honfitársunk életének néhány epizódjáról szolgáltatnak nekem becses anyagot, 19 éves korában (1866-ban) majdnem felesége lett egy derék fiatal cipésznek, aki már meg is kérte a fiatal leány kezét. Midőn nagybátyja, Rómer Flóris, megtudta a dolgot, tréfás célzással a családnak máris sok cipész-tagjára, ezt a megjegyzést tette:

„Ugyan-ugyan, hát még jobban el akarjátok suszterolni a rokonságot?“

Nem tudom, vajjon a nagybácsinak ez a tréfás megjegyzése akadályozta-e meg azt a házasságot. Tény azonban, hogy Paulina kasszony nemsokára Setetskát Józsefnek lett a felesége, akivel ma is boldog házasságban él. (Férje a kilencvenes években Rómer Flóris ösztönzésére Setét-re magyarosította a nevét. Foglalkozására nézve most városi helypénzsedő a vásártéren. (Azelőtt pedig

maga a cipész volt s így Paulina egy időre mégis csak „elsuszterolta“ a rokonságot.)

Setétné egész határozottan úgy tudja, hogy az öreg Rómernek a Klarissza-utcában, közvetlenül a boltiv mellett háza volt és hogy a család Rómer Flóris gyermekkorában a nagykalapos- (mai Hummel-) utcának abban a sarokházában lakott, amely ma is az iparostanya (Herberge) tőszomszédságában van. (8. sz.) Hogy Rómer Flóris az utóbb róla elnevezett lakatosutcában született, Setétné csak hallomásból tudja.

A kis Franci nevelése, iskoláztatása a szó igaz értelmében gondosnak és céltudatosnak mondható. Szülei, úgy látszik, elejétől fogva a papi pályára szánták. Első osztályait a pozsonyi dóm-iskolában végezte. Göndör Károly úr, a pozsonyvárosi kath. elemi iskolák igazgatója, szives volt nekem átnézés végett odaengedni a szt. Mártonról elnevezett elemi iskola régi évkönyveit, melyek a tanulók neveit, családi viszonyait és érdemsorozatát foglalják magukban.*) Ezekben az 1819—20. iskolaév második felének diákjai közt akadtam rá először a kis Rommer Franciscus nevére. Belépett az első osztályba 1820 május 7-én. A félév végén hittanból (doctrina christiana) I., az iskolai törvényekből (ex legibus scholasticis) II., németből I., szépirásból (ex manuscriptis) II., a szabályok alkalmazásából (regularum applicatio) I., erkölcsi magaviseletről (mores) I. osztályzatot kapott. Értelmi tehetsége (facultates animi) bona e (jó), azok alkalmazása (applicatio facultatum) satis bona (elég jó) volt. Az 1820—21. év első

*) Informatio de progressu in moribus et literis iuventutis reg. primariae nationalis Scholae Posoniensis. 18¹⁹/₂₀—18²¹/₃₂

felében hasonló jó osztályzat mellett *infirmitas* (gyöngélkedés) miatt 28-szor távolmaradt az előadásokról (*emansit e scholis*). Hasonló okból a következő évben 10 előadási napot mulasztott el. 1821—22-ben már egyszer sem mulasztotta el az iskolát. Ez évben *Ramer Franciscus*-nak van beírva. Később ismét *Rommer* lett belőle. Legutóljára az 1822—23. tanév harmadik osztályának második felében fordul elő a neve. Előmenetele akkor ez volt: Vallástanból, bibliai történetből, magyar nyelvből, dictandó-irásból, stilusból és fogalmazásból (*stylo seu concepti civili*), mechanikából, földrajzból, latin-magyar, német és hivatalos szépírásból (*calligraphia cancellaria*), számtanból „e“ (*eminens*), geometriából „1“ (*jeles*). Tehetsége „jeles“, annak alkalmazása „kitünő“ (*eminens*), magaviselete „1“ (*jeles*) volt. Ugyanebben az évben belépett az iskolába Ferencnek *József* nevű hatéves öccse, aki szintén a legjobb tanulók közé tartozott.

Utóbb a magyar nyelv megtanulása végett *Tatára*, majd tót szóra *Trencsén*-be küldték.

Eddigi életrajzirói nem említik föl, hogy tizenkétéves korában a trencsényi gimnáziumban első osztályába járt, 1825-től 1828-ig pedig a *pozsonyi gimnázium* ot látogatta. Polikeit Károly urnak, a pozsonyi kir. kath. főgimnázium igazgatójának szives közreműködésével sikerült ezekre a tanulóévekre nézve megbízható adatokat szerezni. A helybeli főgimnázium régi könyvei közt ugyanis az egész pozsonyi tankerület tanulóifjúságának osztálykönyveit őrzik. A tankerülethez a *trencsényi gimnázium* is tartozott. Ennek 1824. évi *classis grammaticá*-ja I. éves hallga-

tói közt a nyolc éves „Franciscus Rommer“ is szerepel. Hitelesen be van tehát igazolva, hogy a mi Rómer Ferencünk, aki abban az időben mint „c s e r e - f i u“ Trencsénben volt, ott a gimnázium első osztályába volt beírva. Magaviseletből „első“ (jeles) osztályzatot kapott, előmenetelre nézve husz eminens közt a nyolcadik lett. Tehát igen jól tanult.

Gimnáziumi iskolatársai is mondják, hogy jó diák volt s kivált a latin remekírókból egész könyveket tudott elszavalni. (Hampel József.) Ugyanezt bizonyítják a Szt. Benedek-rend p o z s o n y i főgimnáziumának név- és osztálykönyvei.*) Ezek szerint Rommer Ferenc elejétől végig jeles erkölcsű (morum prima classis) diák volt, a hittanból (doctrina religionis) előbb 27., majd 26., utóbb 16., 13., 11., a többi studiumból 13., 23., 17., 3., 11., a magyar nyelv- és irodalomból 26., 27., 18., 7., 3. „emines“ lett. A pozsonyi főgimnázium tanulóinak száma akkor egy-egy semestérben sohasem maradt százon alul, legtöbbször pedig a másfélszázat is meghaladta. Ha tehát Rommer Ferenc két ízben egy-egy tantárgyból csak 27. eminens volt is, még mindig oly magas előmeneteli osztályzatot kapott, hogy Pozsonyban is okvetetlenül a jó tanulók közé kell őt soroznunk. 1827-ben egy tízéves J o s e p h u s Rommer szerepel a pozsonyi főgimnázium tanulóí közt. Ez, minthogy atyjaként „Franciskus Rommer, civis Posoniensis“ van beírva az illető rovatba, csakis Rómer Ferenc testvéröccse lehetett.

Gyermekkoráról és diákéveiről maga Rómer Ferenc a már idézett önéletrajzában ezt

*) Informatio de scholastica iuventute reg. arch. — gymnasii Posoniensis ord. S. Benedicti. Anni 1824/25—1526/27.

írja: Atyám jó mód u iparos lévén, hár-
munkra, t. i. reám, József és Károly öcsémre
minden nevelési gondot fordított, mindegyi-
künket a magyar és tót nyelv tanulására cse-
r é b e adta. J ó s e f öcsém mint magyarkimlei
(Győr egyházmegyei) igen tisztelt lelkész halt
meg 42 éves korában; K á r o l y öcsém, ki az
aranyozó mesterséget gyakorolta, de meglege-
tősen könnyelmű volt, a 48-as évben beállt
pesti önkénytesnek, és a szabadságharcz alatt
veszett el. A normális és a gymnasiumi iskolá-
kat többnyire Pozsonyban végeztem; az első
osztályba T r e n c s é n b e küldettem, a tót
nyelv tanulása végett, a 4-iket T a t á b a n
jártam a magyar nyelv kedvéért. A hatodik
osztályt, bár a jelesek sorában voltam, részint
a latin költészet kedvéért, részint, hogy a Szt.
Benedek rendjébe való fölvételre alkalmasabb
legyek, ismételtem, és a jelesek közt az első
helyet kiérdemeltem. A fölvétel a vizsgálat
előtt biztosítva lőn, és így P a n n o n h a l -
m á r a indultam, hol az ujonczai évet kiállot-
tam.“

Hogy a latin költészetet nemcsak kedvelte, de
szép sikerrel művelte is, arról a városi muzeu-
munkban levő egy sajátkezűleg írott négyrétű
füzete tanuskodik, melynek 22 lapja tele van
ékes latinságu versekkel. A füzet címe: „Exer-
citia poetica per Franciscum Romer II. huma-
nit. alumn. Posonii proprio Marte elaborata.
1830.“ Az első költemény egy alkalmi elegia
(qua Vates ineunte altero studiosum Semestri
ad continuandam solertiam per conscholarem
exstimulantur). Ezt egy másik versus elegia-
cus követi. (Ad Marcum adolescentem.) Majd
hosszabb-rövidebb strófák váltakoznak a já-
tékszerű logogryphus-okkal és epigrammákkal.
Mutatóul álljon itt a következő két vers:

Epigramma,
in se mutuo amantes.

(Versibus hendecasyllabis.)

Constantinus amat videns Cyrillum,
Cyrillus sed amat nimis remotum,
(Prosequens odio, carente fine.)
Non hic mutuus est amor, rogo Te.

Logogryphus.

(Hexametris.)

Est opus e setis confectum; vertice dempto
Dat textum vestes tibi; toti syllaba terna
Si desit, frontis pars torva, simulque iocosa,
Huic demas crines, urbem spectare licebit,
Quae vires Danaum denis eluserat annis.
Plurali numero si dicas, virgo gamellis
Non bene nota suis, est; signat et intima ven-
tris.

A füzet végén megtaláljuk a betűrejtvé-
nyek megfejtését. (Solutio Logogryphorum.)
Az idézett rejtelmes hexameter jelentősége ez:
„Cilicium,*) licium, cilium, ilium, ilia.“

Édesatyját maga Rómer Flóris is. „j ó-
m ó d ú - n a k mondja, amit azzal bizonyít,
hogy három fiát meglehetősen költséges nevelés-
ben részesítette. De bizonyítja ezt az a körülmény is, hogy a cipészüzlet fölé Lüttgendorff
Ferdinánddal, az akkoriban már híres német-
országi festővel, aki 1832-től 1840-ig Pozsony-
ban működött, művészi kivitelű cégért készítette-

*) Cilicium = kecseszőrből készített szőnyeg vagy takaró. Licium. = szövetszál, kötő, szalag. Cilium = szem-
pilla. Ilium = Trója. — Ilia = ágyék, belek.

tett. Ez volt a már előbb említett „Zum schönen Wiener“-féle cégtábla.*)

A Setét-család lakásán Rómer Flóris édesanyjának egy olajfestésű arcképet mutatták meg nekem, amely alighanem Lüttgendorff bárónak a műve és valószínűleg a harmincas évekből származik. Setét Józsefnének anyai részről való nagyanyja édestestvére volt Rómer Flóris anyjának, a későbbi városkapitány, Vetsera Bernát hugának. Vetsera Bernát arcképet abban az időben szintén Lüttgendorff festette itt Pozsonyban.

Szüleinek vagyoni viszonyait a már említett Schema contributionalis-ban olvasható az a tény is világítja meg, hogy Rommer Ferenc cipésmester 1812—13-ban katonai adó fejében 21 forint 31 krajcárt fizetett a városi pénztárba. Ez akkor meglehetősen nagy összeg volt és határozottan a család jómódja mellett szól.

Később, mint már szintén említettem, a lakatos-utcától a Klarissza-utcába költöztek. Az 1847. évi Schaiba-féle „Pressburger Auskunfts-Kalender“ (városi cím- és névtár) tanúsága szerint Rommer Ferenc cipésműhelye a 147. számú házban volt. A belvárosnak 147. számú háza a többször idézett városi adókönyv szerint a Klarissza-utcába esett és 1812—13-ban még Specht Ferenc asztalosmesteré volt. Ebben az utcában (148. sz. a.) Weinstabl József tügyártó és háztulajdonos is lakott. Ennek unokaöccse Weinstabl Mór, ma is élő ékszerész, leánya pedig Lindenmayer József

*) Lásd W. Leo Frh. v. Lüttgendorffnak „Der Maler und Radierer Ferdinand v. Lüttgendorff“ c. könyvének (Frankfurt a. M., 1906) 227. lapját. A művésznek ott felsorolt képei között az említett cégtábla is le van írva. („Für Kaufmann Romer.“) A fára festett olajkép hossza 9 láb, szélessége 3 láb volt.

kirurgus és városi képviselő özvegye, aki máig is tulajdonosa a jelzett Klarissza-utcai háznak. Lindenmayerné (lakik: Buzapiac 2) 79 éves kora dacára ma is élénkeszű, vig asszonyosság és valóságos tárháza a Rómer-epizódoknak, melyek közül egyet-mást még lesz alkalman e munkába fölvenni. Kemény Lajos városi főszámvevő urnak, aki szives volt őt a jelen dolgozatba fölveendő adatok megszerzése végett fölkeresni, habozás nélkül elmondta, hogy Rommer Ferenc cipésmester az ő Flóris fia kedvéért, aki benediktinus tanár volt, a negyvenes évek közepe táján megvette a boltív mellett levő (ma 8. számú) házat és pedig egy K r a c h nevű szatócstól. Öreg, rozzant kis épület volt; ma kétemeletes bérház. Az öreg Rommer aztán jókarba helyeztette és Flóris fia egy ideig nála is lakott. A cipészüzlet — Lindenmayerné szerint — nem volt abban a házban, hanem csakis a lakás meg a műhely. Az eladási raktár, vagyis a „bolt“ mindvégig a nyerges-utcában maradt.

Benedekrendi növendék-évei. — Győri tanárkodása.

Rómer Ferenc ifjuságának legjelentősebb, egész életére legerősebben kiható fordulata tizenötéves korában következett be. Akkor indult P a n n o n h a l m á r a és azontúl a benedekrendi barátok, kulturánknak a nemzeti ujászületés idejében legbuzgóbb, legsikeresebb művelői és terjesztői gyakorolják maradandó befolyásukat a széptehetségű pozsonyi növendék fogékony elméjére.

A rend öltözetét 1830. október 16-án vette föl. Pannonhalma és Széshalom között épp akkoriban létesült az a benső baráti viszony, mely (Ipolyi Arnold szavai szerint) „irodal- munk egyik legszebb epizódját képezi“. Szép- halomban élt és működött ugyanis K a z i n- c z y Ferenc, a magyar irodalom patriárkája, kit a bencések szellemi vezérüknek ismertek el és rendházaikban többször vendégül is tisz- teltek. Pannonhalmán hosszabb ideig tartóz- kodott. Eleinte G u z m i c s Izidor apátnál la- kott és étkezett. Később a szerzetesekkel is mindsűrűbben érintkezett és Guzmics arról biztosította, hogy társai közül „öregek és if- jak, mind érdemlik bizodalját“. Az ifjak sorá- ban R ó m e r is volt, aki félévvel azelőtt, a szerzetbe való belépésekor kapta a Flóris nevet. „És a lelkes szavak, mik a sir szélén álló nagyhirű aggastyán ajkairól elhangzot- tak, a magyar nemzetiség és irodalom kultu- szát hirdetve, a pozsonyi német polgár fiának lelkében termő talajra találtak“. (Fraknoi.) Egyik szerzetbeli barátjának, a Pozsonyra nézve is felejthetetlen emlékü R ó n a y Jácint- nak abból az időből (1831—1833) né- hány levele maradt fenn, amelyek halála után a pannonhalmi archivumba kerültek. E levelek romantikus hangu- latából a magasabb régiókban csatangoló fiatal óriások fellengző vágyai tükröződnek vissza és különben is sok érdekes dolgot mondanak el a szépreményű két ifju hajlamai- ról, terveiről és szellemi környezetük elme- termékenyítő befolyásáról.

Tanulmányairól maga Rómer ezt írja ön- életrajzában: „A philosophiát G y ő r ő t t hall- gattam, jeles sikerrel két évig, majd a harma- dikat B a k o n y b é l b e n végeztem, mely

után elnyervén a tanításra való szabadságot, egyszersemind nagy hajlamom volt az oklevéltanra. A theológiát S z t.-M á r t o n b a n hallgattam négy évig; ezen idő alatt sokat foglalkoztam a könyvtár incunabulumjaival, kézírataival és a rendezésben is nagy részt vettem. Ekkor másoltam Szt.-István okmányát Horváth István számára, kezdtem cikkezni a bécsi Feierstunden- és Sonntagsblätter-ekben, valamint a M. N. Muzeumban is. Elvégezvén a theologiai tanfolyamot, T i h a n y b a kerültem, hogy ottan B r e s s t y é n s z k i Albert apát oldala mellett mint szertárnok működve, a philosophiai rigorosumokra készüljek. Az első vizsgát le is tettem — és egy év után G y ő r b e tétettem át, hogy ottan a 2-dik latin osztálytól kezdve a 3. és 4-iket tanítsam.“

A növendékpapok vizsgálatainak lefolyásáról és a bakonybéli apátság belső életéről két följegyzés szól. Az elsőt Guzmics apát, a másikat maga Rómer Flóris, Guzmicsnak egyik legkedvesebb növendéke írta. Az 1834. július 17-én lefolyt vizsgálatról az apát a következő megjegyzést veti az apátság naplójába*): „Fidelisnek examenje a diplomatikából jelesen ment több vendég jelenlétében. Különös ügyességet és hajlandóságot mutatott benne F l ó r i á n (Rómer Flóris), ki már azelőtt Bakonybélrt rajzolta. Ezen szépszorgalmú, műeszü fiatal ember írta le a tihanyi 1530—32-i kéziratot tökéletes facsimileben a Magyar Tudományos Társaság kívánatára.**) Maga

*) Lásd: „A panonhalmi szent Benedek-rend története, IX. kötet. A bakonybéli apátság története. II. Irta Sörös Pongrácz. Budapest, Stephaneum, 1904.“

***) Ez az ugyen. Pisky-codex. 1834 szept. 17-én följegyzte Guzmics: „Döbrentei látogatá Pozsonyban az apátot, kinek általad a tihanyi kézirat másolatát.“ — Utóbb a Tört. Tárbán közölte maga Rómer.

az a körülmény, hogy Rómer ezt a nehezen olvasható, kusza számadásokat, jobbagyadózásokat tartalmazó füzetet le tudta másolni, mutatja, hogy jól készültek. Egyébként a vizsgálat anyagát bizonyára Schwartner tette, bővítve eredeti oklevelek olvasásával . . . A vizsgálatok után a házi tanácskozás következett, amelyekről a jegyeket a tanárok külön jegyzőkönyvbe foglalták.“

Maga Rómer Flóris „A Bakony“ című, 1860-ban Győrött megjelent munkájában így írja le a szerzetbeli növendékek életének egyes epizódjait, melyek élénken világítják meg a későbbi természetbúvár egyik ifjúi hajlamát: „Alig várom, hogy tudós Guzmics apát védőszárnyai alatt a bakonybéli apátság világtól elzárt falai közt folytathassam tanulmányaimat. Föl is használtuk szabad óráinkat a terjedelmes erdő minden irányban való bebarangolására. Mondhatom, kedvesen lepett meg bennünket a bükkösöknek az a sajátsága, hogy a csalit és bokor a majdnem örökös árnyék miatt nem tenyészhetvén, a fák alját egészen tisztának találtuk s mind ezért, mind pedig mivel a csordák az ágakat mindenütt egyenlő magasságra rágták le, köröskörül jó messzire elláthattunk. Valóban elragadó ezen eredeti szinfalak közt, hogy ott a fát, csalánt, gombát gyűjtő emberekből és vig kolompolás közt legelő marhákból oly változatos csoportok tűnnek föl szemünk előtt, mintha megfordított távcsövön néznénk. A Kertes-, Fehér-, Hegyes- és Odvaskő nevű óriás sziklák — melyek Szent István idejében a gazdag apátság határait képezték; ma pedig részben a hatalmas szomszédok határain jóval belől fekszenek — továbbá a Kóris-, Som- és Gáthegy, valamint az időjósító Tönkölös gyakran valá-

nak esütörtöki kirándulásaink végpontjai. Készítettünk pálcikákból malmokat, melyeket a sokszor rakoncátlan Gerence csendes hullámira bízunk; sütögettük önösszvehordta száraz ágak parázsa alatt a Bakony főterményét, a jó lisztes burgonyát, míg Vilmos bátyánk, magányunk patriarkája, nagyhirű méhésze, eleven naplója — kirándulásainkban társunk és vezetőnk — kis mozsara durrogtatásával a százszoros visszhangot készteté feleltre. Rákásztunk sajátkészítményű varsával, epréztünk, vargányásztunk és hosszú kirándulásainkból visszatérve, többnyire a páratlan szépségű hármás forrás terebélyes bükkjei alatt nyugodtunk meg. Borostyánkőnek híják e bájos helyet, a nép pedig Szent Kút név alatt ismeri és szájában a mai napig is fennmaradt azon jámbor hit, hogy a régi jobb időkben az apátsági templomból az angyalok éjjelenként, elragadó hangokon zengedezvén az Úr dicsőítésére zsolozsmáikat, látogaták ezen szent helyet. E szent helyen önkénytelenül vevők le a gyéren áttörő sugarak fényében úszó megváltásunk jele előtt főveginket — és elevenítők összhangzó ájtatos dalainkkal e gyönyörű magány csendét. A hegyvölgyről visszatérő munkásnép megállta és imája sóhajtási énekeink hangjával egyesülvén, illatos áldozatképen emelkedének a Teremtő zsámolyához“.

Szórakoztató szünetekben, gyalogsétákban és kirándulásokban tehát — hála a benedekrendiek e g é s z s é g e s nevelési rendszerének — nem volt hiány. Az elmepihentető és léleknemesítő multságokhoz számítandók az időközben előforduló színi előadások és pástorjátékok, melyekben a növendékek is szerepeltek. Ugy látszik, egyes ily színpadi művecskék

a növendékek tollából is kerültek ki. Ide számítandó továbbá a fiatal emberek *kerésze* is, melyre Guzmics szoktatta rá őket. Ennek Flóris később — pozsonyi tanár korában — gyakorlatilag is hasznát vette.

1833—34-ben Rómer Flórián a filozófiai tanfolyam egyes tárgyaiból a következő osztályzatot kapta: Az I. félévben pedagogiából, retorikából, görög archeológiából, philológiából „*eminentus 3us*“; a II. félévben aesthetikából „*eminentus 3us*“, diplomatikából „*eminentus 1us*“, poézisből „*eminentus 2us*“, római archeológiából „*eminentus 2us*“, philológiából „*eminentus 2us*“.

Lelke már akkor is épannyira gyönyörködött az ősi kéziratokban és egyéb régiségekben, mint a természet szépségeiben. A nap fölkelését leíró egyik latin versével pályadijat is nyert. Győrött Maár Bonifác, a rendnek jeles történésze, kit Kazinczy „a legjobbak legjobbjai közé“ soroz, volt — „*aranyszáju*“ Guzmics mellett — az a professzora, kinek világíródalmi színvonalu előadásai csakhamar a história szolgálatába vonzották. Midőn Guzmics a XVI. századbeli magyar nyelvemléknek már említett másolatát a Magyar Tudós Társaságnak beküldte, a hozzá mellékelte levélben ezt írja: „Készíté ezt szerzetemnek szépreményű növendéke: Rómer Flórián Tevé pedig e nem csekély gondu és fáradságu munkát minden jutalom vagy díj kívánata nélkül; azt tartván legszebb jutalmának, hogy a Nemzeti Tudós Társaságnak s ez által édes hazájának méltó lehetett szolgálni.“

1834 őszén *Szent-Mártonba*, a Pannonhalmára költözött, hogy ott a hittudomány négyévi tanfolyamát végezze. Rendszeres tanulmányai mellett szabad idejének nagy ré-

szét a monostorban felhalmozott irodalmi és műemlékek átkutatására fordította. Mohón másolta a régi okleveleket és egyik legfőbb vágya az volt, hogy valamikor ő is levéltárnok lehessen. A rend gazdag könyvtárának rendezése körül is buzgólkodott s így gyakorlatilag hatolt bele a könyvtártudomány titkaiba. Eb-
beli munkálkodásának eredményei felől az akkor már Pesten tartózkodó Czuczor Geradott időközönként számot, aki hozzá intézett több levelében örömmel köszönte meg a tudós fiatal szerzetes figyelmét és mindnagyobb szorgalomra buzdította őt.

A diplomatikába (okmánytan) Czínár Mór*) vezette be. Ebbe a korba vezethető vissza a codexek és incanabulumok (ősnyomtatványok) iránt való érdeklődése, mely egész életen át kísérte, és utóbb a Mátyás király könyvtára körül folytatott buzgó kutatásaiban nyilvánult. Ugyancsak theologus korában kapott kedvet — Fuxhofer és Czínár idevágó műveinek tanulmányozása után — a hazai monostorok monografiájának megírására, és mint másodéves egész szünidejét arra szánta, hogy a Magyarország területén fennállott kolostorokat feltüntető mappát állítson össze. „A térkép“ — írja ő maga 27 évvel később**) — „majdnem gyermekes, tökéletlen kivitele dacára, nagy örömet okozott; azt mutatván, hogy nem egyedül a középkorban, de mostanában is azok, hol őskirályaink, nagyjaink, községeink a fejlődő polgárosodásnak, az okszerűbb gaz-

*) 1812—14-ig a pozsonyi gimnáziumon a fizikát tanította. 1829—19-ig ez intézet igazgatója volt. Meghalt mint a M. Tud. Akadémia tagja 1875-ben.

**) Győri Történelmi és Régészeti Füzetek. 1852. II. 227. l.

dászatnak, a vallásos együttlétnek első bölcseit alapíták.“

Figyelme azonkívül a külföldre is irányult. Kutatásai közben Ausztria történetét illető fontos kolevelekre akadt. Ekkor Gyurikovics György történettudóshoz fordult tanácsért az iránt, hogy mi módon értékesítsa azokat a tudomány hasznára. Ugyanakkor Morvaország történetét érdeklő okiratokra hívta föl Boczek Antalnak, az olmützi egyetem tudós tanárának figyelmét, aki megleghangú levélben mondott neki ezért köszönetet. (1837. március 8.)

Ily előzmények után virradt fel a nagy nap, 1838. július 26-ika, mikor Rómer Flórist pappá szentelték. Ennek az emlékét később is rendszerint ünnepi hangulatban, hálás kegyelettel szokta megülni.

Az utóbbi évek nem csekély fáradalmai után, különben is gyöngé egészsége miatt, pihenő évet engedett neki a rend főnöke, mielőtt tanárságra alkalmazta volna. A Balaton kies mellékére, Tihanyba küldte, ahol Bresztyenszky Béla apát atyai gondja mellett segédlelkészkedett. A tettvágyó, örökös munkához szokott ifju pap azonban ezt az üdülésre szánt időt is tanulmányi folytatására használta. Készült a bölcészeti szigorlatra és doktori diplomával tért vissza a szerzet székhelyére.

Szabadságának nagy részét Tihanyban is, Pannonhalmán is rajzolással és festéssel töltötte, melyhez régtől fogva erős hajlandósága volt. Kisebb-nagyobb kirándulásai majd a Balaton kies tájai, majd a vadregényes Bakony felé vitték, miközben annyira megkedvelte a természetet, hogy idővel már nem érte be a tájék külső formainak művészi utánzása-

val, de gyűjtögetni és tanulmányozni is kezdte a vidék növényeit, ásványait, kagylóit és a föld alatt talált őskori tárgyait. A természetvizsgálat és archeologiai kutatást azonban akkor még nem űzte rendszeresen, hanem inkább csak kedvtelésből és a finom műveltségű ember kutató ösztönével.

Főlebbvalói nem igen törődtek különös hajamaival. A szerzedesrendeket nem ok nélkül mondják az egyház hadseregeinek. Közkatonáit sokszor válogatás nélkül odaállítják, ahol leginkább szükség van rájuk. Az egyéni hajlam ilyenkor a magasabb érdek előtt kénytelen meghajolni. Flóris szerzetes engedelmességet fogadott és azért ellentmondás nélkül oda kellett mennie, ahol épen üresedés volt. Ez pedig a bencések győri gvmnáziuma volt, melynek alsó osztályaiban az 1839. év ősztől kezdve a latin és magyar nyelv tanszékének betöltéséről kellett gondoskodni. Filologusnak küldték tehát a rend egyik legfiatalabb tagját: Rómer Flórist, aki eddig legszivesebben történelmi buvárkodásokkal foglalkozott.

Tanítási tárgyának rá nézve száraz, kevéssé változatos voltáért eleinte azzal kárpoltotta magát, hogy ismét a festésre és rajzolásra fanyalodott, majd pedig természeti tárgyak és régiségek után keresgélt. Hozzá is fogott mostmár egész komolyan a győri intézet természetrajzi gyűjteményének kiegészítéséhez és rendezéséhez. Ettől fogva azután mindinkább a természet és az emberi őskor tudományos fölismerését kezdte élete egyik céljának tekinteni. Főnöke nemsokára föl is mentette a neki nem való filologiai tárgyak tanításától és ahelyett a természetrajz tanítását bízta rá.

Abban az időben teljes gyűjteményt álli-

RÓMER FERENC FLÓRIS
BONVÉD-HIDÁSZFŐHADNAGY 1848—49-BEN.

TÓTH ÁGOSTON nevű fogolytársának olmtützi akvarellje után.
(Eredetije Pozsony sz. kir. város muzeumában.)

Országos Széchényi Könyvtár

tott össze a megye flórájából és csakhamar kitünő és kedvelt professzor hírére tett szert, — „leginkább azért, mert nem könyvből magyarázott, hanem az élő természetet tárta föl tanítványai előtt, kikkel sűrűn tett kirándulásokat“. (Hampel.)

Filologiai tanárkodása oly rövid ideig tartott, hogy — mint fejlődésére jelentéktelen epizódot — az önéletrajzban föl sem említi. Annál is inkább kiemeli azonban a nehézségeket, melyeket historikus létére a fizikai, természetrajzi és gazdasági professzorrá történt átvétel okozott neki.

Önéletrajzban ő maga így mondja el győri tanárkodásának eseményeit: „Befejezván szigorú vizsgálataimat, a tájfestéssel foglalkoztam, majd üresség támadván a rend Collegiumában, a természettan és természetrajz tanárának neveztettem ki. Ezen tantárgy, mely régi hajlomomtól egészen elütött, minden mellettudományával, t. i. a chemiával, astronomiával és gazdasázzal együtt igen sok munkállapotban találtam; a vegytanra dr. Schemitz barátom adott utasításokat, míg a növénytanban Steltzner Nándor győri só-tiszt volt vezetőm. A tanítás második évében már otthonosnak éreztem magamat tantárgyamban, és némi sikerrel tanítottam is.“

A pozsonyi akadémián. — viszonya városunk társadalmához. — Belső meghasonlás.

Tanítási sikere bizonyára már akkoriban sem volt oly csekély, a minőnek ő, a maga szerénységében, azt föltünteti. Mert Győrött csak öt esztendeig hagyták meg gimnáziumi professzornak, azután pedig — 1845 nyarán — a pozsonyi „királyi feltanodánál“ (magyarul így címezték az akadémiai rangú főiskolánkat) a fizika, a természetrajz és a mezőgazdaságot nyilvános rendes tanárává nevezte ki dr. Cherrier Miklós apát, aki kevéssel azelőtt Adamkovits Mihály apáttól*) vette át a pozsonyi kerület főigazgatói állását. Elődje a pozsonyi tanszéken, a kiről önéletrajzában nem épen hízegő módon emlékszik meg, Dussil Illés bencésrendi áldozópap — az intézetnek attól fogva (1845—48) aligazgatója (prodirector) — volt. Rómer Flórisnak a főapát által történt kineveztetését a föléje rendelt helytartótanács ugyanez év augusztus 26-án vette tudomásul.

Ez időtől fogva a szabadságharc évéig működött szülővárosának főiskolai katedráján. A pozsonyi kir. akadémia, mely akkor még (egészen 1850-ig) a Mária Terézia-féle ratio educationis alapján volt szervezve, abban az időben hazánk leghiresebb főiskolájának hírére élvezte. Különösen Felsőmagyarország főúri és egyéb mivelt családjai szívesen küldték ide fiaikat. Az országnak aligha van tanintézete, melyen annyi mágnásifju tanult volna, mint épen a pozsonyi akadémián. Közülük sokan

*) Meghalt 1845. május 25-én. Utána Cherrier következett és 1848-ig maradt a főigazgatóság élén. (L. Ortvyay: „Száz év egy hazai főiskola életéből Budapest, 1884.“

országoshirű emberek lettek pozsonyi tanulmányaik befejezése után.

Pozsony külömben, mint az országgyűlés székhelye, fővárosa volt az országnak és így Rómer Flóris harmincéves korában a csöndesebb vidéki környezetből egyszerre a nagyvárosiabb jellegű saját ősi fészkébe került vissza, a honnan őt husz esztendővel annak előtte az élethivatás elszakította volt.

Ő maga ugylátszik igen kevéssel vagy talán egyáltalában semmivel se járult hozzá, hogy Pozsonyba visszajöhessen. Erre vallanak a pozsonyi tanárság idejéről szóló sajátkezű följegyzései. Bennök a mély elkeseredés hangja az, ami az olvasónak legott feltűnik. Tagtársainak irigykedesé és a sokfelől tapasztolt méltatlan bánásmód nem engedte meg neki, hogy szülővárosában a férfikor lelki örömeit oly mértékben élvezhesse, amint azokat más környezetben talán teljesebb mértékben élvezhette volna. Elégedetlenségének oka azonban nem a város polgárságának magatartásában, hanem részint a papi és tanári kollegákban, részint pedig magában Rómer Flórisban, az ő független életmódjában és vérmes temperamentumában keresendő. Az önéletrajznak ez a pszichologiailag legérdekesebb része így szól:

„Üresedésbe jöven a p o s o n y i fizikai tanszék, a főapát az öregebb tanárokat kínálta meg e cathedrával, és mikor azt elfogadni vonakodtak, végre engem nevezett ki, bár a posonyi akadémiai collegák előre restelték, hogy ily fiatal tanár koczskáztassa az akadémia tanárság tekintélyét.

Ismét rendezetlen, elhanyagolt szertárt kellett átvennem ugyanattól, ki hajdan e tudományban tanárom vala. Egész szünnapok alatt

rendeztem és javítottam a készleteket. Fellépésem a posonyiak nagy méltánylásával történt; diákjaim közül, némelyek, mint az Erdélyiek, a nváradi püspök rokonai, már a szünnapok alatt csatlakoztak hozzám; előadásimat az akadémiai jogászok, városi tisztviselők és az evangelicum lyceum physicusai kezdték seregesen látogatni, mi szokatlansága miatt collegáim közt, kik már egyenlőre nem igen kedveltek, irigységet támasztott és a prodirector által consensualiter felszólítottak, hogy a vendégeket előadásimtól eltávolítsam. Engednem kellett, pedig maga a prodirector volt az, ki a Boleman által erre fölkért Faber tanár kérésére engem felszólított, hogy a lyceumbelieknek előadásim látogatását, — mig ottan tanár nem fogna kineveztetni, megengedjem.

Tehettem volna ebből zajt és botrányt. Elkezdtem előadás alatt dictálni, és a hallgatóság nagy része el is maradt.

Két évi működésem alatt a szigoruság emberinek, kik irigységeküket e szent burkolattal takargatták, volt elég oka működésemmel meg nem elégedniök. Nem tetszett az, hogy egész nap a muzeumban voltam, hogy gyakran a vidékre kirándultam, és pedig többnyire hallgatóimmal, hogy efféle kirándulásokról nem pontban a vacsora órájára tértem haza stb. Hozzá járult, hogy a lakók, és a lakosok méltatván emberséges, iparkodó törekvéseimet, dicsértek; hogy mig másokat gúnyversekkel pizskoltak, nekem csak elismerést szavaztak, hogy a ligetben alapított füvészi kertért magasztaltak. Ez elég volt arra, hogy a főapáthoz egynéhányunk ellen vádak irattak, és az egész

ház előtt, a higgadtabbak nem csekély rosszálásával, megróvattunk.

Ezen perctől fogva minden kedvemnek a szerzethez vége volt....“

Ezek az önéletrajzi adatok jellemző rövidségükben oly beszédesek és sokatmondók, hogy fölösleges, sőt kár volna bármit is hozzátenni. Belőlük a környezetével és papi hivatalásával meg hasonlott lélek egész keserősége, azonfelül pedig egy önálló egyéniségnek az a hatalmas belső forrongása szól a huszadik századbeli olvasóhoz, mely a negyvennyolcas eseményeket közvetlenül megelőző időben sok más tettevagyó férfit is az önszabadító cselekvés terére ragadott.

*

Pozsonyi tanárkodásának külső mozzanatai közül egyet-mást föl kell említenem, mielőtt ismét neki adom át a szót.

Rómer Flóris — írja Könyöki a „Ny. Hiradó“-nak 1895. évi február 10-iki számában — „lelkesedéssel kezdte tanári működését és látván, hogy a tankönyvek nem állottak volt a tudomány akkori színvonalán, a hiányokat akként pótolta, hogy külföldi könyvekből a mostohán kezelt és nálunk még nem ismert egyes tantételeket nagy rajzolt faliképekben mutatta be. Csekély személyemet és Nushal Lajos pozsonyi sütőmester fiát s tanuló-társamat kérte fel arra, hogy külföldi könyvekből készítsünk nagy faliképeket. Rómer minden szabad idejét a természettani szertárban töltötte, hol mi az ő felügyelete alatt készítettük a rajzokat, melyek, mint halom, még most is megvannak a pozsonyi királyi gymnáziumban.“ Az akadémia természet-

tani szertára akkor a bencések igazgatósága alatt levő főgimnázium második emeletén volt. Az akadémia és a gimnázium ifjúsága, ugylátszik, közösen használta e gyűjteményeket és az ugyanott levő fizikai muzeumot is.

Ugyancsak Könyöki cikkéből tudjuk, hogy Rómer rendkívül barátságosan bánt az ő tanítványaival és szívesen el-elbeszélgetett velük. Emellett azonban szigorúan megkövetelte, hogy kötelességüket pontosan teljesítsék. Az urhatnamságot és léha viselkedést nem tűrte szó nélkül. Pozsony város muzeumában ráakadtam Rómer Flóris professzornak az 1846—47. tanévből való sajátkezűleg írt katalógusára, mely Könyöki révén került oda, s mely a „másodévi bölcsészek“ neveit és osztályzatait foglalja magában. Ennek a katalógusnak egyik rovatában némely hallgatóknál ily megjegyzések olvashatók: „Kávéházban volt, iskolában nem; nyugtalan az előadások alatt; olvas könyveket; többször absens.“

Akkori hallgatóinak száma 51 volt. Közük csak két mágnásra akadunk: Walterskirchen Ottó és Walterskirchen Roderich bárókra. A főurak akkor is majdnem kivétel nélkül a jogászi vagy a katonai pályára léptek; filozoptereknek inkább csak a polgári ifjak és a kevésbé jómódu köznemesek ivadékaíratkoztak be.

Rómer Flórisnak tudományos és pedagógiai buzgósága abban az időben époly nyilvánvaló, mint az a meleg rokonézés, mely nemcsak az ő akadémiai tanítványait, hanem a vendégi minőségben előadásaira járó hallgatókat, sőt a város egyéb művelt társadalmi köreit is — hitfelekezeti különbség nélkül — a tudós fiatal pap-professzor felé vonzotta.

Rómer akkor már egész lélekkel természet-tudós volt. Részt is vett az orvosok és természetvizsgálóknak kisebb-nagyobb gyűlésein itt Pozsonyban és Ausztriában. Hírnevének itt vetette meg az alapját és utóbb is, mikor már régen más szakra tért át, úgyszólván élte végéig eljárt a vándorgyűlésekre valahányszor csak tehetett. (Hampel.) Ez egyik okkal több arra, hogy városunk értelmisége Rómer szobrának az 1907. évi vándorgyűléssel csaknem egybeeső leleplezése alkalmával annál őszintébb kegyelettel üljön meg a pozsonyi születésű tudós emlékezetét.

Hazai és külföldi szakférfiakkal levelezési összeköttetésbe és csereviszonyba lépett. Tóth Ezekei és Petényi Salamon jeles természettudósokhoz (Hampel szerint) szoros barátság fűzte és nem egyszer el is járt az előadásukra. Ezt a barátságot néhány vakbuzgó pap-társa és egyéb rövideszű hitsorsa, úgy látszik, rossz néven is vette tőle, mert mindakét tudós — protestáns volt.

Ezt az utóbbi adat különben (eltekintve Petényi lutheránus voltától) nem tudom bebizonyítani, hanem csak hallomás szerint írom le. Határozottan állíthatom azonban, hogy Rómer városunknak egyéb protestáns polgáraival is szívesen érintkezett, sőt egyikkel-másikkal össze is barátkozott. Így Pauschenwein András vászonkereskedővel, kinek lakása — a Rómeréhez közel — a Klarissza-utcában, üzlete pedig a Mihály-utcában (a Stampfel Hugó-féle könyvkereskedés mai helyén) volt. Az öreg Pauschenweinnek Ernő nevű fia, aki most szintén vászonkereskedő a Mihály-utcában, néhány eredeti levelet mutatott meg nekem, amelyek egytől-egyik arról tanuskodnak, hogy Rómer Flóris élete

fogytáig meghitt baráti viszonyt tartott fenn a protestáns vallásu pozsonyi kereskedővel. Sőt kényesebb természetű magánügyeinek egyikét-másikat is még soká ő vele intéztette el. 1854-ben egyébiránt, amint később látni fogjuk, oly bátor lélekre és nemes szivre valló szolgálatot tett neki Pauschenwein, hogy teljesen megérthetjük Rómernek ő iránta érzett mély hálaérzését.

Petényitől, a már említett híres ornithológustól és praeparatortól, Pozsonyban eltanulta az állatok kitömésének mesterségét, melyet egy ideig nagy kedvvel űzött.

Önéletrajzában maga is említi, hogy a pozsonyi Ligetben botanikai kertet alapított. Ezzel az ősrégi park későbbi diszének és tanulságos voltának alapját vetette meg. Legkedvesebb szakmája ugyanis abban az időben a botanika volt. Mert a herbáriumok szárított növényei nem elégitették ki, a Liget berkeit élőnövény-kertté változtatta. Hampel szerint ezt sajátköltségén tette. Ugyancsak Hampel írja, hogy a pozsonyi polgárságnak „a világo sságtól irtó zó“, „ósdí“ elemei annyira zokon vették tőle ezt az ujitást, valamint a Ligetben pap létére tartott nyilvános heti előadásokat, hogy áskálódásuk miatt csakhamar kénytelen volt a dolgot abbahagyni.

A magam részéről Hampelnak ez állításaira nézve nem bírtam megbízható adatot szerezni. Idősebb emberek szájhagyományai és a „Pressburger Zeitung“-nak abban az időben közölt nagyonis szűkszavú hírei csak azt igazolják, hogy a ligeti park egy részének új alakja igen tetszett a pozsonyi közönségnek. A pozsonyiaknak holmi ellenkezéséről senki sem tud, úgyszinté a Rómer nyilvános előadá-

sairól sem. Ösmerve azonban Hampel Józsefnek tudományos lelkiismeretességét, nem kétkelem, hogy a szóban levő adatokat oly helyről (talán magától Rómertól?) kapta, melynek hitelességéhez kétség alig férhet. Valószínű egyébiránt, hogy irigykedő ellenségei a ligeti szereplés dolgában is leginkább az ő kollegái és egyéb lateinerek körében keresendők, akiknek maradi elemeivel elejétől fogva nem tudott megbarátkozni.

A pozsonyi előkelő világnál s a polgárság műveltebb köreinél nagy kedveltségre tett szert a kitünő modorú fiatal bencés tanár; a legelőkelőbb családoknál (írja Hampel) szívesen kezdtek házi előadásokra meghívni, és amikor a Pozsonyban székelő nádoricsalád instruktort keresett, őt érte a megtisztelés, hogy a serdülő József főhercegnek*) természetrajzi leckéket adjon. Ebben az időben keletkezett az a meghatóan szép viszony a fejedelmi növendék és a szerény szerzetes professzor között, melyet a balsors és az osztrák rabság évei meg nem szakítottak és amely Rómer Flóris haláláig szilárdan fennállott. E viszony bensőségéről a városi muzeumunkban őrzött néhány eredeti levél is tanuskodik, melyekből e munkának egy későbbi fejezetében lesz alkalmam mutatványokat közölni. Hasonlóképen le fogom nyomtatni Rómer Flórisnak József királyi herceg jellemére és tudományos működésére vonatkozó néhány eredeti följegyzését, melyek Könyöki József révén kerültek Pozsony város muzeumába és tudomásom szerint eddig még sehol sem jelentek meg nyomtatásban.

*) Született 1833-ban az országháza mellett levő Ventur-utcai kuriában. (Ma Wittmann-Denglasz-féle ház.)

A nádori udvarnál elfoglalt állásának kellemes voltát különben legélénkébben az ön-életrajzi töredéknek erre vonatkozó része világítja meg. Ott ezt az évet é l e t e l e g b o l d o g a b b s z a k á n a k mondja.

Mint a kis József főherceg nevelője sokat kocsikázott az udvari fogaton és ilyenkor — Lindenmayerné szerint — leányismerőseinek is barátságosan integetett az utcán. A Lindenmayer lányokat (a másik Brandstädter postakomiszáriusnak volt a neje) a lakásuk szomszédságában levő gimnázium fizikai termében többször e l e k t r i z á l t a. Ezek az apróságok is Rómer Flóris közkedveltségéről tesznek tanúságot. Vig, kedves és barátságos fiatal papnak ismerte a város aproja-nagyja.

A pozsonyi polgárság körében élvezett népszerűségét azzal is fokozta, hogy az ő s k o r o n á z ó - d ó m tetején levő k o r o n á r a, melyet akkor tisztítottak és újra megaranyoztak, sajáttalálmányu v i l l á m h á r i t ó t illesztett, mely a pozsonyi székesegyházat a villámcsapás ellen mindmáig megvédte. A mult század negyvenes évei óta legalább senki-nek sincs tudomása arról, hogy a dóm koronáján vagy tornyán zivatar okozta kár esett volna.

Székesegyházunk tornyának két évvel ezelőtt történt tatarozásakor a Rómer-féle villámhárító-szerkezetet még teljes épségben megtalálták. 1905 nyarán tisztítás végett levették a hatalmas koronát. A tisztásnak kényes és fáradságos munkáját Weinstabl Móric aranyművesre bízta a katolikus hitközség előljárósága. Weinstabl urtól tudom, hogy a korona ágai közül négynek a golyójára és a közepén álló keresztre egy-egy rézből készült platinhegyben végződő kis villámhárító volt

és van most is rácsavarva. A torony renoválásánál ezt a Rómer Flóristól származó szerkezetet, amely hatvan éven át teljesen bevált, tisztítás után eredeti épségében meghagyták.

*

Pozsonyi tanársága idején a vakációt t a n u l m á n y u t a k r a szokta felhasználni. Érdekes a városi muzeumban őrzött következő szövegű eredeti u t l e v é l :

„Alulirt ezzel bizonyítom mindenkinek, kit illetend, hogy jelen iratnak felmutatója nagytiszteletű 's tudomány R ó m e r Flóris pannonhalmi sz. Benedek rendű áldozó pap, a pozsonyi kir. főtanodában a természettan, természetrajz és a mezőgazdaságnak nyilv. kir. rendes tanára, a S. M. és Bölcsészet tudora, Ss Nms Mosony Vármegyének Táblabirája, a görliczi és száz-altenburgi természetvizsgáló társulatnak levelező tagja s a t., M a g y a r h o n u n k n a k b ő v e b b i s m e r t h e t é s e v é g e t t e b b e n u t a z a n d ; minek bebizonyítására néki jelen u t l e v e l e t tulajdon kezemirásával, és a kir. Akadémiai pecséttel megerősítve adám, Őt mindenkinek, kikhez eziránt netalán folyamodnék, szives hajlamába, 's pártfogásába ajánlván.

Kelt Pozsonyban 1846-ik Julius 31-dik napján.

D u s s i l I l l é s s. k.,
Kir. Akad. al-igazgató.“

Hasonló — német szövegű — utlevelet 1847. április 1-én is állított ki neki az aligazgató, midőn Rómer Flóris Wienbe, illetve Wiener-Neustadtba utazott.

A szabadságharc.

Rómer maga a m. tud. Akadémia 1874-ik évi almanach 133. lapján említi, hogy 1846-tól 1848-ig a „Pressburger Zeitung“-ba a tanügyről irt egyet-mást, e lapnak „Pannonia“ című mellékletében pedig „naponként a történelmi adatokat“ közölte. A magam részéről a nevezett pozsonyi lapok három jelzett évfolyamában semmi biztos nyomát nem találtam Rómer Flóris publicisztikai működésének. Minthogy azonban az ő apró cikkei, illetve napi jegyzetei teljesen névtelenül vagy pedig álnév alatt jelentek meg, nem csoda, ha az ily kis közlemények elkerülik az ember figyelmét. Egyébiránt erős a hitem, hogy a városunk n á d o r i u d v a r á r ó l szóló gyakori hiradások egy ideig Rómer tollából kerültek ki.

Egy közleményről egészen bizonyos, hogy ő írta. Ez pedig az a remekül megfogalmazott felhívás, melyben a tanulóifjúságot fegyver alá szólítja a magyar szabadság védelmére.

Erről később még lesz szó. Most pedig hadd mondja el maga Rómer Flóris, hogyan került J ó z s e f n á d o r udvarához, mint a palatinus fiának nevelője és hogyan vetettek véget a kitörő szabadságharc eseményei az ő fényesnek ígérkező első karrierjének. Erre vonatkozólag ezt írja az önéletrajzban: „Alig, hogy az akadémiai előadásokhoz hozzáfogtam, J ó s e f f ő h e r c e g Ő fensége nevelője keresett fel a muzeumban és megkért, hogy növendéke taníttatását az alsóbb állatosztályokban, az ásvány és földtanban vállaljam el. Meggondolási időt kértem, de már az nap négy órára kérettem meg a Grassalkovicsféle palotában való megjelenésre; hol A n d e r s ezredestől azon hirt vettem, hogy Pestről levén ezen állomásra

ajánlva, különben is nevelési nézetem által is ki levén elégitve, másnap a tanítást elkezdhetem.

A külső zaj és zavar dacára ezen évet életem legboldogabb szakának vallom. Azon ragaszkodás, melyet minden felvigyázat dacára tanítványomban tapasztaltam, azon rendkívüli kedv és szorgalom, melylyel tárgyaimat felkarolá, holott másutt nem értetvén és nem méltányolatván, nem nagy kedvvel hallgatta tanárait, rendkívül serkentettek, hogy a legjobbat elérhessem. A gyakori kirándulások, a fényes próbahét eszközlék, hogy a magas tanítvány mind inkább ragaszkodott személyemhez, és ezen év emlékét maga részéről is legkedvesbnek nem egyszer nyilvánítá.

October havában megkináltattam a második nevelő állomásával a főhercegnél. De a hazaparancsolt, a főhercegnél való alkalmazásom még inkább ingerlé elleneimet — előbb önkénytesnek, majd rendes utásznak csaptam fel — és elhagytam a kolostort, a fényes udvari szolgálatot — hogy a posonyi kaszárnyában a magyar király katonái közé, közlegényképen beálljak...“

Az önéletrajzi töredék ezzel végződik.

*

Az 1847—48. évi pozsonyi országgyűlés korszakalkotó eseményei csakugyan válságszerű fordulatot adtak a tudós szerzetes-professzor életének. A márciusi nagy napokban a népszabadság és az ország függetlensége kivívásának gondolata az ő lelkét is valóságos

lázba ejtette és ellenállhatatlanul a tett mezejére vonzotta. A pozsonyi nemzetiérzelmű ifjúság hatalmas mozgalmában nemcsak mint szem- és fültanu, de cselekvő tényezőként is résztvett. Utóbb le is utazott Pestre, ahol meghallgatta a nemzeti muzeum előtt Jellachich ellen folyó tüzes szónoklatokat. Onnan Pestről 1848. október 1-én a következő levelet írja egyik pozsonyi rokonának*): „Nem bírok ellenállani a vágnak, hogy táborba vonuljak. Örökké a g y á v a s á g vádját emelném magam ellen, ha elmulasztanám az alkalmat, mely most nyílik, hogy erőteljes karom szolgálata a hazának följánljam . . . Ha a közlekedés tanúja volnál, a megindulás könyeit ontanád. A hazaszeretet, mely szabadságunk alapja, egyszersmind győzedelmünk biztosítéka. Egyedül a n y á m iránti szeretetem, ami lelkemben minden egyéb érzést háttérbe szorít, tarthatna vissza. De Te pótolni fogsz nála. És mikor majd visszatértem, a szent és igazságos ügy harcosságát fokozott szeretettel fogja ölelni . . . Még g y ü j t e m é n y e i m sorsa aggaszt . . . Azokat s z ü l ő v á r o s o m intézeteinek hagyományozom . . .“

Az édesanyja iránt érzett szeretet, mely ebből a levélből oly meghatóan kisugárzik, abban az időben annál mélyebb aggodalommal tölthette el Rómer Flóris tettrevágyó lelkét, mert atyja akkor már nem volt életben. Az öreg cipésmester 1847. december 10-én halt meg klarissza-utcai lakásán. Életének utolsó éveiben vizibetegségben szenvedett, mely meg

*) Lásd Fraknói Vilmos közleményét a „Századok“ 1891. évi 3. füzetében., A szóban levő „rokon“ alighanem Rómernek József nevű ö c e s e, aki akkoriban Nezsideren segédlelkész volt és utóbb magához vette édesanyját.

is ölte az alig 63 éves, valaha erőteljes embert.*)

*

(Az öreg Rommer Ferencnek — a már idézett Lindenmayerné tanúsága szerint — nagy vörös orra volt, ami arra enged következtetni, hogy a bort épenséggel nem utálta. Az 1845—46. évi Contributions-Schema szerint tíz napszámra terjedő saját szőlőkertje is volt, mely után adót fizetett. Összes adója abban az évben 9 forint 57 krajcárt tett ki. Özvegye 1849—50-ben, tehát a szabadságharc lezajlása után beállott reakció idején 21 forint 50 krajcár adót fizetett és pedig a klarissza-utcai ház után 16.38, a szőlő után 2.12, a bor- és sörmérés után 3.00 forintot. Tehát koresma is volt a házában. Ezt azonban valószínűleg bérbe adta, mert a köresmárosok közt Rommerné neve akkoriban nem szerepel és 1849 vége óta nem is élt Pozsonyban.)

*

1848. október 1-én Buda-Pesten több helyen népgyűlés volt. A polgármester, a városbíró és rendőrkapitány lelkes szónoklattal buzdították a népet a fölkelésre. Rikító színekkel festették a főváros biztos elpusztulását az esetre, ha a polgárság és a köznép erélyesen meg nem védi Buda-Pestet a közeledő császári hadsereg ellen. Este fáklás-zene volt a két város népesebb utcáin, ami még inkább feltüzeltelte a tömeget. Rómer Flóris akkor Buda-Pesten volt. Pozsonyba visszatérvén, itt lázas sietséggel hozzáfogott az ifjuságtoborzásához.

*) A pozsonyi főplébániának — akkoriban már magyar nyelvű — halálórási anyakönyve szerint Rommer Ferenc cipész a jelzett napon „vizkórságban“ halt meg. A Szt. András-sirkertben temették.

Flock Gyula úr családi szóhagyomány révén úgy tudja, hogy a Klarissza-utcának (ma) 1. számú házában levő szabótanya koresmájában Rómer Flóris lelkes szónoklattal a nemzeti sereg számára verbuválta az akadémia és gimnázium tanuló ifjait. Midőn ez később, Wrbnai császári altábornagy bevonulása és az ostromállapot kihirdetése után kitudódott, a tanya vendéglősét, Mergl Jakabot (a későbbi polgármester édesatyját, aki Rómerékkal rokonságban volt) a haditörvényszék elé állították és csak Vetsera városkapitány közbenjárásának sikerült megakadályoznia, hogy föl nem akasztották vagy legalább is néhány évi várfogságra nem ítélték.

Rómer Flóris akkor már honvéd volt és távol a császáriak kezében levő szülővárosától csatázott a nemzeti hadsereg kötelékében.

Belépése — saját önéletrajza szerint — itt Pozsonyban, a vizikaszárnyában történt. Könyöki szerint az ünnepies fölavatás a Mihály-kapu előtt, a mai Nagy Lajos-téren ment végbe. A magyarhangzású Római nevet azokban a napokban vette föl.

Ziehrer Géza, nyug. főgimnáziumi tanár úr szives volt nekem elmondani, hogy Római Ferencet abban az időben ismerte, sőt vele együtt szolgált a II. honvéd-hidász-zászlóaljnál. Ujencásuk a vizi kaszárnyában történt. Római magas, erőteljes, szélesvállu, szökehaju férfiú volt. Bajusza, szakállá, mint-hogy csak nemrégén kezdte növesztetni, még gyöngye és ritka. Néhány hónapig számos más pozsonyi fiatalemberrel együtt Ziehrer és Római a II. hidász-zászlóaljhoz került. Ennek a derék, nagyrahivatott műszaki csapatnak

utóbb sokszor fontos szerep jutott egy-egy ütközet előkészítésénél.

*

A „Pressburger Zeitung“ november 31-iki számában ritkított sorokkal és feltűnő betűkkel a következő nyílt szózat jelent meg:

Felhívás volt hallgatóimhoz.

Barátaim! Az első honvédszázalaj szervezve van, én beléptem kötelékébe. Tudjátok, mily elismerést nyilvánított még az ellenség is rögtönzött tüzéségünkkel szemben; ez eddigelé legnagyobbbrészt fiatal diákokból állott. A mi zászlóaljunk fontos feladata, hogy hézagai pótoljon seregünkben és egyelőre hozzáértő tiszteket neveljen. — Barátaim! Ti nem vagytok arra hivatva, hogy csupán fegyvert hordjatok vagy csörtető karddal az utcákon büszkélkedjétek, ti a hazának és önmagatoknak képességeitek fejlesztése által sokkal lényegesebb szolgálatot teljesíthettek. Ha még volnának kollegiumaink, ezen írásbeli felhívásra nem lenne szükség; ti bizonyára seregesen követnétek engem. Most azonban a szabadság bajnokai számára állnak készen a tantermek, a k a d é m i á n k k a s z á r n y á v á a l a k u l t á t és Isten tudja, mikor kezdődnek megint az előadások. Hogyha azonban lekötelezésünk három esztendeje alatt mégis hasznosat tanulni, magatokat a matematikai és gépészeti tudományokban kiképezni akarjátok, kövessétek az én példám a t! Ha egy 18 év óta egészen elütő, gondtalan, sőt kényelmes életet

folytató férfit egy altiszti állás kedvéért otthagya a biztos tanszéket, hogy teljesen a haza szolgálatának szentelje magát, miért nem ragadnátok meg ti, határozott életpálya nélkül levő ifjak a legszebb alkalmat arra, hogy jobbat tegyetek, mint nyomorult filiszterek módjára az unalomtól és tétlenségtől megpenészesedni.

A mi hadtestünk a magas miniszterium által a közel jövőben bizonyára anyagilag is előnyesebb helyzetbe jut, mint a többi honvédszázalaj, ezért remélem, hogy mint utászok hozzám csatlakozni nem késlekedtek. Akiben tehát közületek elég hazaszeretet, bátorság, hajlam és tehetség van arra, hogy ezen a pályán lényeges szolgálatot teljesítsen a honnak, csatlakozzék volt tanítójához és barátjához és jelentkezék minél előbb az utászirodában, vizikaszárnya, az I. emeleten jobbra.

Pozsony, 1848. nov. 13.

Dr. Római,

azelőtt a természettan tanára,
örmester a II. században.“

A kocka tehát el volt vetve.

Rómer Flóris ezért a nyomtatásban megjelent fölhívásért került később a haditörvényszék elé. Az ifjuság „elcsábítása“ miatt, mely „büntett“ fölszentelt papnál és profeszszornál annál súlyosabban esett a latba, nyomban a császáriaknak Pozsonyba történt bevonulása után (decb. 18.) köröző-levelet bocsátottak ki ellene és valószínűleg díjat is tűztek ki az ő kézrekerítésére.

A pozsonyi II. hidász-zászlóalj parancsnoka K a z i n c z y Lajos őrnagy volt, — Kazinczy Ferencnek fia, aki utóbb vértanuhalált szenvedett. (Született 1820-ban, agyonlőtték Aradon, 1849. október 20-án.) Az őrnagy néhány héttel a fölavatás után, midőn Rómer már a fegyverfogásban és az altiszti szolgálat körül némi gyakorlatot sajátított el, őrmesterre nevezte őt ki. Z i e h r e r Géza ugyanakkor kapott altiszti rangot és azután egy-két hónapig együtt szolgált Rómaival ugyanannál a zászlóaljnál. Pontosán azonban nem emlékszik ezekre a részletekre. (Ziehrer akkor tizenhat-, Római harminchároméves volt.) Csak annyit tud, hogy kemény téli idő volt, midőn a honvédek Pozsonyt elhagyták. H a j ó v a l G ö n y ő i g mentek, onnan G y ő r felé marsiroztak. Győr előtt sánemunkálatokkal voltak elfoglalva mindaddig, amíg Windischgraetz herceg előrenyomuló csapatai Buda felé nem szorították.

*

Köztudomású, hogy Pozsony város polgárai és egyéb lakói a szabadsághareból derekasan kivették részüket. Midőn az 1848. évi pozsonyi országgyűlésen hozott reformtörvények végrehajtása a kamarilla áskálódása miatt meghiusult, a nemzet föllázadt önérzete legelőször Pozsonyban mozdult meg. Megindult a polgári nemzetőrség, majd pedig a honvédsereg szervezése, a L i g e t szélén levő s á n c o k a t pedig Jellachich közeledtének hírére megerősítették. Akkor készült el a ligeti diszkertet délfelől övező töltés egy részének mai alakzata. Hadi célja az volt, hogy védősáncul szolgáljon a Dunántúlról fenyegető támadás ellen. Az ágyuknak szánt helyek a

töltés belső oldalán itt-ott most is láthatók. *) Ezekben a sáncmunkálatokban sok pozsonyi polgárral és fiatalemberrel együtt Rómer Flóris is résztvett. Heteken át folyt ott lázas sietséggel a földhányás, tapasztás, kövezés és gyöptéglázás munkája, melynek során Rómer nemcsak mérnöki, de önkéntes n a p s z á m o s i teendőket is végzett. (Ezt Heiller Károly, a későbbi városplébános akárhányszor mesélte ismerőseinek. Heiller, mint tudjuk, iskola-társa, majd pedig pap-kollegája volt Rómernek és a ligeti sáncmunkálatokra rendszeren együtt szoktak volt a városból átmenni. Később aztán utaik mindinkább szétváltak.)

Október 7-én Jellachich bán a maga hadtestével át akart jönni a pozsonyi hajóhidon. Jóllehet a várost bombázással fenyegette, a tanács és a képviselőtestület mégsem volt hajlandó a horvátok közeledésének hírére lebontott hidat visszahelyezni. Erre Jellachich, anélkül, hogy fenyegetését beváltotta volna, nemsokára Bécs felé távozott.

Pozsonyból indultak azután a honvédek és a helybeli nemzetőrség a Windischgraetz által megostromolt Bécs fölmentésére, de október 16. és 20-ika között előbb Parndorfnál, majd Schwechatnál csatát vesztek. Egyes életrajzírói szerint Rómer Flóris résztvett a parndorfi ütközetben, melynek pozsonyi kombattánsai közül R á z g a Pál táborigyelész, városunknak volt evangélikus hitszónoka és későbbi vértanúja magaslott ki. Ziehrer Géza mitsem tud arról, hogy Rómer Parndorfnál lett volna. Bizonyos csak annyi, hogy november elején itt Pozsonyban erősen toborozta az ifjuságot a honvédszászló alá, november végén

* „Visszapillantások. Irta id. Burián Pál.“ Különlenyomat a „Ny. Hiradó“-ból. Pozsony, 1904.

vagy december elején pedig már Győr felé indult a hidászokkal. Midőn pedig Windischgraetz december 18-án Pozsonyba bevonult és Wrbna-Freudenthal hadtestparancsnok másnap kihirdette az ostromállapotot, Rómerék már Győrt is elhagyták, mivel a háromfelől szorongatott felsődunai magyar hadsereg az egész vonalon tarthatatlanná vált.

Római Ferenc honvéd-élményeiről nincsenek egész pontos, megbízható följegyzéseink. Ő maga idősebb korában nem szívesen beszélt ezekről az időkről, vagy, ha beszélt is, itt Pozsonyban csak meghitt embereinek mondott el egyet-mást. Az ellen, hogy szabadsághősként magasztalják, mindig határozottan tiltakozott. Ámde azért semmi kétségünk nem lehet az iránt, hogy fegyver alatt és az ellenség tüzeben rendkívül vitézül megállta helyét. A szabadságharc krónikái is fölemlítik, életrajzirói időrendben is elmondják a főbb részleteket.

Győrött a sáncmunkák körül kifejtett műszaki tevékenységeért megkapta a tiszti-bojtot. Alhadnagy lett és e minőségben a kismegyeri, püspökerdei és szabadhegyi sáncolásokban vett részt.

A hadjárat elején szabad óráiban sem pihent. Hampel írja, hogy új szakmája elméleti ismereteit könyvekből igyekezett megtanulni. Sok ideje persze nem volt erre. Midőn a magyar sereg Győrből visszavonulni kényszerült, Római Ferenc alhadnagy a maga bátorságának s szemességének szép példáját adta. A parancsnok ott felejtette a két utászzászlóaljat Győrött. Az érkező osztrák sereg már nagyon közel volt s akkor Római hadnagy lélekjelenlétének és helyismeretének sikerült a két zászlóaljat a veszedelemből kimenteni.

A tiszai hadjárat alatt főhadnagynak nevezték ki a II. zászlóaljnál. Ott volt a váci ütközetnél, ott az ó-barsi hidépitésnél, segítette építeni a komáromi és a budai sáncokat. Néhányszor élete kockáztatásával is vitéz hadi tetteket vitt véghez. Így Budavár ostrománál létrákon vezette föl legényeit a várfalára és pedig az ennek északkeleti végén levő bécsi kapu közelében. Érdemeiért ezután kapitányi ranggal tanárnak nevezték ki a Ludovica akadémiához. A kinevezést ott kapta Budavár fehérvári kapujának közelében, mikor a Sáncoknál volt elfoglalva. Tanári székét azonban sohasem foglalta el. Tanításra akkoriban nem volt idő. A komáromi, majd a váci ütközetnél is jutott szerepe, majd meg Nagy Sándor tartalékos seregében átjáratokat zárt el, hidakat bontott és épített, gyakran életveszélyben és — csak egy huszárszakasztól kísérve — mindig nagy nélkülözések közepette.

Katonai pályája Debrecenben ért véget. Századát hősi küzdelem után szétverték Paszkievics tábornok muszkái. (1849. aug. 2.) Kiki menekült, a merre birt. Római Ferenc Árva-megyének vette útját. Ott aztán valaki elárulta, mire elfogták és hadi fogolyként Pozsonyba kísérték. (Mások szerint Komárom és Pozsony közt történt az elfogatása. Setétné magától Rómertől hallotta, hogy Felsőrév külső határában fogták el — állítólag Vetsera Bernát városkapitány közreműködésével, aki itt Pozsonyban átadta a haditörvényszéknek. Rómer édesanyja térden állva könyörgött az ő bátyjának, hogy tegyen valamit a fiu megmentésére. Vetsera azzal igyekezett őt vigasztalni, hogy „majd megmenti József nádor“ és „ha be is csukják, nemsokára kegyelmet kap“.

A „Pressburger Zeitung“-nak 1849. november 24-iki számában a következő ítélet-ki hirdetés jelent meg:

„A pozsonyi cs. kir. haditörvényszék f. hó 24-én kelt hadjogi ítéletével **R ó m e r** (**R ó m a y**) **F e r e n c e t**, szül. Pozsonyban, Magyarországbán, 34 éves, benedekrendi lelkész és a pozsonyi kir. akadémián a természettudományok tanára, ki a törvényszerűen megállapított tényállás mellett bevalotta, hogy multévi november 9-én mint közlegény belépett a magyar fölkelők (Rebelen) utász-csapatába, az ujságban megjelent fölhívásával volt hallgatóit példája követésére szólította fel és az említett csapatnál f. é. augusztus haváig, utoljára mint főhadnagy, szolgált, — a f e g y v e r e s z e n d ü l é s b e n v a l ó r é s z v é t e l m i a t t v a s b i l i n c s b e n t ö l t e n d ő n y o l c é v i v á r f o g s á g r a ; — továbbá **S t a r k** István parasztot, szül. Magyar-Kimlén, Mosonmegyében, fegyvereltitkolás miatt jogszerű végzéssel vasbilincsben tölten-dő négyheti fogságra ítélte el és mindkét ítéletet felsőbb megerősítés után végrehajtotta.“

Olmütz. Josefstadt.

Nagy lelki erővel és nemes rezignációval viselte a súlyos csapást, mely most reá nehezedett. A Virágvölgyben levő Transportshausból előbb Bécsbe, onnan **O l m ü t z** b e szállított

ták. Ott és végül J o s e f s t a d t b a n össze-
sen öt évet töltött ki a nyolcévi várfogságból.

Elszállítása előtt egész ingó-vagyonát, nevezetesen tudományos gyűjteményeit, é d e s a n y j á n a k ajándékozta. Erről a városi mu-
zeumban őrzött következő eredetileg német szövegű okirat (Urkunde) tanuskodik: „Alul-
írott ezennel ünnepiesen kijelentem, hogy bár-
mely néven nevezendő összes könyv-, növény-,
madár-, kép-gyűjteményemet stb., melyek je-
lenleg anyám hazában vannak őrizet alatt, a
fogságom alatt tőle élvezett ellátás és egyéb
támogatás hálás elismerése fejében szeretett
anyámnak, özvegy Rommer Ferencné szül.
Annának korlátlan tulajdona gyanánt átenge-
dem és átruházom. Minek hiteléül sajátkezü
aláírásom. Pozsonyban, 1849. december 6-án.
Dr. R ó m e r F e r e n c s. k.“ — Az aláírást
G r a t z l J ó z s e f városi főszámvevő (Rómer
Flóris egyik legjobb barátja), továbbá
S z é n n o r Vilmos es. k. hites tolmács és egy
olvashatatlan nevű harmadik tanu hitelesíti.

Fogságának egész ideje alatt sohasem
vesztette el bizodalmát egy s z e b b j ö v ő -
b e n. Még ő volt az, aki kevésbbé optimista
fogolytársait — papi hivatásához hiven —
vigasztalni igyekezett. Leveleiben édesanyját
is egyre biztatta. Fraknoi Vilmos e levelek
egyikéből a következő részt idézi: „Tökéletes
boldogságomhoz semmi sem hiányzik. Van
a n y á m, ki jóságával és bocsánatával életem
minden percét megédesíti. Van t e s t v é r e m,
ki ezen névre valóban méltó, mert hogy szen-
vedéseimet enyhítse, az élet minden kényel-
méről lemondani kész. Sőt szerencsétlenségem-
mel ú j b a r á t o k a t szerztem, kiket semmi-
féle veszély nem riaszt vissza, hogy börtönö-
met örömök csarnokává varázsolják... Végül

honfitársaim között hivatásának élő, becsületes polgár hírét hagytam hátra.“

Az ebben a levélben említett jó testvér Rómer Flórisnak József nevű öccse, aki édesanyját magához vette és jólehet megglehős szegény falusi pap volt, minden lehető kényelemmel ellátta őt. (1849. november haváig — a kezemben levő eredeti adatok tanúsága szerint — Nezsideren segédlelkész volt, később plébánosi minőségben Magyararkimlérre került, ahol édesanyja még József halála után is egy ideig tartózkodott. Rommer József plébános — Magyararkimléről beszerzett értesülésem szerint — 1857. augusztus havában halt meg. E szerint tehát halálakor nem lehetett 42 éves, mint azt Rómer Flóris a fentebb idézett önéletrajzban megírja. Mert, ha csakugyan 42 éves korában halt volna meg, szülőéve 1815 lett volna. Ez pedig nem lehet igaz, mert 1815-ben maga Rómer Ferenc Flóris született.)

Rómer Ferenc idejét a börtönben részint komoly tanulmányokkal, részint rajzolással és festéssel vagy pedig csecsebetsék készítésével töltötte. Barátjával, Tóth Ágoston volt honvédezredessel (aki mint a M. Tud. Akadémia tagja halt meg 1889-ben) Liviust olvasta, matematikai és mérnöki munkákat tanulmányozott és a francia nyelvben is gyakorolta magát. „Derülten élünk“ — írja egyik (ugyancsak Fraknóitól idézett) levelében. „Elpusztíthatatlan jó kedvemtől parányit sem vesztettem el... Megvan a legtisztább öntudatunk, hogy az emberiségnek szolgálatot akartunk tenni. És egy szebb jövőnek bár távol fekvő, reménye éltet.

Nemes célra törekedtünk. Nem tehetünk róla, hogy az erőszak elnyomott.“

A várfoglyok levelezése szigoru alakiságok által nagyon meg volt nehezítve. Erre nézve is érdekes okiratot találtam a pozsonyvárosi muzeum Rómer-tárgyai között. A mosoni kerület cs. kir. biztosa (aféle császári szolgabíró) 1853. november 9-én kelt hivatalos levelében Rómer József nagykimlei plébánossal (Flóris öccsével) „miheztartás végett“ közli a cs. k. katonai bíróságnak ugyanez évi szeptember 25-én kelt rendeletét, mely a várfoglyoknak levelezése körül szemeltartandó intézkedéseket foglalja magában. E szerint minden várfogolynak csak egy „levelezője“ lehetett, kinek nevét és lakását a fogoly bejegyzés végett közölni tartozott a várparancsnokkal. A foglyok címére érkező vagy tőlük eredő levelek rendszerint német nyelven voltak irandók. Kivételesen latin, francia és olasz levelek is voltak megnegedve. A foglyok minden harmadik hónapban csak egyszer írhattak és kaphattak levelet. Ez alól kivételnek csak sürgős esetekben volt helye. A levelek csupán családi és vagyoni ügyekről szólhattak. E rendelkezések fölsorolását „a magyarországi nyilvántartás alá tartozó politikai foglyok által megnevezett levelezők névsorának kivonata“ követi. A kivonat rovatai szerint a fogoly neve: Rómer Ferenc; büntetési helye: Josefstadt; a levelező neve: Rómer József; lakóhelye: Magyar-Kimle (Ungar.-Kimling), Moson mellett. — Ebből az okmányból tehát világos, hogy Rómer Flóris mint várfogoly csak József nevű testvérbátyjával levelezhetett és rendszerint három hónaponként irt neki és kapott tőle leve-

let. Édesanyja ebben az időben Nagykimlén volt és így József útján kapta a Ferenc fiától érkező híreket.

Az olmtüzi várban számos magyar fogollyal együtt raboskodott, akik magukat keserű humorral „k. k. S t a a t s r e b h u h n“-nak nevezték.*) A többi közt T a s y Bélával, Fehérvármegye árvaszéki elnökével is volt elzárva, akit azonban valamelyik ütközetben kapott sebeinek gyógyítására már 1850 június közepe táján szabadlábra helyeztek. Tasy egy kis papírfüzetkében összegyűjtötte h e t v e n n y o l e rabtársának sajátkezű aláírásait. Ezekről az aláírásokról utóbb hasonmások készültek, amelyeket kevés példányban sokszorosítottak. Egyik levonatát id. B u r i á n Pál ny. ítélőtáblai bíró úr (aki azt B u z n a Alajos nyug. magy. kir. honvédezzredes úrtól kapta) szíves volt két évvel ezelőtt rendelkezésemre bocsátani. Az illető hasonmás szövege ez: „Római Ferenc volt kir. akadémiai tanár, az utászkari II. zászlóaljban főhadnagy. Itéltetett 8 évi várfogságra vasban.“

1852. tavaszán Csehországba szállították, J o s e f s t a d t várába. Pozsony város muzeumában láthatók a b i l i n e s e k, melyeket j o s e f s t a d t i rabsága alatt viselt, továbbá a m a c a r t o n a g e - m u n k á l a t o k egy darabja, melyekkel fogságában foglalkozott. Az illető keménypapír-doboz Rómer j o s e f s t a d t i celláját ábrázolja. A butorzatot egész pontossággal miniatúrben utánozta; még a n y i r f a s e p r ű sem hiányzik, mely cellájának takarítására szolgált. A 45—b. számú cellában lakott. Társai voltak: H a y d u

* Fogolymadár = Rebhuhn. (L. „Visszapillantások. Irta idősb B u r i á n Pál. Különlenyomat a Nyugatm. Híradóból. Pozsony 1904.“

Lajos, nagyváradai akadémiai tanár, Klein József (aki 1861-ben a bártfai evang. hitközség lelkésze lett és 1864-ben Fessler történetét adta ki), egy másik evang. lelkész és egy katonatiszt. A négy társ egyike ezt írta vérével a cella falára:

Ha ide záratol, hazám fia,
Tudd meg, hogy négy magyar előtted itt vala.
1849.

A bilincsek a legkönnyebb neműek és úgynevezett lábkézvasak, súlyuk másfél kiló, a lánc hossza 120 ctm. A láncokat a pokorláb jóakarátának köszönhettem, ki emlékjutalomért azokat neki átengedte. E pokorlábot különben is jó embernek mondotta, aki csak a vizsgáló tisztek előtt szokott velük gorombáskodni.*)

A karkötő-vasra Rómer e szavakat vésette:
„H a z á m é r t é s m e g g y ő z ő d é s e m é r t
1850. március 15-től 1854. április 24-ig.“

Fölötte érdekes a cartonage-munka külső oldalfalára Rómertől sajátkezűleg írt névjegyzék, melylyel megörökítette mindazokat, kik Olmützben és Josefstadtban vele egy időben voltak fogva. Összesen 107 férfiú nevét találjuk ott, kik között több jeles főúr neve is szerepel. Találunk művészeket, tanulókat is, azonkívül egész sorát oly katonatiszteknek, akik az osztrák seregben szolgáltak és 1848-ban a honvédséghez léptek át. Található ott sok lelkes papnak, nemkülömben tisztviselőnek és ügyvédnek neve is. Fölemlitem M o g a János tábornokot, a fiatalok közül K u z e l m a n n Antal és B o r t n i k Sándor művész-

* Lásd K ö n y ö k i József cikkét a „Pozsonymegyei Közlöny“ 1889. májns 12-iki számában.

tanulókat, K u m e c z k y Julián jogászt, a volt katonatisztek közt Q u e r l a n d o Nándor és D o b a y József alezredeseket. (Querlando hosszabb ideig a pozsonyi Sándor-ezrednél szolgált, Dobay pedig, mint későbbi m. kir. honvédaltábornagy, a pozsonyi közönségnél kedves emléken maradt.)

Városi muzeumunkban ezenkívül Rómernek a börtönben készített több r a j z á t és f e s t m é n y é t is őrzik.

Özvegy K ö n y ö k i Józsefné szül. L a c z k o v i c s Ida úrnő birtokában — ő nagyságának pozsonyi lakásán — csinos kivitelű l á n c a l a k ú n y a k é k e t láttam, melyet Rómer Flóris halesontból és lószőrből készített ugyan-csak várfogsága idején.

Midőn olmützi és josefstadti társai közül néhányan amnesztiát kaptak és szabadságot visszanyerték, időközönként a csüggedés vett rajta erőt. De csakhamar le tudta küzdeni. Egy alkalommal József nevű öccse levélben kegyelmi kérvény szerkesztésére szólította föl. Ezt méltatlankodással visszautasította. „Érett megfontolás után“ — írja válaszában — „ki-jelentem, hogy e l v e i m t ő l, miknek a lelki nyugalom megbecsülhetetlen javait köszönöm, s e m m i e f ő l d ö n n e m t é r i t h e t e l . . . Egykor Ferenc francia király mondá: Mindent elvesztettem a b e c s ű l e t e n kívül. Én pedig elmondhatom: Mindent elvesztettem, de l e l k i i s m e r e t e m n y u g a l m á t m e g m e n t e t t e m . . . Ám porladjanak itt esontjaim, . . . de azt a mit Te kiengesztelődésnek nevezesz, én pedig a legnagyobb becstelenségnek tartok, többé ne említsd! Elég időm volt, hogy magammal tisztába jöjsek. Minél tovább állottam a magam ítélőszéke előtt, lelkem nemesebb részében a n n á l s z a b a d a b b n a k é r z e m

magamat. Ám kineznek a testet, a szellem független marad. Te azt talán phrasisnak fogod tartani. Mily kevésbé tudod felfogni a férfit, ki a becsületességet minden egyénél többre becsüli!“

Ezt a levelet 1852. december 6-án írta. Még másfél évnél tovább kellett raboskodnia, amíg végre ütött a szabadulás órája. 1854 tavaszán — Ferenc József császárnak Erzsébet bajor hercegnővel történt egybekelése alkalmából — amnesztiát kapott.

~~~~~

Ismét itthon.

Szabadonbocsátása április 24-én történt. Ugyanakkor a következő szövegű „Certificat“-ot adták át neki: „Miután ez okmány felmutatója, R o m e r (R ó m a y) F e r e n c — született Pozsonyban, 39 éves, katolikus vallású, nőtlen, szerzetesrendi lelkész —, aki a fegyveres zendülésben való részvételnek büntette miatt nyolcévi várfogságra volt elítélve, a cs. k. magas hadsereg-főparancsnokságnak 1854. április 12-én 1691—12. III.—1. szám alatt kelt leirata értelmében ő cs. k. apostoli Felségétől a büntetés hátralevő része tekintetében kegyelmet kapott, a jelen okirat kézbesített neki, valamennyi cs. k. katonai és polgári tekintetes hatóságot pedig hivatalos tisztelettel az iránt kerestetnek meg, hogy nevezettet innen — Prágán és Olmützön keresztül — P o z s o n y b a engedjék utazni és kérésére őt minden lehető támogatásban részesítsék. Josefstadt, 1854. április 24-én. S p a n n o c c h i g r., s. k., altábornagy és várparancsnok. (Követ-

kezik ő kegyelmességének valamennyi címe és rendjele.)“ Az okirat hátlapján S t r o m f e l d várbiztos megjegyzi, hogy nevezett várfogoly ugyanaznap hat forint viaticummal utra indult és egyidejűleg a várfoglyok létszámából és illetékeiből kilépett. (Az okirat eredetije a városi muzeumunkban látható, ahová Könyöki József révén került.)

Haza mehetett tehát. El is jött szülőföldjére: P o z s o n y b a. A visszanyert szabadság azonban egyideig alig volt jobb a korábbi fogságnál. A rendőrség folytonos felügyelet alatt tartotta. Ekkor külföldi útlevelet szeretett volna kapni, hogy hazáját elhagyja. De nem adtak neki, sőt értesítették, hogy nemcsak az országot, de egyelőre még Pozsony városát az országból, de egyelőre még Pozsony városából sem szabad távoznia.

Itt egy ideig — szerető rokonok hiányában — P a u s c h e n w e i n András barátjánál, a derék lutheránus vászonkereskedő klarissza-utcai lakásán tartózkodott, aki szives örömmel nyújtott menedéket a rendőri felügyelet alatt levő s azért mindenkitől került, rabviselt pap-honvédnek.

Alig négy hónapi itt-tartózkodás után, 1854. augusztus elején P a n n o n h a l m á r a utazott. 4-én érkezett oda. Hogy álláshoz jusson és polgári jogait visszanyerje, odamene-kült, ahonnan a szabadságharc kezdetekor erős elhatározással kivált: a szentbenedekrendi szerzet csöndes falai közzé. Innen — írja Fraknoi a szerzet naplója nyomán — „rövid idő múlva, felsőbb helyről gyakorolt nyomás következtében, B a k o n y b é l b e küldetett c s ö n d e s v i s s z a v o n u l á s r a.“

Kezdődött számára a szigorú egyházi vezeklés. A világtól elzárva, bőjttel és

imádsággal töltött néhány hónapot. Vezekelt, mert a szerzetesi fogadalom egyik legfőbb parancsát: az engedelmességet hat évvel ezelőtt megszegte.

Bakonybélben érte az a szerencse, hogy Szuborits Antal, a pozsonyi főhercegi udvar jószágigazgatója, fia mellé nevelőnek hívta meg. Ezt az állást csak felsőbb engedelemmel foglalhatta el. A helytartó-tanácshoz kellett folyamodnia, hogy a hivatalvesztés terhe alól fölszabaduljon. E magyarnyelvű folyamodvány eredeti példányát szintén megtaláltam a városi muzeum Rómer-iratai közt. Szórul- szóra így hangzik: „Nagyméltóságú cs. kir. Helytartó Osztály! Folyó év Ápril 24-én Ő cs. kir. Felsége legmagasb kegyelme következtében fogságomból kiszabadulván, szeretett Főnököm Rimely Mihály pannonhalmi sz. benedekrendi főapát Ő Méltósága parancsából — hogy a megbántott Egyházzal is kiengesztelődjem — a bakonybéli magányban tartózkodtam. Leróván azt is, mivel az Egyháznak tartoztam, legujabban ugyan Ő Méltósága kegyes Előljárom az ide mellékelt elbocsájtó levél által engedelmet s illetőleg parancsot adott, miszerint Pozsonyban lakó István és József főhercegek Ő Fenségeik teljhatalmu titoknokának, Szuborits Antal Ur fija mellett magán-nevelői állomást foglaljak. Ezen alkalmazás helyére, mint legfőbb parancs szerint belzett*), mindaddig nem indulhatok, míg a legmagasb kormány engedelmeből a belzés bilincseitől legkegyelmesebben föl nem oldatom. Bátorodom tehát ezen valóban nagy kegyelemért a legmagasb kormányhoz minden alázattal

*) Internált, azaz felügyelet alatt levő.

folyamodni, esedezésem támogatásául azon egy indokot felhozván, miszerint a mint politikai magamviselete félévi szabadulásom óta oly feddhetlen volt, hogy biztos reményem szerint a szigorú vizsgálatot kiállandja, úgy jövődre meg merem ígérni, hogy minden alkalmat a legkisebb kifogásra legszorosabban ki fogom kerülni. Midőn ezen legalázatosb kérelmem foganatosítása végett a Nagyméltóságú cs. kir. Helytartói Osztálynál hathatós pártfogásért, ügyem ajánlásáért legmélyebb alázattal könyörögni bátorkodom, reménylem egyszersmind, hogy a legmagasb kormány engem a belzés nyomasztó kötelekeitől kegyesen feloldani, s a fenn említett tanítói állomás elfoglalhatását helyben hagyni fogja. Ki különben maradok legmélyebb hódolattal a Nagyméltóságú cs. kir. Helytartói-osztály — Bakonybél, 1854. Okt. 15-én — leghivebb szolgálója: Rómer Floris, sz. benedekrendű áldozár.“

Folyamodásának volt is foganatja. A helytartótanács nagykegyesen megengedte a pozsonyi akadémia egykor országhirű tanárának, hogy magánnevelőnek álljon be. Előbb Szuborics Antal főhercegi jószágigazgató házánál működött, de csak rövid ideig. Érezte, hogy az ilyen állás többé nem neki való. Az új viszonyok kellemetlenségeibe nem sikerült beletörődnie. Még a főhercegi udvar, melynek támogatására pedig erősen számított, sem tehetett ebben az időben jóformán semmit az alig kiszabadult várfogoly helyzetének javítására s így körülbelül egyévi nevelősködés után ismét állás nélkül volt.

1856 február 5-én felségfolyamodványt küldött Bécsbe, melyben a pozsonyi főreáliskolánál megüresedett hit-

oktatói állás elnyeréséért esedezik. Megígéri, hogy kötelességét a lehető legpontosabban fogja teljesíteni, papi hivatásának is teljes odaadással és törhetetlen loyaltással fog ezentúl élni, a minthogy büntetésének kiállása óta egyáltalában is feddhetetlen lelkipásztori működéssel igyekszik multját elfelejtetni. Már néhány hónappal előbb, 1855 őszén, a városi dologház kápolnájában teljesítendő rendes istentisztelet megtartására kérte az engedelmet a városi tanácstól. Ezért évi 36 forint tiszteletdíj és egy öl keményfa járt az illető papnak. A tanács 1855. november 17-én kelt határozatával helyt adott Rómer Flóris kérelmének, miről Dröxler dologházi gondnok néhány nappal később írásban értesítette. Az említett felségfolyamodvány eredetije, mely utóbb a cs. k. kultuszminiszteriumtól a pozsonyi helytartósági osztályhoz érkezett vissza véleményezés vissza, úgyszinte a dologházi ügdarab is a városi muzeum iratai közt megvan.

A felségfolyamodvány elintézése ügylátszik kedvező volt, az állást azonban mással töltötték be. (A főreáliskola évi értesítőiben Rómer Flóris neve egyáltalában nem fordul elő.) A dologházban pedig csak néhányszor prédikált és misézett, mert 1856 tavaszán már gróf Erdődy Károly*) fiai mellett működött mint nevelő. A grófi családdal Pozsonyban ismerkedett meg. Innen főuri növendékeivel egy időre Varsdme gyébe került. Az Erdődyek novimarroffi házában ismét természet-tudományi kutatásokkal foglalkozott. Hampel

*) Erdődy Károly gr. Pozsonyban halt meg 1864. jan. 27-én, 42 éves korában. Nejétől, Kolovrat-Krakovsky Julia grófnőtől két fia született Rudolf és István. Rudolf 1857-ben 13-, István 11 éves volt.

szerint ő általa vált híres palaeontologiai lelőhelylyé Radobojso fedezte föl a remetinczi halkövéleték telepét. Azonban ott se volt maradása. Egyik Pozsonyban élő rokonának állítása szerint a grófné kelleténél többet beszélt bele Rómer nevelési módszerébe. Egy alkalommal aztán így fakadt ki a szerinte illetéktelen gyámkodás ellen: „Grófné, ön a fiuk édesanyja, a nevelőjük pedig én vagyok!” Szereplését ezzel be is fejezte... Hampel erről vagy hasonló összekoccanásról nem tud, sőt azt írja, hogy a grófi háznál és a megye más magyar családi körében is szeretettel vették körül. Bármilyen okból is hagyta ott Varasdmegyét, elég az hozzá, hogy 1857-ben feljött Magyararkimlére, ahol József nevű öccsének halála után plébános szeretett volna lenni. De csak adminisztrátori teendőket végzett egy ideig. Plébánossá se Kimlén, se Magyaróvárott, a hová a hívők egy része egyenesen meghívta, nem lehetett. A hatóság állítólag még mindig veszedelmes embernek tartotta s azért lelkészsze való kineveztetését mindenféle módon megghiusította.

~~~~~

Ujabb tanári pályája. „A Bakony.” Ipolyi Arnold hatása Rómerre. Régészeti tanulmányok. Győrből Pest-Budára.

Közel három évi vándorlás után 1857-ben visszatért a győri szerzetesházba, hogy negyvenkéteves korában ott folytassa pályáját, ahol közel 18 évvel ezelőtt megkezdte. A Pozsonyból fölterjesztett felségfolyamodásnak

annyiban volt foganatja, hogy most már mint teljesen „rehabilitált“ egyén a rend kötelékében közszolgálati állást vállalhatott el. Professzor lett tehát ismét. Eleinte persze nem oly előkelő helyen, amilyen multjához méltó lett volna, hanem a Benedekrend kőszegi kis gimnáziumán. Innen csak akkor szabadult ki, midőn Schwabenau lovag, a soproni cs. kir. helytartó-osztály tanácsosa, ki mint buzgó kövületgyűjtő ismerkedett meg vele, személyes pártfogásába vette. Az ő protekciójából került 1858-ban Győrbe. Régi tettereje itt lassankint föléledt. A természetrajzot ugyan egyelőre csak a gimnázium alsó osztályaiban tanította, de mellette folyton olvasgatott, irt, gyűjtött és tanult.

Közel négy évig maradt Győrött. Ebben az időben ismerkedett meg újra és közelebbről régi iskolatársával, Ipolyi Arnolddal, a „Magyar Mythológiá“-nak akkor már híressé vált írójával. Ipolyi, ki a pozsonyi Emericanumban töltött növendékévei után a bécsi Pázmáneumban fejezte be tanulmányait, 1849—1859-ig a pozsonymegyei Pálffy grófok kegyuraságához tartozó Zohor községben lelkészkedett. Nála tett látogatása, melyet Ipolyi nemsokára viszonzott, igazi fordulópont Rómer Flóris tudományos fejlődésében. Ezentúl egyaránt gondot fordít a természetrajzi gyűjtemény és az archaeologiai múzeum megalakítására. Ipolyi példáját leginkább a régiség-búvárkodás terén igyekszik követni. Később akárhányszor elmondta, hogy Ipolyinak köszönhette „megtérését“ az archaeológiára és hozzá intézett leveleiben szívesen vallotta magát a nagy hazai tudós tanítványának.

Az átmenet azonban, miként Hampel hang-

sulyozza, nem úgy esett meg, hogy eddig kedvelt természettudományát hirtelenül otthagyt volna. A „Győri Közlöny“ 1859. évfolyama sűrűn közölte Rómer Flóris cikkeit a környék római és egyéb régiségeiről. E mellett — pozsonyi multjához hiven — megalapítja a honvéd-ligetet, befásítja a győri vásárteret és gyakori kirándulásokon a szabad természet tanulmányozza diákjaival, akik valósággal rajonganak szeretett tanárukért. Közben a meteorológia is érdekli. Az ő biztatására és serény közreműködésével keletkezett akkoriban a pannonhalmi, bakonybéli és győri „légtani észlelde“.

Termékenységének fényes bizonyítéka az a sok cikk és értekezés, amit Győr város egyetlen lapja, a „Gy. Közlöny“ útján adott át a nyilvánosságnak. Barátai ezért a sok „irkálásért“ nem egyszer megintették. Azt akarták, hogy ne forgácsolja szét munkaerejét; törekedjék inkább nagyobb cél felé. „Tudom“, írja erre vonatkozólag*) „hogy... sokan méltóságuk alatt való dolognak tekintik, hogy néha vidéki lapba is bepillantsanak. De hagyján! Csak én ítélhetem meg, mit köszönhetek lapunknak, mert mégis csak első teendőink közé számítom azt, miszerint egész erőnk ből tartozunk legközelebbi vidékünkre hatni.“

Rómer akkor már a szó legjobb értelmében „vidéki tekintély“ volt, de azért az ország tudósai rég ismerték nevét. A Bakonyról írt levelei először a „Győri Közlönyben“ jelentek meg és már akkor méltó feltűnést keltettek. Ezeket utóbb könyvalakban is kiadta. Ez volt Rómer Flóris első önálló, nagyobb műve. Címe: „A Bakony. Természetrajzi és régészeti vázlat. Győr, 1860.“ A 207 nyolcadrét lapra terjedő

*) „A Bakony“ 51. l.

könyv a vidék földtani viszonyait, növény- és állatvilágát, lakosságát és őstörténetét egyaránt behatóan ismerteti. „A természettudós és régiségbuvár közös terméke e mű.“ (Fraknói.) Népszerű módon, dióhéjba összeszorítva, tárgyalja benne azt a tömérdek anyagot, amelyet 40 négyszögmértföldön két-három hónap alatt összegyűjtött. Ez idő alatt száznál több községet látogatott meg és megvizsgált mindent, ami útjába esett. Figyelme a társadalmi és kulturális viszonyaira is kiterjedt s minderről könnyed tárca-stilusban számolt be a győri közönségnek, mely eleinte a cikkeket, utóbb pedig a könyvet mohó érdeklődéssel olvasta.

E könyv szinte páratlan sikerének, meg Ipolyi Arnold baráti buzgólkodásának köszönhető, hogy a M. Tud. Akadémiára 1860 októberhavában tartott nagygyűlésén levelezőtagjai sorába választotta. Székfoglaló értekezése, melyet 1861. június 17-én olvasott fel, „Magyarország földirati és terményi állapotáról a középkorban“ címen az Akadémia Értesítő 1860—1-ik évi kötetében jelent meg. A dolgozat túlnyomó részét mindama növény és állat felsorolása tölti be, melyeket a történeti forrásokban talált. Az okmányok nagy tömegéből leginkább a határjárásokat használta föl, melyekben a határfák elnevezései értékes szókinészet is őriznek. Hampel szerint e munkának egyik főérdeme, hogy hazánk régi vizrajzi állapotára vonta a szakírók figyelmét.

Ezzel a munkával mintegy búcsút vett a természettudománytól. Mostmár véglegesen a történetírás és régiségkutatás szolgálatába lépett. Ebbeli buzgóságáról a „Győri történeti és régészeti füzetek“ is tanuskodnak. Ezeket Ráth Károlylyal egyesülve már 1860-ban

kezdte kiadni, Simor János, akkor győri püspöknek áldozatkész támogatásával. Hazánkban ez volt a legelső folyóirat, amely kizárólag a nemzeti múlt emlékei ismertetésének szentelte hasábjait. Összesen négy évfolyam jelent meg belőle. Az első kötetben maga Rómer husz kisebb-nagyobb cikket közölt. Szólnak pedig ezek a népszerű tanulmányok római sirokról és antik emlékekről, középkori épületekről, miseruhákról, ötvösmunkákról stb.

A Bakony után a Vértest, majd meg Nógrádmegyét és utóbb Zalának balatonparti vidékeit, 1861 nyarán, a vakáció idején pedig Zala többi részét járta be s e közben nagy pontossággal gyűjtötte össze jegyzőkönyveiben az uti benyomásait. (E jegyzőkönyvek fennmaradtak. Rómer halála után a műemlékek országos bizottsága szerezte meg.) Néhány utjáról a közönségnek is adott számot „Régészeti levelek“ című cikkeiben, melyeket 1860-ban és 63-ban tett közzé a Vasárnapi Ujság.

Zalamegye leveleit is Ipolyi Arnoldhoz intézte. Az egyikben ezt írja: „Intézem pedig soraimat hozzád, mert ifjúkori kedvenc tanulmányainkhoz nemcsak visszavezettél, hanem legujabban bennük mesterem is levél.“ Hampel kiemeli, hogy e levelek már csupán archaeologiai tartalmuak. Ipolyi példája és befolyása mostmár állandóan gyakorolja reá termékenyítő hatását.

Abban az időben fedezte föl a turnicsei és képeit. Ugyanakkor az éremművesség is érdekelte, amire szintén Ipolyitól kapta az impulzust. 1859-ben ugyanis, midőn Ipolyit meglátogatta, együtt vizsgálták a pozsony-szentgyörgyi régi harangokat. Az Otte-féle „Glocken-Kunde“ mintájára akkoriban egy magyar harang-ismé-

nek a megírását tervezte. A Vasárnapi Ujság utján fölhívást is intézett az ország plébánosaihoz, jegyzőihöz és tanítóihoz, hogy gyűjtsenek számára paeskolatokat (azaz ceruzaporos papirossal lenyomatott másolatokat) községeik harangjairól és küldjék be hozzá.

1861-ben már annyira belétanult szakmájába, hogy az egyházi archaeológiából a győri szeminárium növendékpapjainak előadásokat tartott. A győri püspök, Simor János, szívesen pártfogolta Rómer ebbeli igyekezetét, mert maga is érdeklődött a régi műemlékek iránt, amit azzal is tanusított, hogy a régi püspöki kápolnát s a Héderváry-kápolnát gondosan restauráltatta.

Egyik régészeti levelében ezt írja: „Az örökké bolygó zsidó sorsa az én sorsom szünnapjaim alatt. Jönni-menni egyedüli kívánságom. Legjobban szeretem azt, ki nem tartóztatnak. Rövid az élet — és nekem sok évet kell pótolnom. Majd megjő magától a szünet, mikor nem is óhajtjuk vagy keressük.“

Rómer munkaereje már akkor szinte határt nem ismert. Szakmájának tárgyain kívül ismertetett középiskolai énekeket, boszorkánypöröket, közölt győrmegyei helyrajzokat, kiadott ismeretlen okmányokat és közzétette első tanulmányát Mátyás király könyvtáráról, melynek utóbb is még annyi időt és fáradságot szentelt. A mellett hiven végezte professzori teendőit és arra is talált időt, hogy elkészítse akadémiai székfoglalóját, melyről már főnebb szólottunk.

*

A tanári állással járó teendők szürke egyhangúsága és a kisvárosi élet szellembénítő hatása idővel mégis csak mutatkozott rajta.

Habár a győriek nagyon szerették, sőt már 1860-ban a törvényhatósági bizottság tagjává is megválasztották, mindjobban érezte, hogy már túlnőtt ezen a szűk kereten. A fő városban a vágyott, melynek egyre élénkülő tudományos életétől új táplálóerőt remélt tettvágyó szelleme részére. Győrött édesanyja se tartotta többé vissza, aki József halála óta az ő házában élte utolsó napjait. Az öregasszony Győrött halt meg 1859-ben és ott is van eltemetve. Rómer mostmár annál inkább elkivánckozott e kis városból.

Óhaja csakhamar teljesült. Barátai a kéziratárnoki állást szerezték meg neki a M. Tud. Akadémia könyvtáránál, és noha ez csak 300 forint tiszteletdíjat jövedelmezett, mégis örömmel fogadta az ajánlatot. „Minthogy újjászülöttnek érzem magamat, mert most egyedül kedvenc tanulmányaimnak élhetek.“ Ezt írja Toldy Ferencnek 1861. július 13-án.

A Győri Füzetekben közölt egyik cikkében erősen hangsúlyozta „hogy már ifjúkorában „könyv- vagy levéltárnokság volt minden vágyának tetőpontja“. És a mikor ezt most elérte, csakugyan boldognak érezte magát. Állását 1861. őszén foglalta el. Az Akadémia kéziratárának kincseit nemcsak őrizni és rendezni, de a tudomány számára értékesíteni is igyekezett. A Trattner-Károlyi-ház szűk udvari szobájában egész kis paleografiai iskolát szervezett. A M. Történelmi Társulatnak később híressé vált tagjai közül többen, így Fraknoi Vilmos is, ott és akkor szereztek gyakorlatot e régi okiratok olvasásában.

A pesti főgimnáziumon. Az Archaeologiai Értesítő. Pozsonyi szerepelése 1865-ben. Árpád sírja.

Kedves régészeti tanulmányainak nem soká élnetett zavartalanul. A politikai viszonyokban 1860 után beállott fordulat nagy mértékben kedvezett Rómer előrejutásának. Alighogy a fővárosban megtelepedett, egyik volt jeles tanítványa, dr. M é s z á r o s Ferenc helytartósági titkár figyelme reá irányult, midőn a Pesten nemrég alapított kir. kath. főgimnázium ujjaszervezése került napirendre. Igazgatónak nevezték ki ehhez az intézethez, mely elejétől fogva az ország egyik legkitűnőbb állami középiskolája volt s ahol elismert jelességű, de többnyire német tanárok működtek mindaddig, amíg hirtelenül a megmagyarosításhoz nem fogtak. Akkor néhány jó régi tanár mellé, aki a hazai nyelvet bírta, az elbocsátott idegen erőket a legsilányabb elemekkel kellett hamarosan pótolni, úgy, hogy az intézet színvonala rövid idő alatt siralmas módon alászállott. E kritikus időpontra, 1862-ben, bízták Rómer kezére a pesti főgimnáziumot, mely a következő hét esztendőben ő alatta lassankint ismét emelkedett. Az intézet hajléka és Rómer igazgató lakása is az egykori német színháznak félig rombadólt csarnokaiban, a Gizella-téri Haas-palota helyén volt. „Nem is lehet archaeologusnak illőbb lakása“, írja egyik zalai levelében*), „mint oly kolosszeumféle nagyszerű omladék, mely mindennap saját tanulmányára és a világ állhatatlanságára emlékeztesse.“

Hivatalos tantárgya ez időben is a természetrajz volt, melyet három osztályban adott

*) „Vas. Ujság“, 1863. 450.

elő. Saját gazdag gyűjteménye, kivált szép herbárium, tetemesen könnyítették feladatát. (Ezeket utóbb a pesti gimnáziumra hagyta.) Szabad óráit most is régészeti kirándulásokra és archaeologiai munkásságra fordította.

Midőn számos nagynevű, országoshirű férfi 1862-ben a Nemzeti Múzeum reformjának megindítására ült össze, Rómer volt az értekezlet egyik szakértő tagja s egyuttal jegyzője. Nemsokára a „k. k. Unterrichts-rath“ tagjává nevezték ki, mely állásában többször lelkesen fölemelte szavát az iskolák magyarságáért. E tekintetben nemsokára a politikai viszonyok fejlődése jött segítségére.

Egy más bécsi testület is, a műemlékek állami központi bizottsága, magyarországi tagjai közzé választotta. Az e révén szerzett összeköttetéseinek sokszor vette hasznát a hazai tudomány.

A magyar orvosok és természetvizsgálók 1863. évi budapesti vándorgyűlésén az archaeologiai szakosztály jegyzője volt. Ez alkalommal mint szakíró is vonta magára a figyelmet „Zalamegye középkori építményei és azok jellemzése“ című dolgozatával. Ebben Zalának 39 román stílű és 34 csúcsíves templomáról értekezett, melyeknek létezéséről ő előtte a tudományos világ semmit sem tudott.

A M. Tud. Akadémia archaeologiai bizottságába már 1860-ban választották be és míg ő Pesten élt, e bizottságnak nem is volt nálánál tevékenyebb tagja. Mikor 1863-ban a bizottság előadója, Ipolyi Arnold, Egerbe tette át székhelyét, Rómer lett az ő utódja s ettől kezdve tíz évnél hosszabb ideig vitte a bizottság ügyeit hozzáértéssel és buzgalommal, hogy hatása — Hampel szerint — az egész or-

szágban észlelhető volt. Nagyon értett ahhoz, hogy kell az archeológiának tevékeny barátokat szerezni. Sokan Rómer lelkes fölszólítására beállottak gyűjtőknek. „Buzdító levelei, melyekkel vidéki munkatársainak közreműködését biztosította, mindannyi hadüzenet volt a közöny és a tétlenség ellen.“

Mint előadó buzgón karolta fel Mátyás király hires könyvtárának ügyét. A már akkor tervezett konstantinápolyi expedició, mely a Corvina egyes hiányzó részeinek visszaszerzését célozta, ugyan nem jött létre, de Rómer ezentúl egyik életföladatának tekintette a Hunyady-könyvtár helyreállítását. Emellett mindig egyidejűleg három-négy nagyobb művön és számtalan értekezésen dolgozott.

Rómer javaslatára indította meg a régészeti bizottság 1868-ban az *Archaeologiai Értesítő*t, melynek első szerkesztője is ő volt. Eleinte röpke ivék formájában, utóbb mint rendes folyóirat jelent meg. „Éveken át ő maga volt jóformán egyedüli megbízható munkatársa. Csak lassan-lassan nevelt magának fiatalabb erőket és vidéki szakkedvelőket.“ (Hampel.) Egy izben az írók és a közönség nembánomsága miatt való elkeseredésében így kiált föl: „Ha a tudományos pangás jövőre is így tart, mint eddig három kötetem át voltam kénytelen tapasztalni, úgy az Arch. Értesítő c. lapra ellenmondás nélkül oda írhatom szerkeszti helyett, hogy írja Rómer Flóris.“ (L. Arch. Ért. III. 1870., 13. sz.) És ezt bátran mondhatta, mert azon a 60 iven, mely addig e folyóiratból megjelent, hatvanánál több értekezés eredt az ő tollából és még egyszer annyi a Rómer-féle apróbb közlemények száma.

„Megengedem,“ — írja Hampel József —

„hogy aki e dolgozatokat tudományunk mai magaslatáról bíráló alá venné, sok kifogásolni valót talál bennük. Akadhat oly bíráló is, aki az akkori Arch. Értesítőt nem is annyira szaklapnak, mint inkább encyklopedikus folyóiratnak mondhatná. Szó van itt néprajzról és műiparról, modern művészetről és paedagógiáról s a nemzeti szellem mindenféle egyéb nyilvánulásáról, olyanokról is, amelyeknek nincs is mindig közvetlen vonatkozásuk a folyóirat címében szereplő archeológiára. Akad sok hazafias cikk, mely a hatvanas évek elegikus hangján elpanaszolja nemzetünk hátramaradását a művészetben és a tudományban Sokszor nem is annyira az értelemre, mint inkább a kedélyekre kíván hatni, és tekintve az elérendő célt, melyre törekedett, igaza volt, hogy így tett . . . Olvasó közönséget a tiszta tudomány magas, száraz tónusán nem lehetett volna teremteni.“

Nagyon lendített a folyóirat és a magyar régiségtudomány ügyén, hogy József kir. herceg is belépett az Arch. Értesítő munkatársai közzé. Ő Fensége leveleit Rómer mindig hűségesen közölte, de nem külön helyen, hanem többnyire a rendes levelek során. Ezt természetesen nem csekély örömeire szolgált a többi levelezőnek, mert amidőn ő velök egyidejűleg a legnépszerűbb főherceg is érdeklődött közös tudományukért, ők annál inkább érezték a maguk közlésének fontosságát.

A napi sajtó is minderősebben felkarolta a folyóiratot s így a 6. évfolyam elején már 173 (!) előfizetője volt, — ami abban az időben bizony nem csekély sikert jelentett. Midőn azután az első évek nehéz, uttörő munkája után Rómer már úgy találta, hogy szakszerűbb értekezésekre is megjött az idő, a folyóirat tar-

talma mindinkább megfelelt a haladó tudomány követeléseinek. „Ő maga jól ismerte az európai tudomány vívmányait és gondja is volt reá, hogy megfelelő adagokban az ő olvasóközönsége is értesüljön róluk. A folyóirat fő érdeme azonban mindig az volt, hogy Rómer személyes összeköttetéseinél fogva szüntelenül értesült az egész országban előforduló régészeti leletekről és ásatásokról és így Értesítőjét a hazai archeologia nélkülözhetetlen adattárává tette.“ (Hampel.)

Fraknoi a Pesten töltött éveket Rómer Flóris élete f é n y k o r á n a k mondja. Végre egy célnak szentelhette egész erejét, és az eléréséhez szükséges segédeszközök kivételes teljességében állottak rendelkezésére. Hivatálnak sokféle teendőit nemcsak lelkiismeretesen, hanem lelkesedéssel is végezve, sűrűn tett kirándulásokat az ország különféle részeibe, ahol érdekesebb leletek kínálkoztak, vagy ásatások voltak rendezendők. És mind eközben sohasem feledkezett meg az ő sz ü l ő v á r o s á r ó l. Nagy része volt az 1865. augusztus 26-tól szeptember 2-ig Pozsonyban tartott orvosi és természettudományi kongresszus előkészítésében, rendezésében és sikerének hathatós előmozdításában. A kongresszus régészeti szakosztályainak ő volt az ülésvezető elnöke, a Grassalkovich-palotában ez alkalommal rendezett ipari, régészeti és műkiállításnak egyik legbuzgóbb közreműködője. Heteken át személyesen fáradozott a kiállítás régészeti osztályának berendezése körül; a tárgyak nagy részét vagy maga szerezte vagy az ő felszólításra adták össze a gyűjtők. A kiállítási katalógus archaeologiai részét Rómer szerkesztette. Ez volt akkor a magyar orvosok és természetvizsgálók XI. nagygyűlése. A pozsonyi tagtársak

ez alkalomból kiadták a „P o z s o n y é s k ö r n y é k e“ című könyvet, melyben városunk tudományos életének korifeusai szakszerű alapos-sággal ismertették Pozsony multját és jelenét. Így a természettani viszonyokról Kornhuber András tanár, Pozsony történetéről Rakovszky István értekezett, a város helyrajzi és statisztikai ismertetése Szekeső Tamás tanár, az orvosi ügyek leírása dr. Kanka Károly, végül pedig a „P o z s o n y r é g é s z e t i m ű e m l é k e i“ című, 58 oldalra terjedő fejezet dr. R ó m e r Flóris tollából került ki. Jólehet maga is bevallja, hogy igen rövid idő alatt kellett ezt a dolgot befejeznie, közben pedig folyton más ügyekkel zavarták, a munka mégis sikerült, sőt úttérő volt a maga nemében és mindmáig sok tekintetben anyagforrásul szolgálhat a legujabb idő szakbeli kutatóinak is. Az 1865. évi kongresszus és kiállítás körül szerzett érdemei egymaguk is teljesen elegendők lehetnének arra, hogy minket pozsonyiatkat a Rómer Flóris emlékének oly hálatelt megtisztelésére indítsanak, a minőnek ez év nyarán, a magyarországi orvosok és természetkutatók 33. vándorgyűlése alkalmából leleplezendő pozsonyi Rómer-szobor ünnepies megkoszorúzásakor tanui leszünk.

A következő évben újabb önálló mű is jelent meg tőle „Ö s k o r i m ű r é g é s z e t“ címen. (Pest, 1866.) Mint magántanár már akkor tartott előadásokat a pesti egyetem-en, majd ugyanott rendkívüli és 1868-ban r. tanára lett az archaeológiának. „Itt érvényesülhetett teljesen az ő egyenisége, mely igazán arra volt teremtve, hogy t a n i t s o n. Gyujtó szava közvetlenül talált rést hallgatói lelkéhez, autopsián alapuló benyomásai előadását élénkitették és biztos tapintattal mindig el

tudta találni azt a mértéket, mely hallgatósága mindenkori fölfogása fokának felelt meg.“ Igy jellemzi Rómert, mint professzort, egyik jeles tanítványa, Hampel József, aki később maga is híres archaeologus lett. „Régi paedagógiai elvét, hogy a k i r á n d u l á s o k fölfrissítik a fiatalság tanulási kedvét, az egyetemen is sikerrel érvényesítette. Mindig azok voltak legkedvesebb leckéink, melyeket szívesen elbeszélgető tanárunk társaságában az ó-budai síkságon vagy egyebütt, római vagy középkori romok közös szemlélgetésében töltöttünk.“

E helyütt meg kell emlékeznünk Rómer Flóris amaz érdemes szerepléséről, melyhez a napjainkban aktuális hírességre jutott F e h é r e g y h á z romjainak részben való megmentése fűződik. Az új alkotmányos korszak harmadik esztendejében (1869-ben) történt, hogy az ó-budai határban a Viktoria-téglagyár telepét fölépítették s e munka közben le kellett hordani a telep közepén levő halmot, mely mintegy nyulványa volt a mellette levő hegyoldalnak. A halom belsejében igen szép t e m p l o m - r o m r a akadtak, melyben számos emberi csontot, szarkofágot, régi tárgyat találtak. A lelet feltűnést keltett és sokan mindjárt arra gondoltak, hogy ez lehet ama F e h é r e g y h á z, melyet Anonymus szerint Á r p á d s i r j a fölé építettek. Erre gondolt V á s á r h e l y i Géza földbirtokos is, aki Tinnyén nyaralt és vőlegény sorban lévén, gyakran bekocsizott Pestre menyasszonyához. Vársárhelyi maga is buzgó műkedvelő archaeologus volt és a Viktória-téglagyár mellett elhaladtában, többször leszállt kocsijáról, hogy megnézze a romot. Tapasztalatáról irt is tudósítást a Rómer szerkesztette „Arch. Értesítő“ akkor megjelent füzetébe, később, 1849-ben

RÓMER FLÓRIS ARCKÉPE AZ ARANYMISE IDEJÉBŐL.

(MAGYVÁRAD 1888.)

pedig dr. Wekerle Lászlóhoz irt levélben elmondotta a rom föltárásának körülményeit. Vásárhelyi ezt írja a romokról: „Föltárásuk után a legnagyobb vandalizmussal rombolták szét, hogy igazán kő kövön nem maradt s elmondhatjuk, miként nem török fosztott meg ez egyik talán legdrágább nemzeti emlékünktől, de megfosztott saját gondatlanságunk és kegyeletünk hiánya.“

Megmaradt azonban a templomhajó fele és a szanktuáriumot sem bántották. Ennek oka pedig az volt, hogy a téglagyár igazgatósága több a templomban lelt régiséget elküldött a Nemzeti Múzeumnak, mire R ó m e r Flóris kiment a telepre és határozottan kijelentvén, hogy ez a rom a F e h é r e g y h á z, kiméletet kért a szanktuárium számára, mert ebben sejtette a Szent Istvántól épített kápolnát. Így csak a hajó nyugati felét és a pincét rombolták le, a még el nem szállított csontokat pedig a szanktuáriumba vitték és a megmaradt templomrészt ismét betemették. A rom köveit 1881-ben eladták Szantner Mátyás ó-budai polgárnak, aki a követ háza építéséhez vette meg. Ez a Szantner a romot föltárva találta és csákánynyal, puskaporral törette és szétrobbantotta. Ily módon lerombolta az egész földfölötti részt, melyet 1869-ben R ó m e r közbelépésére meghagytak. Szerencsére csak a földfölötti részszel boldogult, mert a falak alapzata betonfajtájú levén, a munka nehéz és költséges volt, úgyhogy abbahagyta. A pádimentum alatt levő részeknek most is meg kell lenniök. A szanktuáriumban levő csontokat pedig, a lerombolás után, a s p ó d i u m - g y á r b a juttatták.*)

*) Közelebbet erről a „Bp. Hirlap“ 1907. május 24-iki számának „Arpád sírjának viszontagsága“ c. cikkében található az olvasó.

A budapestieknek ez a vandalizmusa élénken emlékeztet ama kegyeletlensége, melyet egy hozzánk sokkal közelebb eső város vezető körei követtek el, amikor a történeti nevezetességű koronázási dombot (1870. május havában) lerombolták és köveit a Malomligetbe vitették, honnan aztán a pozsonyi szélrózsa minden irányában széthordódtak. Ha pedig Rómer Flórisnak nem csekély érdeme van abban, hogy 1869-ben a Fehéregyház teljes elpusztítását megakadályozta s ez által az Árpád sirja felkutatását Wekerle Lászlóéknak most lehetővé tette, örökké csak sajnálni lehet, hogy egy évvel később a pozsonyi koronázási domb elhordása ellen nem emelte föl tiltakozó szavát.

A Nemzeti Muzeumnál. Párisban. Sokoldalú termékenység. Muzeumok Pozsonyban és egyebütt. A háziipar fejlesztése. Néprajzi gyűjtések. A pesti állatkert. Műtörténeti és könyvészeti munkák.

Akadémiai működésével és egyetemi tanárságával 1869 óta a Nemzeti Muzeumnál elfoglalt osztályőri állást is egyesítette. Muzeumok létesítése, rendezése és fejlesztése körül régtől fogva annyi gyakorlati jártassággal bírt, hogy a Nemzeti Múzeum régiségi osztályának kusztoszi helyét nála méltóbb szakemberrel alig tölthették volna be. Már két évvel előbb, 1897-ben, Rómert küldték ki Párisba, hogy az országgyűlés megbízásából a világkiállításra küldött magyar muzeumi kinevek

felállításáról és őrzéséről gondoskodják. A ki-
küldött tárgyakat is ő válogatta össze, külö-
nös súlyt vetve a régi magyar ötvösmunkákra.
Ott, a kiállítás helyszínén aztán előszóbeli ma-
gyarázattal szolgált az érdeklődőknek és fran-
ciául szerkesztett katalogust is nyomtatott.
Párisi tevékenysége nagyban járult hozzá,
hogy a szakemberek az akkor Európában még
ismeretlen magyarországi ősrégiségekkel meg-
ismerkedhettek.

Rómer tudományos fejlődésére a párisi
tartózkodás nem csekély fontosságu. Életében
akkor volt először hosszabb ideig külföldön.
Láthatta és tanulmányozhatta a francia és a
közbeeső németországi múzeumokat és érint-
kezhetett különböző nemzetek szakembereivel,
kiknek egy részével azután levelezésben ma-
radt. A kiállítás idején résztvett a nemzetközi
ősrégészeti kongresszuson. Ez alkalommal
ügyesen szerkesztett értekezésben ismertette
a magyarországi őskor emlékeit. Ezután is
még sokáig Rómer Flóris neve képviselte a
külföld előtt a magyar archaeológiai irodal-
mat. Mikor a Nemzeti Muzeumhoz került, a
külföldi szaktársak mindsűrűbben keresték fel
őt és az addig jóformán ismeretlen intézetet.

A párisi kiállítás magyar oszfályának si-
kere körül szerzett érdemei elismerésül a kirá-
lyi tanácsosi címet kapta és egy évvel később,
midőn a nagyérdemű Érdy János nyugalomba
vonult, nem találhattak volna Rómernál alkal-
masabb utódot. Tevékenysége az eddiginél is
szélesebb keretet nyervén, most oly termékeny
tiz év kezdődött az ő életében, mely valóság-
gal bámulatba ejtheti a nyomában járó bio-
grafust. Tanít az egyetemen, viszi az archae-
ológiai bizottság dolgait, szerkeszti, sőt nagy-
részt még mindig maga írja folyóiratát, az

Arch. Értesítőt, ujjárendezi a N. Múzeum régészeti osztályát, közzéteszi az erről szóló képes kalauzát, levelez és érintkezik archaeológiai ügyekben több száz emberrel, gyarapítja és gondozza gyűjteményeit, kérdezősködőkkel bármikor szóba áll, kereskedőkkel alkuszik, szakemberekkel kalauzol, pártfogóknak udvarol és mindenkinek közepette megírja és közzéteszi nagyobb műveinek egész sorát. Buzgón résztvesz a Történelmi Társulat megalkotásában és az első évben alig van a társulatnak szorgalmasabb előadója.

Tevékenységének jellemzésére Hampel József például idéz néhány hónapot az 1868. évből, amidőn a Tört. Társulat megkezdte működését: Mindjárt a februáriusi ülésen fölolvasta Fraknoi Vilmos jelentését a Rómában létező, addig ismeretlen Corvin-kodexről, és ezután hosszabb előadást tartott a tokaji Hegyalján és Pécs vidékén, valamint Erdélyben talált kőkorszakbeli eszközökről, egyuttal pedig máramarosi és dunapetelei leleteket ismertett. Márciusban jelentést tett br. Nyáry Jenő pilini ásatásairól, bemutatta Ebenhöch Ferenc koronevidéki őskori gyűjtését és előterjesztette Budavárnak Bécsben talált 1591. évi látképét. Április elején az ó-budai téglavető-telken talált római sirokat ásatja föl, melyeket a király Ó Felsege is megsejmelte. Májusban Csanádon megnézte a régi Szent Gellért-féle templom helyét. Ugyanez év tavaszán br. Eötvös József miniszternél kieszközölt 250 forintot, hogy Ó-Budáról szekér számra szállítson római föliratos emlékeket a Nemzeti Múzeumba. Májusban Baján is rendezett régészeti ásatásokat. Ezután az ország nyug. részeibe látogatott el, megfordul Bécs-Ujhelyen is, tartózkodik Sopronban és Győrött és minde-

nütt gyűjt régészeti adatokat. Juniusban bemutatja a Régészeti Társulat ülésén Kelecsényi József nyitrai megyei, Lehoczky Tivadar beregmegyei, Haan Lajos békésmegyei és Marosi János kisbérvidéki régiségeit. Ugyanez évben még bejárja a Marosvölgyet és Erdélyt, résztvesz a Tört. Társulat kolozsvári ülésén, lehámozza sajátkezűleg a kolozsvári templom egyik kápolnájában a régi freskókat takaró mészréteget, visszajövet bejárja az Alföld nagy részét, és mert mindez nem elég, megindítja az Arch. Értesítőt, szerkeszti a Győri Tört. Füzetek IV. kötetét, résztvesz mint a régészeti osztály jegyzője a természettudósok egri gyűlésén, ír cikkeket a Századokba, az Egyházi Lapokba, a „Hazánk és a Külföld“-be, meg a Vasárnapi Ujságba, megtartja akadémiai emlékbeszédét hű társa, Ráth Károly fölött, és referál ugyancsak az Akadémián a Corvina ügyében tett újabb vizsgálatokról. „Igy megyen ez év év után életének ez emlékezetes időszakában. Mintha egész nemzedékek mulasztásait kívánná pótolni.“ (Hampel.)

Régészeti társulatok és múzeumok alapítása ebben az időben valóságos szenvedelm volt. Kezdte Győrött, folytatta P o z s o n y b a n. Itt — Rakovszky István, Heiller Károly és Könyöki József mellett — R ó m e r Flórisnak tulajdonítandó a főérdem abban, hogy 1867-ben létrejött a v á r o s i m u z e u m. Az előmunkálatok ez ügyben már 1865 óta folytak, mikor a természettudósok kongresszusa alkalmából rendezett kiállításon számos szebbnél-szebb pozsonyi eredetű vagy pozsonyi vonatkozású régiséget és műtárgyat gyűjtött össze. K ö n y ö k i József, múzeumnunk legelső rendezője és kusztosza, nagynevű rokona: Rómer Flóris útmutatása szerint végezte az intézet kö-

rül az alapvető teendőket. A pozsonyi régiséggyűjtemény válogatott darabjai Rómer közvetítésével kerültek a párisi világkiállításra, ahol öregbiteni segítették a magyar osztály sikerét.

Pozsony után Budán és Pesten próbálta összegyűjteni e városok saját multjának emlékeit, — de hiába; majd fölkérte a hercegprimást, hogy alapítson Pesten „keresztény múzeumot“. (Ez sem jött létre.) Szabolcsmegyében br. Vécsey Józseffel és dr. Jósa Andrásal megindítja a muzeuntársulatot, és ugyancsak 1869-ben az ő lelkes szava a békésmegyei-
ket is indította hasonló kezdeményezésre. Tanítványai alapították a biharmegyei, vas-
és fehérmegyei régészeti egyesületet és mikor 1869 őszén Abaujban tartózkodott, a Hernád-
völgy mentén oly érdeklődést tudott kelteni az archaeológia felkarolása iránt, hogy nem-
sokára Kassán létesült a Felsőmagyarországi Múzeum; utóbb pedig Gödöllőn és a Tisza mentén is keletkeztek kutató és ásató társulatok.

Meggyőződését e vidéki mozgalomról egy ízben így fejezte ki: „Amint a test nemesak szivből áll, melybe a vér összetódul, de onnan ismét minden egyes tagba vissza kell áramlania, így legyen ez a tudományos mozzanatokkal is. E tekintetben pártolom a d e c e n t r a l i z á c i ó t, hogy a vidéki tudománykedvelő saját tűzhelye közelében is szemlélhesse területe ritkaságait, azokat tanulmányozhassa és megóvhassa.“ („Arch. Ért.“ 1869. I. 233.)

A magyar h á z i p a r rendszeres fejlesztése körül is sok tekintetben Rómeré a kezdeményezés érdeme. Szóval és írásban hirdette főkép e kérdés k ö z g a z d a s á g i jelentőségét. Régi minták gyűjtése és terjesztése által

kivánta emelni a háziipart, a Nemzeti Múzeum régiségtárában pedig pompás népipari, keramikai, szövési és himzési gyűjteményt alapított. Sok időt és fáradságot szentelt a magyar népipari emlékek gyűjtésének s ennek köszönhette, hogy 1872-ben a minisztérium őt és Xantus Jánost bizta meg a bécsi világtárlat magyar néprajzi osztályának szervezésével. Ez alkalommal a szakkörök annyira elismerték Rómer hozzáértését, hogy a nemzetközi zsüri a háziipar osztály bíráló-bizottságába választotta és a jelentés megírásával őt bizta meg. Rómer és Xantus akkor végzett gyűjtőmunkája szolgált alapjául a később létrejött magyar néprajzi múzeumnak.

Mindezek mellett a műipar és a rajzoktatás fejlesztése is kiválóan érdekelte. A Bécsben megalapított cs. k. iparművészeti múzeum magyarországi levelezőtágjának választotta Rómer Flórist. Hasonló intézetnek nálunk való meghonosítása körül azonban hiába próbálkozott.

Fiatalabb éveiben elsajátított természettudományi ismereteit a pesti állatkert alapítása körül érvényesíthette szép sikerrel. Az eszmét Xantus János pendítette meg először és Rómer Flóris már 1862 január 29-én terjesztette a Természettudományi Társulat közgyűlése elé. Az akkor kiküldött bizottság fáradozásának köszönhető, hogy 1866-ben létrejött a „Pesti állatkerti r. t.“, mely utóbb (1871-ben) „Állat- és Növényhonosító-Társaság“-gá alakult át. A pesti állatkert sohasem tudott igazán boldogulni. József kir. herceg fővédősége alatt is csak tengődött. 1906 végén pedig gr. Andrássy Gyula belügyminiszter feloszlatta a bukófélben levő társulatot. Az intézetnek e meglehetősen tragi-

kus sora azonban mitsem von le Rómer Flóris kezdőlépésének érdemes voltából.

Rómer Flóris elévülhetelen érdeme az is, hogy a Nemzeti Múzeum római feliratos emléktára már 1870-ben Európának legjele-
sebb hasonló gyűjteményei közt foglalt helyet. Ernest Desjardins párisi tudós, ki a német-francia háború után Budapesten tartózkodott, 1873-ban francia nyelven ismertette ezt a gyűjteményt. Desjardinsnak munkáját, mely Rómer szakszerű közreműködése nélkül létre sem jöhetett volna, másfél évvel későbbén bocsátotta közre tetemesen bővített és helyesbitett magyar kiadásban. A francia könyv megjelenése óta másfélszáznál több római fölirattal gyarapította a Nemzeti Múzeumot, melynek a magyar kiadásban mind föl vannak véve és kellően méltatva. Ezt a gyűjtői munkát 1875-ben újabb sorozattal bővítette.

A mai Magyarország római korának felkutatása körül egyáltalában senkisésem végzett akkortájt Rómernál eredményesebb munkát. Pannonia történetét, helyrajzát, katonai és polgári állapotát kortársai közül egy sem ismerte jobban. Mommsennak világhírű „Corpus inscriptionum latinarum“ c. gyűjteményét is ő gazdagította igen jelentékeny mértékben.

A Corvinák felkutatása érdekében évtizedeken át óriási munkát fejtett ki. Mátyás korabeli kodexekért Rómától Szentpétervárig bejárta egész Európát, és nagy volt az öröme, midőn 1876-ban az Akadémia nagygyűlésén ki f e n e v e n h é t Corvin-könyvtári kötetről számolhatott be.

1874-ben, tizévet meghaladó kutatás után, kiadta „Régi falképek Magyarországon“ című diszes művét, melyben a XIII—XV. századból való kilencvennél több érdekesnél érdekesebb

emléket tárt föl és pedig többnyire olyant, melyről ő adott legelőbb hirt a tudományos világnak. A hazai műtörténet terén végzett tanulmányai során a hazai téглаépítészetről, a magyar fatemplomokról, a zala- és somogy-megyei épületekről számos cikket tett közzé, 1876-ben pedig az Archaeol. Közlemények X. kötetében más száz hazai régi templom monografiájával lépett a nyilvánosság elé. E munkához az ország minden vidékén tett utazásain gyűjtötte volt össze az anyagot. Hasonlóképen Buda-Pest régi emlékei körül is sokat buvárkodott és 1873-ben közzé is tette „A régi Pest“ c. érdekes kötetét. A hazai öltözetek történetével különösen a hetvenes évek elején foglalkozott behatóbban. Rendes tagsági székfoglalója a Tud. Akadémian (1872.) a régi magyar jelmezekről szólt, mely munkája azonban csak kivonatban maradt fenn. A viselettel együtt maguk a régi arcképek is érdekelték. Többször értekezett Mátyás és Beatrix, valamint Ulászló és családja képmásairól. Az ő buzgalmának köszönhető, hogy létrejött a bécsi képes krónika másolata a Nemzeti Muzeum részére.

Hampel hangsulyozza, hogy általában nincs a históriának oly segédtudománya, melyet Rómert legalább egy-két figyelemreméltó cikkel ne mozdított volna elő. A hazai bibliografia terén pedig egyenesen úttörő szerepet tulajdonítanak neki a szakértők. Ezt a szakmát különben már ifjúkora óta rendkívül kedvelte. A Corvinákról szóló akadémiai beszámolójával csaknem egyidejűleg indult meg 1876-ban a Magyar Könyv-Szemle, melynek első számát R ó m e r Flóris közleménye nyitotta meg.

Kilépése a szerzedesrendből. Stockholmban. Az archaeologusok nemzetközi kongresszusa Budapesten. Nagyvárad i működése. Halála.

1873-ban a vaskoronarend lovagjává avatta a fejedelmi kegy. Ez volt — az 1867-ben kapott királyi tanácsosság után — a második kitüntetés, melyben ugyanaz a fejedelem részesítette, kinek nevében a haditörvényszék 1849-ben nyolcévi várfogságra ítélte.

Királya utóbb megkegyelmezett neki, szerzete azonban, az engedelmességi fogadalom megszegése címén, vezeklésre, majd bujdosásra és keserves nélkülözésekre kényszerítette a rabságból kiszabadult szabadságharcost. Rómer ez a bánásmód mélyen elkészerítette és már akkor kívánt megszabadulni a rend békóiból. Ez azonban csak husz évvel később sikerült neki, midőn már a hazai tudomány vezérémberei sorába küzdötte fel magát. 1875-ben a római szentszék feloldozta szerzetesi fogadalmaitól s így most már a világi papság körébe léphetett át. Fiatalkori barátja és első archaeologiai mestere, Ipolyi Arnold személyében püspököt is talált, aki az elbocsátott szerzetest készörömet egyházmegyéjébe fogadta.

A szentbenedekrend főapátja akkoriban Kruesz Kryosztom volt, ki maga is a hazai tudomány jelesei közzé tartozott. Ő tudta, — írja Hampel — mit veszít a szerzet Rómerban, és ha nehéz lelki küzdelem után mégis megadta neki az elbocsátást, tette ezt azért, mert meg volt róla győződve, hogy Rómer nagyérdemű munkásságával leszolgált az a tartozást, melylyel minden szerzetes az ő rendje iránt le van kötve.

Ipolyi előterjesztésére Rómer 1876-ban megkapta a jánosi címzetes apátságot, mely-

nek (Gömörmegyében levő) régi román templomát ő fedezte fel és írta le, sőt részben saját költségén stilszerűen restauráltatta is.

Tudományos pályáján 1875-ben, a stockholmi nemzetközi ősrégészeti kongresszus alkalmával érte el legnagyobb sikerét. Tekintélye és közkedveltsége a külföldi szaktársak előtt akkor már oly nagy volt, hogy a kongresszus egyhangulag elfogadta azt a javaslatát, hogy a jövő évben tartandó archaeologiai nagygyűlés színhelye Budapest legyen. Ehhez nem csekély bátorság kellett; a magyar tudomány akkor még annyira ifjú volt, hogy bárki nem merte volna ily világraszóló próbának kitenni. Römer azonban teljes tudatában volt amaz óriás feladatnak, melyet magára vállalt, mert „jól tudta, hogy csak ő tőle függ a nagy vállalat sikere vagy kudarca.“ (Hampel.) Midőn 1876 szeptember 9-én a kongresszus a Nemzeti Múzeum nagytermében ünnepiesen megnyílt, Römer Flóris, mint a nemzetközi rendezőbizottság főtitkára, büszkén mondhatta: „Elkészültünk, beváltottam szavamat!“ Beválthatta, mert másfél évet teljesen ez ügynek szentelt és ez idő alatt akkora tevékenységet fejtett ki, a minőre csak ő volt képes. Bámulatraméltó munkaerejének sikerült a kongresszus idejéig elkészíttetni Magyarország nagy praehistoriai mappáját és rendezni egy oly ősrégészeti kiállítást, mely méltán ragadta lelkes dicséretre az egész világról összesereglett tudósokat.

A kongresszus tárgyalásait és eseményeit az alig egy évvel később francia nyelven kiadott emlékkönyv (Compte Rendu) I. kötetében örökítette meg. Ezt nemsokára követte a második kötet, melyben teljes áttekintését adta

az általa tiz éven összegyűjtött ősrégészeti adatoknak.

Ez volt Rómer utolsó nagy irodalmi műve, melyet Budapesten írt és kiadott, s így eljutottunk munkás életének utolsó szakához. Röviddel a budapesti kongresszus után Lipovniczky István nagyváradi püspök a káptalanjánál fennálló irodalmi kanonok-ságok (stallum litterare) egyikére hozta javaslatba Rómer Flórist és a király ki is nevezte erre a jól jövedelmező egyházi tisztségre, mely — későn bár, de nem elkésve — kedvezőbb anyagi existenciát és csöndesebb munkakört biztosított neki.

Ezután még egy évtizeden túl élvezhette „munkás nyugalmaát“. Aminő kedveltségnek örvendett Budapesten, ugyanoly szives vonzalmat tudott Nagyváradon is ébresztetni, és pedig (Hampel szerint) nemcsak azért, mert derült kedélye itt is soká állandó társa volt, de azért is, mert állását oly beneficiumnak tekintette, mely a jótetés keresztény erényét kötelességévé tette, s végül azért kedvelték, mert itt is, kivált az első években, mikor még jó egészségnek örvendett, sok üdvös közügynek volt a mozgatója.

Váradon is a tudománynak és a közművelődésnek élt. A szunnyadó Biharmegyei Történelmi és Régészeti Egyesületet új életre ébresztette s azután tiz évig szép sikerrel vitte annak ügyeit. Rendezett régészeti és iparművészeti kiállítást. Nyilvános előadásokat is tartott. Az ő javaslatára és az ő felügyelete alatt folyt a püspöki palota s a székestemplom helyreállítása, amikor pedig a régi várban Szt. László templomának romjai előtűntek, társai őt bízták meg az ásatások vezetésével. (1882 — 83.)

1880-ban Lisszabonba utazott, a nemzetközi ősrégészeti kongresszusra, 1885-ben pedig a magyar országos régészeti gyűlés egyik elnöke volt. 1888-ban a magyar természetkutatók tátrafüredi nagygyűlésén vett részt és Liptó megyében a mahalfalvai Hradiszkó őstáborát kutatta át.

Ez volt utolsó régészeti szakvizsgálata. 1888 augusztus 15-én még megülte áldozópap-ságának ötvenéves jubileumát. Ekkor az ország minden részéből százával érkeztek Nagyváradra az üdvözetek. Legnagyobb örömet fenséges egykori tanítványának: József kir. hercegnek sürgönye okozott neki. Ezen a napon, jólehet már Ipolyi Arnold halála (1886) óta szomorú sejtelmek gyötörték, egyszer még igazán boldognak érezték magukat. Mélabús hangulatában már jóval a jubileum előtt gondoskodott sírhelyéről, sőt siremléket is rendelt magának.

Éltető eleme mindvégig a munka volt. Szádeczky Lajos írja, hogy utolsó napjaiban, midőn a nehéz kór már munkaképtelenné tette, csak az fájt neki, hogy nem dolgozhat. A halál véget vetett ennek a fájdalmanak is — egy szép, munkás, eredménydús élet után.

1889 március 18-án örökre lehunyta szemét. Végtisztessége két nappal később ment végbe az ország tudományos köreinek részvételével. Képviselve volt a Tudományos Akadémia, a budapesti egyetem, a Nemzeti Múzeum, a Régészeti Társulat, a Történelmi Társulat stb.

*

Földi pályafutásának ezt a vázlatos leírását nem fejezhetnők be szebben, mint ha szó-rul-szóra idézzük Rómer Flóris egyik jeles volt tanítványának, Fraknoi Vilmosnak szavait,

aki így végezte a Történelmi Társulatban róla tartott emlékbeszédét: „Rómer hű maradt sírig azon eszményekhez, melyeknek félszázad előtt szolgájává avatta magát. Összes irodalmi munkáiban egy sort sem találhatni, ami ellen a Szt.-Benedekrend legszigorúbb cenzora is kifogást emelhetne; egy sort sem, amiért az egykori honvédnek pirulnia kellett volna. Utolsó éveiben főpapi keresztje és a vaskorona-rend jelvénye mellett büszkén viselhetette a 48-as honvéd emlékérmét. A szív, mely alattok dobogott, egyaránt hű volt a kereszt-höz, a koronához és a honhoz.“

Általános jellemzése. — Viszonya szülővárosához.

Az előbbeni fejezetekben összegyűjtött életrajzi adatokból tudjuk, hogy Rómer Flóris nemcsak mint lelkesítő tanár, nemcsak mint szorgalmasan buvárkodó tudós, de mint ember is ama ritka egyéniségek közé tartozott, akik szeretereméltóságuk és nemes szivök által mindenkinek tiszteletét és vonzalmát egyaránt birták. Szádeczky is hangsúlyozza, hogy ifjak és vének, nők és férfiak, polgárok és katonák, hitsorsai épúgy mint másfelekezetűek, mindnyájan vonzódtak az ő barátságos, ember-szerető szívéhez, fölmelegedtek hazafias lelkesedésétől, minden nemes ügyért s főkép kulturális eszmékért hevülő lelkületétől. Hampel pedig jószívű embernek, kipróbált jeles hazafinak, igazi kereszténylelkületű papnak mondja.

Övéin gyöngéd szeretettel csüngött. Meny-

nyit aggódott anyjáért és mennyire gondját viselte a gyöngélkedő öregasszonynak, azt nemcsak életrajzírói, de pozsonyi rokonai is kivétel nélkül jól tudják és számos levéllel igazolják. Irántuk különben egytől-egyig a szerető nagybácsi vonzalmával viseltetett és egyik-másik érdekében többször sikerrel érvényesítette befolyását.

Jó szivéről és áldozatkészségéről Hampel nyomán elmondhatjuk, hogy Budapesten és Nagyváradon százával részesítette támogatásában a szegény deákokat, öreg honvédeket és egyéb szükölködő felebarátokat.

Semmitsem ígért könnyen, de mindig hiven állotta szavát. Jelszava és életelve ez volt: „S z ó v a l, t e t t e l.” A munkát mindenekfölött szerette és Rousseau módjára nem a tétlenségben kereste a pihenést, hanem a m u n k a v á l t o z a t o s s á g á b a n.

A világot sohasem kerülte. Szerette a társadalmi örömeket, mert vig kedve nem volt remeteségre teremtve. „Jó kedélyének, kitünő társadalmi tehetségének, meg páratlan szivóságának köszönhetette mozgalmas pályáján sikereinek és népszerűségének javarészét . . . Büszke férfi volt ő fölfelé, mert érezte önbecsét, és könnyörületes, emberséges volt a legutolsókkal. Góg nem bántotta, önérzetét pedig senki rossz néven nem vette, mert a mivé lett, önerejének, szellemi tehetségeinek és törhetetlen kitartásának köszönhetette.” (Hampel.)

Szókimondó bátorsággal gyakran szállt szembe évszázados előítéletekkel és nem egyszer tévedésen alapuló egyházi tradíciókkal is. Legismeretesebb az a tudományos meggyőződésén alapuló merészsége, amelylyel az erdélyieknek három babonaszerű előítélete ellen küzdött. Egyik az ugynevezett deési em-

l é k, ahol honfoglaló őseink állítólag megszállottak, második a d e m s u s i t e m p l o m, melynek római eredetét vitatják, harmadik pedig a hires r h a b o n b á n p o h a r a. „Ezek“ — írja Rómer*) — „egy kritika nélküli korszakban oly nemzeti nimbust öltöttek, hogy ahhoz magyar embernek nyulni szentségtöréssel határos.“ Nevezetesen a rhabonbán-pohárról „minden jobbra-balra kacsintgatás nélkül“ kijelenti, hogy az a XVI. századból való egyszerű k ó k u s z d i ó - e d é n y, aminők sok van a Nemzeti Muzeumban. Máskor ép ily kurtán bánt el a kőszegi hires misemondó-ruhával, melyet tévesen Szent Erzsébettől eredőnek tartottak. Ezt a miseruhát hasonló alacsonyossággal megfosztotta ősi fényétől, mint a szegedi ferencrendiek Szt. Gellért-kazuláját. „Szerintem“, így szól**) ezekről „nem szorul a katolika egyház arra, hogy ilyen, ha mindjárt canonica visitatio hitelére alapított, de a dolog minősége által megcáfolt régiségekkel kérkedjék . . . Attól tartok, mikép elleneink idővel arra használandják az ilyen hagyományok kegyeletét, hogy még valóságos és kétségbevonhatlan régiségeink ellen is ellenvetéseket tegyenek.“

Hanem azért jó pap volt. Egyházi életét a n e m e s k ö t e l e s s é g t u d á s jellemezte, és ebben (Hampel szerint, aki közel állott hozzá) „messze túlment a szerzetesi obediencián, mert ez néha csak gépies vak megadás a kötelességtudás pedig az emberi méltósággal is inkább megfér.“

A laikusok közt — írja ugyancsak Hampel — mindig jól érezte magát, mert h u m á n u s és t ü r e l m e s volt idegen nézetek és

*) „Arch. Ért.“ I. 1869 250.

**) „Arch. Ért.“ 1869. I. 251.

RÓMER FLÓRIS UTOLSÓ ARCKÉPE.

(NAGYVÁRAD, 1889.)

hitelvek iránt. „Sohse nézte a vallást, csak az erkölcsöt és a jellemet, és fölfogása a keresztény pap hivatásáról nagyon messze állott azon türelmetlen túlzók vakbuzgó hitétől, kik a szeretet vallásának zászlaja alatt erőszakkal ostromolják más emberek lelkiismereti szabadságát.“

*

Rómer Flóris egész életében igaz szeretettel csüngött szülővárosán. Pozsonyhoz való ragaszkodását szépen jellemzi a következő levele, amelyet 1879-ben intézett H o s z t i n s z k y Jánoshoz, a város országgyűlési képviselőjéhez:

„Mélyen tisztelt képviselő Úr! Tessék elhinni, hogy benső örömökre szolgált az, miszerint vannak még i m á d o t t s z ü l ő f ö l d e m e n, kik rólam ilyen becses emlékekkel megemlékezvén, mutatják azt, hogy még mindig magukhoz számítanak. Elég sajnós, hogy olyan messze és épen a hazának ellenkező részére esem, de azért gondolatimmal és fohászimmal csak azokkal érzek, kik a s z é p P o z s o n y t o l y h ó n szeretik! Fogadom-e illően Nagyságod szives leveleit és szellemdús toasztjait?! Nem csak hogy hideg bókkal és kiszámított udvariassággal fogadom, de elteszem könyvtáromba s z e r e t e t t „P o z s o n y o m“ mellé, hogy avval minél többször ismét kihúzzam és multjában lapozgassak. Egyet sajnálok, hogy o t t a n nem fogok majdan n y u g o d n i, a hol igénytelen bölcsöm állott, — de azért tiszta és valódi örömmel veszek minden hazafias nyilatkozatot, amely onnét jön, a hol haj-

dan hazámfiái szerettek és egy kissé becsültek. Fogadja kérem még egyszer szives köszönetemet, amelylyel vagyok és maradok Nagyságodnak alázatos hive és tisztelője — V á r a d o n, szept. 5-én 1879. — R ó m e r Flóris s. k.“

Pozsonyt, valahányszor csak tehettem, mindig meglátogatta. Ilyenkor ismerőseit és rokonait is rendesen fölkereste és szívesen elbeszélgetett velük. (Gratzl, Haybl, Libisch-Weinstabl, Strantzl-Mauthner, Vutkovich, Flock, Könyöki.) Városunk kulturális haladása iránt mindenha elénken érdeklődött. A városi muzeum és levéltár, úgyszint a „Toldy-kör“ ügyeit távol szülőföldjéről is szíven hordozta. A hazai tudomány és irodalom körül szerzett érdemeiért a Toldy-kör 1879. január 5-én tartott V. évi közgyűlésén tiszteletbeli tagjai sorába választotta meg egyhangú lelkesedéssel Rómer Flórist. Az erről szóló levél eredetét, melyet Orosz László elnök és Aranyossy László, a kör jegyzője, irt alá a városi muzeumban őrzött Rómer-tárgyak között találtam.

Sokan úgy vélik, hogy Pozsony nagyérdemű szülöttje inkább „szóval“ mintsem „tette“ mutatta meg szülővárosához való ragaszkodását. Áldozatkészségét — így mondják a szkeptikusabb helybeli bírálók. — Pozsony még akkor sem érezte, midőn az ő városi viszonyai már gyökeresen megjavultak. Tudományos gyűjtőmunkáit is nagyrészt más városoknak ajándékozta oda. Pozsonynak „csakis“ néhány ereklyeszerű tárgyat hagyott végrendeletében. Sőt még arról sem intézkedett kellőképen, hogy holttestét — többször nyilvánított szóbeli óhajához képest — eltemetés végett Pozsonyba vigyék.

Midőn némelyek így gondolkoznak és beszélnek, elég felületesen az oly „jó pozsonyiak“ után ítélik meg Rómer Flórist is, akik csak addig „imádják“ városunkat, a meddig itt élvezik annak kellemességeit, mihelyt azonban másutt letelepedtek, nemsokára megfélelkeznek mindenről, ami azelőtt csupa „szere tetre“ és „hálára“ indította; a fővárosban pedig ugyanők mindinkább elbudapestiesednek, és még jó, ha sárral nem dobálják nemrég oly rajongóan kedvelt Pozsonyukat. Ámde Rómer Flóris egy percig sem volt e városnak ily hűtlen fia és ál-barátja. Ezt számtalanszor nem csak szóval hangoztatta, de cselekedeteivel is bebizonyította. Ennek az életrajzi vázlatnak majd minden fejezete kézzelfoghatóan bizonyítja, hogy Rómer a szölegjobb értelmében „jó pozsonyi“ volt, és annak vallotta magát még akkor is, midőn a fővárosi élet zaja más, kevésbé jó emberünket szülőföldjének szeretetétől talán teljesen a Pozsonyt lenézők vagy ócsárlók táborába csábította volna el.

Hogy végrendeletében alapítványt nem tett Pozsony város javára, ennek magyarázata ez ökörnyezésében keresendő. Halála előtt mintegy másfél évvel Bécsben, ahol egyik rokonát meglátogatta, a bérkocsiról leszállva, oly szerencsétlenül elesett, hogy erős májzúzóda st szenvedett. Ez a baja sok fájdalmat okozott neki és nemsokára halálát is vonta maga után. Elkeresedésében és betegség okozta tehetetlenségében azután a különben erős szervezetű öreg ember végrendelete megszerkesztésénél egészen azok befolyása alá került, akik ápolták és környezték s akik első sorban nem a végrendelkező szülővárosának érdekét nézték.

Legutoljára 1888. június 22—24-ig volt Pozsonyban. E látogatásáról valamennyi lapunk megerlekezett. Flock Gyulával, ki nek felesége Rómer unokahuga volt, megnézte lakatos-utcabeli szülőházát (?) Májda vár. muzeum iránt is igen melegen érdeklődött a helyszínén, Batka J. levéltáros kalauzolásával. A muzeum újonnan megszerzett tárgyai közül akkor — mint Batka egy helyi lapban megírta — Tilgner V. néhány ajándéka, Lanfranconi gyűjteménye és a fegyvergyűjtemény lepte meg és érdekelte leginkább. Könyöki József muzeumi őr működéséről ez alkalommal is a lehető legnagyobb dicséret hangján nyilatkozott.

Egészségi állapotáról akkor mindenkinek sokat panaszkodott. A járás fájdalmat okozott neki és noha látszólag jószinban volt, az éle-
sebbszemű megfigyelő mégis észrevehette rajta a „facies Hipocratica“ nevű baljóslatu arki-
fejezést. Batka Jánosnak ez alkalommal el-
mondta, hogy szeretné, ha pozsonyi föld-
ben temetnék, sírjára pedig pozsonyi
terméskőből állítanának neki emléket...
Alig nyolc hónappal később már halott volt.

Pozsony szab. kir. város törvényhatósági bizottságának közgyűlése 1890. év szeptember havában elhatározta, hogy a Lakatos-utcát nevezzék el Rómer Flóris-utcának, a városi muzeumban pedig márványtáblára véssett fölirat örökítse meg emlékét az utókor számára. Az erre vonatkozó indítványt — a műemlékek országos bizottságának fölkérésére — Danko József pozsonyi prépost tette.

Tudományos működése. Irodalmi munkássága.

Ortvay Tivadar írja,*) hogy Rómer Flóris tulajdonképen a hazai régiségtudomány megalapítója és széles körben való népszerűsítője. Maradandó érdeme, hogy az archaeologiai terén az akkor még kezdetleges tudás mellett is iskolát alapított, mely aztán tanítványaiban európai színvonalra emelkedett. Hirét mint a régiségtudomány művelője alapította meg.

Az ő tanítványai közül Hampel József, a Nemzeti Múzeum régiségtárának igazgatója, ismertette és méltatta legalaposabban Rómer Flóris archaeologiai működését. Hampel, kinek akadémiai Emlékbeszéde különben is — a pozsonyi vonatkozásu dolgoktól eltekintve — ez életrajz megírására a legtöbb adatok szolgáltatta, Rómer működésének jelentőségét szakszerű tárgyilagossággal bírálja s így bizonyára nem esem az émelegős magasztalás hibájába, a midőn az ő megbízható nyomán jellemzem néhány sorban Rómerünk tudományos egyéniségét.

A hatvanas években ő volt ama három hazai archaeologus egyike, kik legtöbbet tettek ebben az országban ezért a tudományért. Henszlmann Imre másfél évtizeddel előzte meg, Ipolyi Arnold után öt évvel ő következett. Mindketten — Henszlmann is, Ipolyi is — mélyebb nyomokat hagytak a magyar irodalomban mint ő; de „míg Henszlmann csak néhány szaktudósnak szólt s Ipolynak, mint archaeologusnak, hatása csak igen szűk körre szorított, addig Rómer tudott hatni a nemzet minden rétegére. Jól tudta, hogy épen a régiségtudo-

* „Pozsony város utcái és terei.“ 1905.

mány az, amely a nép minden osztályának gyámolítására reászorul“. A nép e fontos közreműködésének megszerzésében senkinek több érdeme nem volt, mint ő neki. Személyének, szavainak hatása általános volt és tartósságáról tanuskodik az a nagy népszerűség, mely hazánk egyes helyein nevét még évekkel halála után is környezte.

Hampel a tudomány egyik-másik szakában, nevezetesen a klasszikus (görög-római) archaeológiában autodidaktának mondja Róbert. Ezt azonban hazai tudományunk és közoktatásunk akkori fejletlenségével fogva természetesen találja. Hátránya ezen a téren az volt, hogy fiatalabb éveiben nem látogathatta a külföld nagy muzeumait és csak 1867-ben nézte meg a párisi Louvre-t, 1869-ben pedig Itália műkincseit.

Sokkal tökéletesebb volt képzettsége a középkori archaeológiában. Ebben már nem volt rendszertelenül kiképzett műkedvelő, hanem jeles mesterének, Ipolyi Arnoldnak, méltó tanítványa. A középkori építészet az ő szemében az egyházi művészet betetőzése volt. Ezt oly ideálnak tekintette, melyen az utóbbi korok csak rontottak; azért a renaissance-ot, a barokkot és rokokót lelke mélyéből utálta. Csak a régibb egyházi műalkotásokban talált megnyugvást és kielégítést.

Mig e részben teljesen az egyház középkori álláspontja hitvallójának bizonyult, a lehető legmesszebbmenő elfogulatlanúsággal viselkedett az archaeologia őskori része iránt. Sohse vont kétségbe a szabaddokutás jogát és sohse habozott tudományos igazság gyanánt elfogadni mindazon eredményeket, melyekre szigorú módszeres megfigyelések alapján a tudomány eljutott. Egyházi

álláspontja sohasem bénította meg fejtegetéseit az őskori civilizáció legkényesebb természetű kérdéseiről.

A praehistoria mivelésénél nagy előnyére szolgáltak természetrajzi tanulmányai, melyekre az ősrégiségkutató léptenyomon reászorul. Hampel Rómer Flórisnak elévülhetetlen érdemei közzé sorolja, hogy a praehistoriát természettudományi alapon egyetemi diciplina rangjára emelte nálunk oly időben, midőn Európának még egyik egyetemén sem tanították azt a kathedráról.

A hazai érmészetnek is szentelt az egyetemen egy-egy félévet és ezt a száraznak híresztelt, egyhangúsága miatt nehezen tanítható tárgyat igazán élvezetessé tudta tenni az által, hogy érdekes módon kapcsolatba hozta a középkor művészetének többi maradványaival.

Volt-e hazánkfiak között, — kérdi Hampel — aki többet tett Pannónia tudományos fölfedezése dolgában, volt-e, aki a magyar érmészetet, a magyar viselet történetét előbbre vitte, és vajjon tett-e valaki többet a hazai őskor s a hazai középkori festészet fölkutatása körül? Bárki veszi föl újra a fonalat, kénytelen lesz ott megragadni, ahol ő elhagyta, és munkájának minden követője hálásan kénytelen elismerni, hogy Rómer, ha nem is volt mindenütt kezdő és úttörő, de irányt mutatott és anyagot gyűjtött.

Sokan kifogásolták, hogy nagyon sokat írt és hogy írói termékenységét a tartalom mélységének rovására fitogtatta, miért is talán egyetlenegy műve sem tartotta meg értékét hosszabb időn át. „De ki meri állítani, hogy hazánkban a 60-as és 70-es években ily mintaszerű mű létesítése lehetséges volt? Vagy lehet-e fényes palotákat építeni ott, ahol sem a

kőbányák nincsenek megnyitva, sem az anyag nincs összehordva? Azért adjunk hálát a Gondviselésnek, hogy tudományunknak ily előharcost adott, aki segített leküzdeni nemzetünk legnagyobb belső ellenségeit, a közönyt és a tétlenséget, aki segítette megteremteni azt a lüktető életet, mely alkotásra hajlandó és aki az új nemzedéknek a tudomány mérhetetlen mezején számtalan ösvényt nyitott, mely előbbre viszen. Majdnem minden szakban, melyet ő művelt, akadt munkaképes utódai . . . Minden újabb mű, mely a gyorsan fejlődő irodalmat előbbre vitte, abból a talajból nőtt ki, melyet évtizedeken keresztül az ő munkás keze termékenyített.“ (Hampel.)

Fraknói Vilmos a Magyar Történelmi Társulat folyóiratában*) közzétett emlékbeszédében leginkább mint történetirót méltatja Rómer Flórist. Amá nyolc tudós egyike volt ő, akik 1880-ban Ipolyi Arnold indítványára a Történelmi Társulat megalapítását elhatároztak; majd pedig annak legbuzgóbb munkásaihoz tartozott. A társulat alapszabályaiban kijelölt célok egyike: „a hazai történettudománynak megkedveltetése, iránta az érdeklődésnek minél szélesebb körökben való élesztése“. E cél elérésére alig volt képes más valaki oly sikeresen közreműködni, mint éppen Rómer Flóris.

„Az ő könnyen lobbanó lelkesedésében, nemes szive mélyéből fakadó nyájasságában, kedélyének kifogyhatatlan derűtségében hatalmas fegyverek állottak rendelkezésére, melyekkel a nemzeti múlt emlékei iránt elterjedt közönyösséget leküzdeni segítette. A sajtóban és a magán érintkezésben kifejtett tevé-

*) »Századok.« 1891. 3. füzet.

kenységével a tudomány barátainak egész se-
regét toborzotta össze. A tanszékből gyakorolt
befolyásával méltó tanítványokat és utódokat
nevelt. És ezen hatásának el nem múló értéke
mellett még a tudományos művek hosszú sor-
zatát hagyta ránk örökségül Az ő sokol-
dalu szelleme nem volt képes egészen a szoros-
értelemben vett régiségtudomány körére szo-
ritkozni. Az egyháztörténet, a helytörténet és
a művelődéstörténet mezejét föl-föl kereste
nem egyszer, mély nyomokat hagyva azokon.“
(Fraknoi.)

Irodalmi munkássága.

Aki a Rómer Flóris után fennmaradt ön-
álló tudományos művek és ismeretterjesztő
cikkek lehetőleg teljes bibliográfiája iránt ér-
deklődik, megtalálja azt a Szinnyi József-féle
„Magyar írók élete és munkái“ című könyvé-
szeti lexikon 98. és 99. füzetében. Ezek a biblio-
grafiai adatok hat sűrű petitnyomású lexikon-
oldalnál többre terjednek. Rómer írott munkái
együttvéve egész kis könyvtárt tesznek ki. Fel-
sorolásuk e dolgozat keretét és célját nagyonis
túllépné. A szakember amúgyis szakszerű
forrásmunkákból kutatja az ily részleteket, az
olvasó nagyközönséget pedig alighanem job-
ban érdekli, ha könnyen áttekinthető statiszti-
kában ismertetjük Rómer irodalmi munkás-
ságát.

Legelső írott dolgozata, melyről Szinnyi-
nek tudomása van, 1837-ben jelent meg az
„Oesterr. Zuschauer“ című bécsi lap 80. számá-

ban. Cime: „Der kühne Bärenjäger in Ungarn“. (A bátor medvevadász Magyarországon.) Midőn ez napvilágot látott, Rómer 22 éves volt. Ezután sűrűn dolgozott a győri „Vaterland“-ba (a 40-es években), a Tudomány Tárba (1841), a bécsi Feiertagstunden és Sonntagsblätter-be, a „Pressburger Zeitung“-ba és „Pannonia“ c. mellékletébe (1846—48). A Győri Közlönyben 1859—61-ig körülbelül 60 cikket tett közzé, a Vasárnapi Ujságban 1860—78-ig negyven és egynehányat. A Győri Tört. és Rég. Füzetek 1861—68-ig mintegy 40 értekezését és egyéb hosszabb közleményét hozták. Írt még az „Ország“-ban (1863) egy, a Sürgöny-ben (1863) három, az Idők Tanujá-ban (1863) egy, az Archaeol. Közleményekben (1863—79) huszonnégy, a Magyar Sion-ban (1863—66) öt, a „M. orvosok és természetvizsgálók Munkálatai“-ban (1864—70) négy, a Pesti Naplóban (1864—75) tizenegy, a Religió-ban (1864), az Uj Korszakban (1865) egy—egy, a „Mittheilungen der k. k. Centralcommission“ c. gyűjteményben (1865) két, az Ország Tükré-ben (1865), a „Pozsony és környéke“ c. városi kalauz számára (1865; magyarul és németül), a „Magyarország képekben“ c. folyóirat részére (1867) egy-egy hosszabb közleményt. Az Archaeológiai Értesítő egymaga húsz év alatt (1867—87) 150-nél több terjedelmesebb cikkét közölte. További cikkei a Századokban (1868—85-ig 12 drb.), az Egyházi Lapokban (1868-ban 2), az Akadémiai Értesítőben (1868—73-ig 7), a Budapesti Közlönyben (1869—75-ig 6), az Ungar. Lloydban (1869—74-ig 2), az Uj Magyar Sionban (1870-ben 1), a Történeti Adattárban (1871-ben 2), az Ország-Világban (1871; 1), a Világ Tükrében (1872; 1), a

Pester Lloyd-ban (1872; 1), a „Magyarország és a Nagyvilág“-ban (1873—75; 3), a Jelenkorban (1875; 1), a Hon-ban (1875—76; 12), a Magyar Könyv-Szemlében (1876—79; 5), a Kelet Népében (1876; 1), az Életképekben (1876; 1), a Revue Arch. (1877; 1), a Sárrétben (1878; 2), a Történelmi Tárbán (1879—80; 1), a Protestáns Egyházi és Isk. Lapban (1879—84; 3), a Képzőművészeti Szemlében (1880; 1), a Bihar-ban (1880—83; 5), a Tájékoztató-ban (1880; 1), az Egyházművészeti Lapokban (1881; 1), a Biharmegyei Rég. és Tört. Egylet. Évkönyvében (1888; 4) jelentek meg. Néhány közleménye ezenkívül itt fel nem sorolt francia és német régészeti és történelmi folyóiratokban látott napvilágot. Számos értekezése különnyomatban is maradt fenn. A hetvenes évek elején a Pressburger Zeitung-nak is írt egyet-mást (névtelenül).

Összes értekezéseinek és nagyobb cikkeinek száma (az apró közleményektől eltekintve) Szinnyei József felsorolása szerint megközelíti az ötödfél százat.

Ezek közt pozsonyi vonatkozásuak (a helybeli lapokban megjelent közleményeken és a már említett „Pozsony és vidéke“ c. kalauzban közölt régészeti értekezésen kívül): „A pozsonyi magyar Szent Erzsébetről című női kórodában létező zománcos és filigrános magyar kehely“ (Arch. Értesítő, 1877) és „A pozsonyi káptalan ujabban talált egyházi ékszerei“ (Századok, 1868).

1865-ben Kanka Károlylyal és Rózsay Emillel szerkesztette a „Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Munkálatai“-t. (Pozsony, 1865.) A Győri Tört. és Régészeti Füzeteket (Ráth Károlylyal) 1861. febr.-tól 1869. decem-

berig, az Arch. Értesítőt 1868—72-ig szerkesztette.

Nyomtatásban megjelent önálló magyar munkáinak száma (Szinnyei szerint) épen harminc. Nevezetesen: 1. „A Bakony“ Győr, 1860. — 2. „Magyarország földirati és terményi állapotáról a középkorban.“ Akadémiai székfoglaló; Pest, 1862. — 3. „Névsorozata azon ipar-, régészeti és műkiállításnak, mely a magyar orvosok és természetbuvárok összejötte alkalmával Pozsonyban rendeztetett 1865. aug. 27-én.“ Pozsony, 1865; Sieber örökösének nyomdája. — 4. „Műrégészeti kalauz, különös tekintettel Magyarországra. I. rész. Ó-kori műrégészet.“ Pest, 1866. — 5. Catalogue special du royaume de Hongrie. Les objets de l'histoire du travail hongrois à l'exposition universelle de 1867. Paris, 1867. — 6. Ráth Károly m. tud. akadémiai tag emlékezete. Pest, 1869. — 7. Remekművészeti ereklyetartók. Pest, 1869. — 8. Árpás és mórniczuidai szent Jakabról c. prépostság története. Pest, 1869. — 9. Képes kalauz a M. N. Muzeum régiségtárában. Pest, 1870. (Németül u. o. 1870.) — 10. Dízslapok a római könyvtárakban őrzött négy Corvincodexből. Pest, 1871. — 11. A M. N. Muzeum római feliratos emlékei. Bpest, 1873. — 12. A régi Pest. Bpest, 1873. — 13. Magyarország a bécsi világtárlaton. Bpest, 1873. — 14. Régi falképek Magyarországon. Bpest, 1875. — 15. Kirchliche Wandgemälde des XIII. und XIV. Jahrhunderts in der Eisenburger Gespanschaft. Wien, 1874. — 16. Bericht der Gruppe XXI. (Nationale Hausindustrie) der Wiener Weltausstellung 1873. Wien, 1874. — 17. Catalog der bei Gelegenheit der XLVIII. Versammlung der deutschen Aerzte und Naturforscher-

versammlung in Graz aus Ungarn ausgestellten praehistorischen Gegenstände. Graz, 1875. — 18. Felhivás a Budapesten tartandó nemzetközi ősrégészeti congressus ügyében. Budapest, 1875. — 19. Die nationale Hausindustrie auf der Wiener Weltausstellung. Wien, 1875. — 20. Discours du secrétaire général au Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistorique VIII. session à Budapest 4. sept. 1876. Bpest, 1876. (Angolul is megjelent. Washington, 1877.) — 21. Kiadatlan római feliratok. Budapest, 1876. — 22. Elnöki beszéd, melyet május 20-án 1876-ban Gödöllőn mondott. Budapest, 1877. — 23. A győri káptalan antiphonáléja. Bpest, 1877. — 24. Adalék a budai várnak a török foglalás előtti helyszíneléséhez. Bpest, 1877. — 25. Kiadatlan római feliratok. Bpest, 1877. — 26. Kivándorlás a kerezi apátságához Erdélyben. Bpest, 1877. — 27. Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie avant la VIII-e session du Congrès internationale d'Archéologie préhistorique à Budapest 1876. Bpest, 1878. (Compte Rendu II. Vol.) — 28. Északnyugati utam. Bpest, 1879. — 29. Az episcopatus cere-tensisről. Bpest, 1881. — 30. Mutatványok a biharmegyei népiparból és a nép ruházatából; a budapesti 1885. orsz. kiállítás alkalmából. Bpest, 1885.

K é z i r a t b a n Rómer Flórisnak következő munkái maradtak fenn: „A rómaiak erődítési rendszerre a Duna mentében.“ (Németül is.) — „Magyar jelmeztan.“ — „Corvin Mátyás könyvtára.“ — „A fazekas művesség.“ — „Somogy régészeti monographiája.“ — „A byssusokról.“ — „A régi misemondóruhákról Magyarországon.“ — „Casula und Pluviale Kaiser Friedrich III. von den Jahren 1444—

1448.“ — „Egy régi kehelyfelírás.“ — „Zalamegye monographiája.“ (I. kötet.) — „Biharmegyének régiségei, rajzokkal.“ — „Archaeologiai kirándulás a Szilágységbe.“ — Ide számítandó továbbá a jelen munka első öt fejezetének megírásánál forrásul használt ö n é l e t r a j z i t ö r e d é k (1860 körül?). Továbbá a jánosi templom fölavatásánál tartott beszéd (1876. febr. 2.) és végül egy húsz oldalra terjedő kézirat, amely J ó z s e f kir. herceg életéről és tudományos működéséről tartalmaz érdekes, eredeti reminiszcenciákat. (Ezekről a következő — utolsó — fejezetben lesz szó.) A három legutóbb nevezett Rómer-kéziratot, melyről a bibliografusoknak eddig nem volt tudomásuk, Pozsony szab. kir. muzeumában őrzik.

*

Ezzel befejeztem Római Flóris életének és működésének ismertetését abban a keretben, melyet e dolgozat bevezetésében megjelöltem. Városunk egy híres és érdekes szülöttjének irodalmi arcképét óhajtottam bemutatni abból az alkalomból, hogy az ő ércemlékét a magyar orvosok és természetkutatók XXXIII. vándorgyűlése napjain itt Pozsonyban leleplezik.

Munkám hibáit és gyöngéit magam ösmerem legjobban. Mentse ki azokat a rendelkezésemre levő idő rövidsége és az eszközök korlátoltsága. Dolgozatom távolról sem meríti ki Rómer Flóris működésének tudományos jelentőségét. Hogy ezt a feladatot nálamnál hivatottabb, szakírói toll eddig nem teljesítette, talán az emberi természet és a nemzeti lélek abbeli gyöngéjének tulajdonítandó, hogy a világ haladása közben a kortársak nagyonis gyorsan felejtenek

Ámde azért a meglevő források felhasználásával és némi önálló kutatás segítségével talán mégis sikerült hozzájárulnom az ember és a tudós oly egységes ismertetéséhez, amelylyel Pozsony város polgárságának és tanulóifjúságának, nemkülömben pedig az 1907. évi vándorgyűlésre Pozsonyban megforduló honfitársaknak is egy-két érdekes és tanulságos újabb dogot vagy már elfelejtett régibb igazságot mondhattam el egy igénytelen „helyiérdekű“ olvasmány keretében.

I g a z s á g r a törekedtem, mert se Rómer Flóris megdicsőült szelleme, sem pedig Pozsony, az ő szülővárosa, nincs reá szorulva, hogy a kettő közt fennálló kapcsolatok kutatásánál a való tények föltárása elől kitérjünk, vagy azokat bármi irányban szépítgessük.

*

A következő — utolsó — fejezetben Rómer Flórisnak J ó z s e f kir. herceghez való viszonyáról mondott el egyet-mást, a mi dolgozatom kiegészítéseképen érdekelheti az olvasót.

Rómer Flóris és József kir. herceg.

Franknói Vilmos „a maga nemében páratlan“-nak mondja ama viszony bensőségét, amely Rómer Flóris és József kir. herceg között négy évtizedet meghaladó időn át fennállott. „Meg vagyok győződve, hogy egykor a hazai történetírás is szólni fog róla“, írja Emlékbeszédében ugyanaz a tudós pap, aki mint Rómer volt tanítványa és később tagtársa közvetlen forrásból sok érdekes dolgot tudott meg a népszerű kir. hercegnek Rómer iránt érzett vonzalmáról.

Tudjuk, hogy Rómert, aki 1845-ben mint a természetrajz és fizika tanára a pozsonyi kir. akadémiához került, ugyane tárgyak előadására a tizenötéves József mellé hívták meg a nádori udvarhoz, mely akkor a Grassalkovich-palotában rezideált. Nemsokára a nevelő-helyettesi teendők ellátásával is megbízták. Előadási módszerének érdekességével és szeretetreméltó, természetes modorával csakhamar annyira megnyerte az élénkeszű és nyíltszívű herceg szimpatiaját, hogy kettőjük közt egész életükre kiható benső jóviszony fejlődött ki. A szabadságharc eseményei és Rómer várfogása néhány évre megszüntette ugyan az érintkezésüket, de egyikükben sem csökkentette a kölcsönös rokonérzést. Fraknoi Rómer Ferencnek az olmützi várban, 1850. február 27-én kelt levelét idézi, amelyben édesanyjával tudatja, hogy szeretne a fiatal főhercegnek írni. „Benső vágy ösztönöz, hogy ezt tegyem. Mert én szerettem őt, mint keveset tanítványaim közül. Utolsó csöpp véretem is ontanám érette. És ezt ő jól tudja. Ámde, nem megkegyelmeztetésem érdekében akarok koldulni. Hiszem, ha értem valamit tehetne, ő, ki annyira ragaszkodott hozzám, bizonyára nem feledkezett volna meg rólam.“

És csakugyan nem feledkezett meg. Résztét ismételt közbenjárásával bizonyította be. Mikor pedig katonai szolgálata Josefstadt-ba vitte a főherceget, az ott őrzött „államfogy“ sorsának enyhítésére mindent megtett, amit csak lehetett.

Midőn Rómer ezért köszönőlevelet írt a kir. hercegnek, ez a következő nemes szavakkal válaszolt neki: „Ha én egykor rosszabb időkben azt tettem, amit felebaráti kötelesség parancsol, ez csak h á l á s é r z é s e m sugása

vala egykori kedvelt tanítóm iránt; kielégítve ugysem lehet az soha. Ha pedig mint h a z a f i élte kedvetlen óráiban segítőleg közeledék, tessék azt m a g y a r e r k ö l e s ö m n e k tulajdonítani.“

1860-ban Rómer megküldte a kir. hercegnek első munkáját. a „Bakonyt“-t. Ezt megköszönve, levelében hangsúlyozza, hogy a könyv „nem csak azért becses előttem, mert hazánk egy igen érdekes és még eddig talán regényes részét írja le, de nekem még annál becsesebb, mert szeretett tanítóm emléke. Legyen meggyőződve arról, hogy váltig köszönettel és örömmel emlékezendek azon szép napokra, melyeket jobb időkben, gyermekkoromban töltöttünk együtt.“

Két évtized mulva (1879. márc. 23-án) ezt írja Rómer Flórisnak: „Sokszor, ha fiaimmal botanizálunk vagy bogarászunk, és bennök a természet iránt látom ébredni az érdekeltséget, a tudvágyat, visszaemlékezem azon boldog órákra, mikor P o z s o n y kies vidéken kedvenc tanárommal gyűjtöttünk. Az akkor egymás iránt kifejlődött rokonszenv nőttön nőtt, és oly érzéssé vált, melyet sem helyi, sem időviszonyok nem törölhetnek el és mely a hígadtabb kor megfontolása mellett mindinkább megszilárdul a kebelben.“

Rómer már a hatvanas évek végén a régiségtudománynak igyekezett megnyerni fenséges jóakarójának hajlamát. És ez csakhamar sikerült is neki. 1868. decb. 21-én a kir. herceg ezt írja Rómernek: „Ugy látszik, hogy a természettudósok mind beszegődnek az archaeológiába!“ Kezdetben a Margitszigeten fölászott régiségeket küldte meg Rómernek a Nemzeti Múzeum számára, később pedig Alesúton maga rendezett ásatásokat és ezekről szakszerű jelen-

téseket készített, melyek az „Archaeol. Értesítő“-ben, Rómer Flóris folyóiratában, láttak napvilágot. (1871. és 1873., IV. és VI. kötet.) Hogy a kir. herceg különben is a lap hű és szorgalmas munkatársaihoz tartozott és ezzel öregbiteni segítette Rómer sikereit, arról már föntebb emlékeztünk meg.

Gyermekeinek nevelése ügyében többször kérte ki Rómer tanácsát. Egy ideig azzal a gondolattal foglalkozott, hogy ő reá bizza a fiatal hercegek nevelését. „Engedje az Ég“, — írja neki 1874. jan. 6-án — „hogy J ó z s i m is mondhassa egykor: kedves tanárom Rómer.“ Ezt a tervet elejtette ugyan, de később (1877. szept. elején) Alesútra hívta meg, hogy a nevelő megválasztása dolgában értekezzen vele.

1872. január 1-én fakelyhet küldött neki a kir. herceg, amit amerikai feketediófából sajátkezűleg esztergályozott az ő számára. A kehely falába ezt a köriratot véste: „A r a n y p a p n a k — f a k e h e l y.“ Az ehhez irt kísérőlevél a következő magyarázatot tartalmazza: „Juglans americana nigra a kehely fája, de termett vala hazánk hantjaiban, a classikus sirokkal telt alesúthi kertben; római csontok trágyája növeszté sugár alakká; így került balta és véső alá, lett a pogány fából keresztény jelvény. Ha megtölti és szájához emeli, emlékezzék tanítványáról és sirásótársáról, ki minden jót kíván Éljen az arany pap!“

A kir. herceg gyakran vendégül is szívesen látta őt alesúti palotájában, midőn pedig honvédfőparancsnoki teendői Nagyváradra vezették, megtisztelte látogatásával Rómer Flóris kanonok házát, melyen azóta márványtábla örökíti meg emlékezetét az ott töltött kedves óráknak.

Rómer Flóris életrajzirói és bibliografusai ugyan nem említik föl, hogy meglehetősen gazdag kézírathagyatékában József kir. hercegre vonatkozó terjedelmes följegyzések is maradtak fenn, Fraknoi Vilmosnak azonban tudomása van arról, hogy Rómer a kir. herceg fiainak nevelése ügyében folyt értekezletről naplószerű jegyzeteket készített. Ezek a jegyzetek, melyeket eddig senkisémmel hozott nyilvánosságra, Pozsony szab. kir. város muzeumában szintén megvannak. Oda Könyöki József közvetítésével kerültek Rómer Flóris hagyatékából.

E dolgozat keretét messze túllépné, ha városunk érdemes szülöttjének közel husz sűrűn írott oldalra terjedő napló-töredékét e helyütt lenyomatnám és magyarázó jegyzetekkel kísérem. A kéziratban számos oly visszaemlékezés is foglaltatik, mely a boldogult nádor családjára, udvarára, vagyis József kir. herceg szüleire és ifjúkori környezetére vonatkozik. E-gészen véve sok érdekes és becses adatot tartalmaz, amely újabb meg újabb oldalról mutatja be a boldogult „legmagyarabb főherceg” vonzó jellemképét. A jelen munka megírásánál azonban máris annyira visszaéltem olvasóim türelmével, hogy jobb, ha ezeknek a közzétételét más alkalomra halasztom.

Azonkívül a nyolcvanas évek második felében kelt négy eredeti magánlevelet is őriznek városi muzeumunkban, amelyeket József kir. herceg írt Rómer Flórisnak. Tér és idő hiánya egyelőre ezeknek a közzétételétől is eltöltja e sorok íróját. A kir. herceg „Kedves Atyám uram”-nak szólítja bennük volt tanítóját, aláírásuk pedig mindenha ez: „Váltig legőszintébb háladatos tanítványa József fhg.”

Irodalom.

(Felhasznált források.)

F r a k n ó i Vilmos: „Rómer Flóris emlékezete.“ („Századok“ 1891. 3. füzet.)

H a m p e l József: „Emlékbeszéd Rómer F. Flóris rendes tagról.“ (Akadémiai emlékbeszédek VI. köt., 1899.)

O r t v a y Tivadar: „Száz év egy hazai főiskola életéből.“ Budapest, 1884.

O r t v a y Tivadar: „Pozsony város utcái és terei.“ Pozsony, 1905.

S z i n n y e i József: „Magyar írók élete és munkái.“ Budapest, 1891 —.

S ö r ö s Pongrác: „A bakonybéli apátság története.“ Budapest, 1904.

S z á d e e z k y Lajos: „Rómer Flóris Ferenc.“ (Nekrolog.) „Századok“ XXIII. évf., 4. füzet. (1889.)

I f j . B u r i á n Pál: „Visszapillantások.“ (Különnyomat a „Ny.-Hiradó“-ból.) Pozsony, 1904.

L ü t g e n d o r f f , W. Leo Frh. von: „Der Maler und Radierer Ferd. v. Lütgendorff. Frankfurt a. M., 1906.

A P a l l a s Nagy Lexikona. Budapest, 1893—1904.

W u r z b a c h Constantin: „Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich.“ Wien, 1856—91.

„Nyugatmagyarországi Hiradó“ 1895. (Könyöki József cikke.)

„Pozsonymegyei Közlöny“ 1889. május 12. (Könyöki.)

„Pressburger Wegweiser“ (Pozsonyi Utmutató) több évfolyama.

„Pressburger Auskunfts-Kalender“ (Schaiba), 1847.

„Budapesti Hírlap“ 1907. május 24.

K u m l i k Emil: „A szabadságharc pozsonyi vértanúi.“ Pozsony, 1905.

* * *

A legutóbb megnevezett munka fölemlítésénél nyilvánosan is köszönetet mondok Stampfel Károly urnak, a ki az illető mű kiadását annak idején meglehetső

mostoha üzleti viszonyok közt (nyári évad, iskolai szünet stb.) ö n z e t l e n k é s z s é g g e l elvállalta. Ezzel nem csak engem kötelezett hálára, de szülővárosa körül is szerzett érdemet. Az a munka volt különben Stampfel Károlynak utolsó kiadói vállalkozása. 1905 elején vonult — 32 esztendei sikeres kulturfejlesztő tevékenység után — a jól megérdemelt nyugalomba és azóta máresak a név tartja fenn (Budapesten) Stampfel Károly kiadó-üzletének hírnevét. A pozsonyi b i z o m á n y-üzletet a cég alapítójának fia, Stampfel Hugó vezeti és fejleszti tovább.

*

Élőszóval vagy levélben a következő urak és hölgyek adatai és utbaigazításai segítettek munkám megírásával:
B a r i l l i t s Viktor r. k. segédlelkész (Nezsider).
B a t k a János, Pozsony sz. kir. város levéltárosa.
D r . B u r i á n Pál ny. ítélőtáblai bíró (Pozsony).
F l o c k Gyula rendőrségi irodavezető (Pozsony).
G l a d i c h Pál pápai kamarás, plébános (Magyar-Kimle).

G ö n d ö r Károly népiskolai igazgató (Pozsony).
H e l m á r Ágost tanár (Pozsony).
K e m é n y Lajos városi főszámvevő (Pozsony).
D r . K ö n y ö k i Alajos kir. fővegyész (Fiume).
Öz v . K ö n y ö k i Józsefné szül. Laczkovics Ida (Pozsony).

Öz v . L i n d e n m a y e r Józsefné szül. Weinstabl Erzsébet (Pozsony).

M o s e r Sándor, N á d o r Imre és S c h n i t z l e r Sándor főegyházi segédlelkészek (Pozsony).

P a u s c h e n w e i n Ernő vászonkereskedő (Pozsony).

P o l i k e i t Károly kir. főgimnáziumi igazgató (Pozsony).

D r . O r t v a y Tivadar c. apát (Budapest).

S e t é t Józsefné szül. Bau Paulina, Setét József és Setét Anna (Pozsony).

S t a m p f e l Károly magánzó (Pozsony).

T e s t o r y Ferenc vár. muzeumi segédőr (Pozsony).

W e i n s t a b l Móric ékszerész és aranyozó (Pozsony).

Z i e r e r Géza ny. főgimn. tanár (Pozsony).

Fogadják nevezettek ez uton is szives
köszönetemet abbeli készségükért, hogy engem
részint emlékeik elmondásával, részint hasznos
tanácsukkal és egyéb közreműködésükkel támo-
gatni kegyeskedtek.

Pozsonyban, 1907. julius 1.

Kumlik Emil.

Hibák és tévedések helyreigazítása.

Az 5. lapon a Mergl család is föl van említve Rómerék pozsonyi rokonai közt. Illetékes helyről utóbb figyelmztettek, hogy ez az adat téves. A 48. lapon említett Mergl Jakab nem rokona, hanem jóismerőse és benső barátja volt a Rómer-családnak. — Ugyane mondatban az áll, hogy Mergl Jakab Vetsera városkapitánynak köszönhette a haditörvényszéktől való megmenekülését. Erre nézve később úgy értesültem, hogy első sorban Kampfmüller polgármester járt közben Mergl szabadonbocsátása érdekében.

A 14. lapon az van mondva, hogy a Rómer-féle önéletrajzi töredék „az ötvenes években, talán épenséggel (Rómernek) olmützi vagy josefstadti fogsága idején“ íródott. Utóbb meggyőződtem, hogy ez helytelen. Az illető fragmentumot az ötvenes évek vége (1858—60) előtt nem írhatta.

A 25. lapon alulról a 6. sorban a „szellemi“ jelző elhagyandó.

A 33. lapon alulról az 5. sor („mitz , míg a női“) törlendő.

A 41. lapon az áll, hogy egy későbbi fejezetben le fogom nyomtatni Rómer Flórisnak József kir. heregre vonatkozó néhány eredeti följegyzését. A legutolsó fejezetben (115.) ezzel ellenkezőleg azt írom, hogy e jegyzetek közzétételét más alkalomra kell halasztanom. Erre tér és idő hiánya készteti egyelőre e sorok íróját. Legközelebb azonban valamely budapesti lapban szándékozom az illető naplótöredékről bővebben írni.

A 63. lapon felülről a 16. sor („az országút . . . városát“) törlendő.

A 72. lapon alulról a 12. sorban „középkorai“ helyett „középkori“ (énekek) olvasandó.

A 80. lap utolsó sorába „1849-ben“ helyett „1894-ben“, a 82. lapon alulról a 4. sorban „1897“ helyett „1867“ olvasandó.

* * *

A könyvben megmaradt hibák nagy számát mentse ki az a körülmény, hogy napilapban megjelent tárcacikkek ívenkint történt különlenyomatáról lévén szó, az egész művet annak kiszedése után egységesen és kellő gondossággal nem revideálhattam.

Tartalom.

	Lap
Előszó	1
Születése, származása és családja	5
Szülőháza.	8
Gyermekkora. Pozsonyi és trencsényi tanulói. — A család vagyoni viszonyai	16
Benedekrendi növendékévei. Győri tanárkodása	21
A pozsonyi akadémián. Viszonya városunk társadal- mához. Belső meghasonlás	34
A szabadságharc	44
Olmütz. Josefstadt	55
Ismét itthon	62
Ujabb tanári pályája. „A Bakony.” Ipolyi Arnold hatása Rómerre. Régészeti tanulmányok. Győrből Pest-Budára	67
A pesti főgimnáziumon. Az Archaeologiai Értesítő. Pozsonyi szereplése 1865-ben. Árpád sirja.	74
A Nemzeti Muzeumnál. Párisban. Sokoldalú termékeny- ség. Muzeumok Pozsonyban és egyebütt. A háziipar fejlesztése. Néprajzi gyűjtések. A pesti állatkert. Műtörténeti és könyvészeti munkák	82
Kilépése a szerzetesrendből. Stockholmban. Az archae- ologusok nemzetközi kongresszusa Budapesten. Nagyvárad. Működése. Halála	90
Általános jellemzése. Viszonya szülővárosához	94
Tudományos működése	101
Irodalmi munkássága	105
Rómer Flóris és József kir. herceg	111
Irodalom (Felhasznált források)	116
Hibák és tévedések helyreigazítása	119

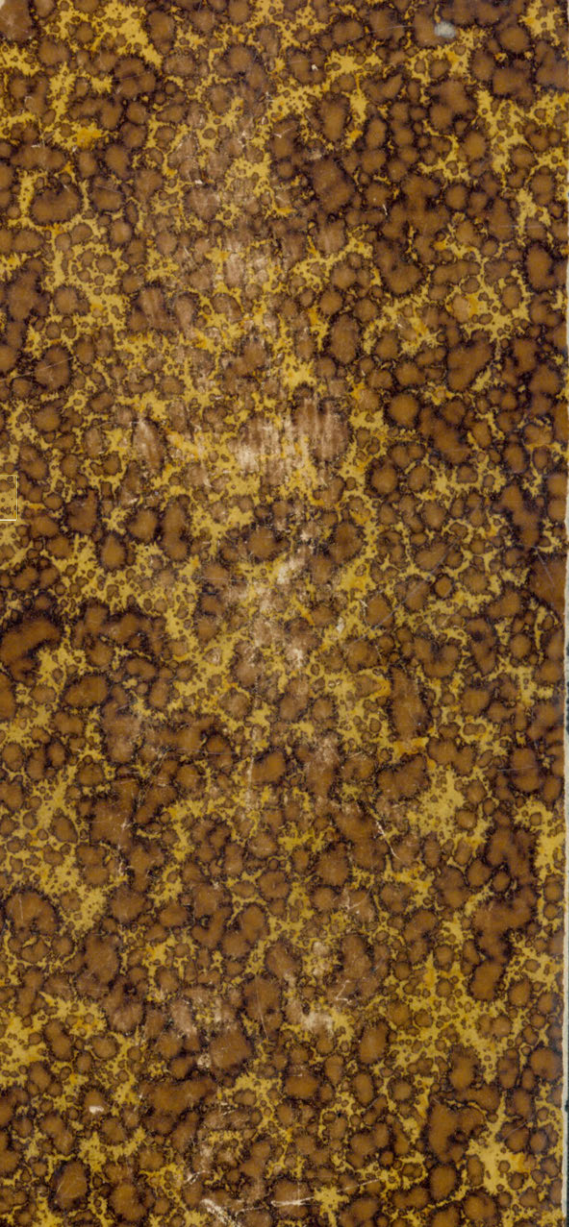
Arcképek.

- Rómer Flóris 1858-60-ban (Pozsony, Kozics Ede műter-
méből.)
Római Ferenc honvédhidász-főhadnagy. (Tóth Ágoston
nevű fogolytársának olmützi akvarellje után.)
Rómer Flóris aranymiséje idején (1888. augusztus;
Nagyvárad).
Rómer Flóris utolsó arcképe (1889 elején; Nagyvárad).

Hasonmások.

- Az önéletrajzi töredék első mondata. (Pozsonyi szülőháza.)
Rómer Flóris és Lehoczky János olmützi kezeirása és
névjegyzése (1850).

Különlenyomat a „Nyugatmagyarországi Híradó”-ból.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO